POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

HR

HRVATSKA REVIJA

6

MCMXXXIX

UREDNIŠTVO JE PRIMILO OVE KNJIGE:

Što su nama Hrvatima a što svim seljacima braća Radići. Njihov rođendan 11. lipnja. Prosvjetna siela po svim selima i zaselcima u 2 sata po podne. Zagreb 1939. Str. 20.

»*Savremenik*« *Srpske književne zadruge*, kolo IX. (1939.), br. 33—36.:

Šop Nikola, Od ranih do kasnih pijetlova. Pjesme.

Spiridonović-Savić Jela, Pripovetke.

Lopičić Nikola, Seljaci. Pripovijetke.

Grol Milan, Iz predratne Srbije. Utisci i sećanja o vremenu i ljudima.

Sve četiri knjige, uvezane u platno, stoje 60 dinara.

ČASOPISI, KOJI DOLAZE UREDNIŠTVU:

Beograd: Matica rada. — Metalurgija. — Soko. — Srpski književni glasnik. — Umetnički pregled.
Borovo: Izbor najboljih savremenih članaka.
Cetinje: Zapisi.
Chicago: Jugoslavenski glasnik.
Dubrovnik: Hrvatski jug.
Fiume: Termini.
Lwów: Kwartalnik Historyczny. — Ruch słowiański.
Ljubljana: Dom in svet. — Ljubljanski zvon. — Radio Ljubljana. — Sadašnjost. — Sodobnost. — Umetnost.
Makarska: Nova revija.
Olomouc: Časopis vlasteneckého spolku musejního. — Filosofická Revue.
Paris: Réalités Françaises.
Praha: Československo-jihoslovanská revue — Slavia.
Sarajevo: Glasnik društva Prosvete. — Muslimanska svijest. — Napredak. — Novi Behar. — Pregled. — Prosveta.
Sofija: Italo-Blgarsko spisanije. — Otec Pajsij. — Slavjanski vesti. — Zlatorog.
Split: Glasnik primorske banovine. — Jadranska straža. — Jadranski dnevnik. — Podmladak Jadranske straže.
Sušak: Mornar. — Primorje.
Varaždin: Hrvatsko jedinstvo.
Vilna: Kalosьse.
Visoko: Franjevački vijesnik.
Zagreb: Alma Mater Croatica. — Arhiv Jugoslovenske Narodne obrane iz Južne Amerike. — Bogoslovska smotra. — Ekonomist. — Hrvatica. — Hrvatska prosvjeta. — Hrvatska smotra. — Hrvatska tamburica. — Hrvatski akademičar. — Hrvatski jezik. — Hrvatski narod. — Hrvatski planinar. — Hrvatski radiša. — Hrvatski ženski list. — Izraz. — Književnik. — Luč. — Napredak. — Nova Hrvatska. — Nova riječ. — Obitelj. — Obrtnički vjesnik. — Preporod. — Priroda. — Roditeljski list. — Seljačka sloga. — Sfinga. — Sklad. — Zabavnik. — Vegetarizam. — Život.

HRVATSKA REVIJA
GODINA XII BROJ 6 MCMXXXIX

ŠAKA BLATA

— Bogataš ima novce; to su njegovi potomci, koji ga uzdržavaju u starosti. A siromak načeti djece. Teško besporodičnu čovjeku!

Otac je uvijek tom starom seljačkom tvrdnjom uzvraćao prigovaračima plodonosna braka, kad bi sjedio za čašom, u mutežu svijesti.

— Mudar muž blaženstvuje. Treba samo čestitu rodilju; bezrodnica tereti kuću, sâm Bog na njoj pokazuje grijeh neplodnosti: uvijek pobolijeva, žuti i vene. Mnogobračje bi trebalo uspostaviti zakonom.

Promijenio je nekoliko žena. Dvije izginule od čestih poroda u tešku poslu. Treća, jezičavka, koja ga htjela podpregačiti, čudnovato zaglavila u muljevnoj mlaci pred kućom, gdje je kožar činio kožu. Došla komisija, porodile se sumnje. Zatvorili muža i poveli raspravu, ali bez uspjeha. Četvrta, doselica, zaustavila se na godinu dana, pa iščezla. Stigla vijest u općinu, par mjeseci nakon bijega, da je izgorjela u nekom štaglju. Pozakonio se još s jednom mladom udovicom, koju zaskoči kod najstarijeg sina, i otjera. Onda prezre vjenčanje i uze ređati gospodarice.

Bio je neobično visok pedesetgodišnjak, kozičava lica, sitnih, krvavih očiju, kao dviju ranica, duga gušava vrata, zarad čega je uvijek pio cerovu vodu. O jednom uhu visjela mu naušnica i poskakivala, kad bi u ljutitosti trgnuo okom i uškom.

Rađali mu se sami muškići. Svi se dohranili, a onda stali naglo jačati. Najmlađi jedva uzgamizao.

— Nikola, da nije tvoje ono posljednje! — podbadali susretnici najstarijeg sina, kad bi došlo u kuću novorođenče, jer je tolika bila razlika u godinama. Zbog toga se jednom Nikola okosio na starca, koji ga savršenim mirom dočekao oči na oči, sunuo ga žestoko u slabine i podbio mu noge. Da se osveti, sin počini rodoskvrnuće.

Za kaznu morao je provaliti u tuđu žitnicu i donijeti dvije vreće pšenična zrna.

Svu djecu, dok bi stala na noge i zaustila, putio je otac određenom smislu govora i načinu hoda. Ovdje se šuti, sada se uzgovori nešto predviđeno, na ovo pitanje se niječe, na ovo potvrđuje, ovim smjerom valja ići odmjereno, a ovim brže i zamišljeno, tim putem treba sitniti korakom i prezati uši, dok se u neko vrijeme mora udariti glavom bezobzirke, izmijenjena držanja i pronaći jednu manu: hromoću, grbavost, krivoglavlje ili sakatost, što odmah udari u oči. Dugo i strpljivo učio bi sinčiće takvim časovitim i brzim vještinama, koje izvodilac vrši prema prilikama, da sumnja sigurnije padne na drugu osobu. Ako je bliski susjed ili stari sumnjivac porobljene kuće okošt i visok, pa usto treperi glavom, poći će na posao onaj, koji odgovara prvim uvjetima, ali u trzanju glavom svi su točno izvježbani. Svako stanje, vrijeme, mjesto, redoslijed, okolnost, svaka osobina, kretnja, riječ, sve je odmjereno i predviđeno, pretreseno i dogovoreno, ništa nije moglo izbjeći izvršiocu, pa ni slučaj.

— Čim se počne prozirati, da ste na njivama! Što dalje od sela, i neka vam se vidi posao. Tko je u očima suseljana dokonjak, onaj neka bude spreman da će uzgovoriti na nj, a taj nije za moju kuću!

Maleni posjed odbacivao je dobar prirod. Zemljište bilo potpuno iskorišteno i obrađeno. Stijene sinovi razbili i iskopali, a na njihova mjesta prenijeli voćke iz rastila; bili čuvarni i pokorni družinaru. Uvijek im preticalo hrane, nikada nisu besposličili i zazirali od službe.

Godinama slijepili tako okoliš. Nestajali snopovi sa strni, rijedili se grozdovi na čokotima, iščezavali klipovi s kukuruzišta pred samo krhanje, praznili se kokošinjci i tučnjaci, zgomilale se konjokrade, ali tadbina ili nije dokazana ili je obuzročen s nje prav čovjek; nerijetko sumnjalo se na tvora ili lisicu, proklinjali se vukovi, jer su znakovi govorili protiv njih: nađena je pokoja kokoš s pregrizenim vratom i oskubenim perjem, a bravče izranjeno i sa zakoljkom na grlu. Tko se mogao okoristiti krvopilstvom?

Starac spretno odbijaše od sebe svaku potvoru: djecu je rado slao u nadničarenje. a dok se nisu opasala snagom, predavao ih seoskim gazdama, da im govedare.

— Neka se moja siromašad svikne radu i kućevnosti; bez toga nema poštenja. »Teško onome, koji gradi svoju kuću ne po pravdi, i klijeti svoje ne po pravici«, veli Jeremija.

Govoreći to gospodaru, strogo bi uzvinuo glavu i zažagrio očima prema sinu.

Trostruki su bili plodovi takve mudrosti: sinovi su dobro upoznali najbogatije kuće, znali za sve potajke, gdje gazdarice kriju uštedu, a ujedno se pokazaše trudoljubivima i pouzdanima, jer nije nikada ništa nestalo, sve dok se koji od njih bavio u kući. Konačno, starcu porastao ugled kao bogoštovnu biblijašu.

Neobično se teško uravnoteži ovakav odgoj. Umudriti mališana, da kostolomi u poslu i da trne od straha pred domaćinom, a u isto vrijeme da stiče lopovsko znanje, velika je umjetnost i moć odgojne stege.

Svaki prekršaj, svaki nesklad u odgajanikovu shvaćanju taložio je starac trenimice i ledena srca:

— Od batina djeca tvrdnu i grube, a siromah nije dosta kremenit, kada usred zime bosuje, pa ne kihne; nije dosta ustrajan ni onda, kad Joba pretegne u strpljenju.

Jedan od sinova, pučkoškolac, smaknuo ocu iz džepa desetaču. Stari mu odsiječe mezimac na panju.

To se pronijelo selima, a sâm učitelj pohodi dijete, koje je buncalo u ognjici. Dovede liječnika i preko oružnika podnese tužbu. Dječak je uporno branio starca tvrdeći, da se zadjeo i pao na kosu.

Seoska dječurlija sahnula od straha, kad bi im se roditelji zagrozili tom starovjekom pravednom kaznom i hvalili stroga oca, a kudili miloreke i mekoputne škole.

Uza sve to, nakon dugogodišnjih sumnja i plahovitih objeda, zgrsti se odjedared selo nad starčevom kućom, a on se raščuje nadaleko kao lažisvetac, čiji je porod provaljivač, tat, zatornik, uništavatelj i pljačkaš.

Zametnu se riječ o rasjeckanim i samljevenim ženama, o govedima, koja su stadimice odagnana, o vagonima sništena žita i o nečuvenim paležima.

Sručilo se na starca i njegove sinove sve, što je zla učinjeno selima u posljednjih stotinu godina, sve ono, čemu je dokazan pravi uzročnik, koji je odležao kaznu ili umro s očitom krivnjom, i što se zbilo pukim slučajem. Oborili na njih i zlodjela tvorova, lisica, vukova, medvjeda; čine pometkinja i čedoubica. Okrivili ih s bezbrojnih drvokrađa (koje su susjedi počinjali oprezno jedan drugome, što im je bilo dobro poznato), radi svih kavga i prepirka, zarad noćnih ispaša i teških sumnja.

Opoštenila se naselja, blistali ljudi u krjeposti; postali bistri kao voda, u kojoj je talog pao na dno, gdje se krasno opaža i raspoznaje, te tužno odudara.

Najmlađi sin polazio treći razred pučke škole. Po licu osuli mu se sitni bljedičasti prištići, pa ga to činilo sličnim ocu, iako nije nijednom pojedinosti bio nalik na nj, kao druga djeca, koja — govorilo selo — razdijeliše starca: jedan bijaše gušast, drugi sitnook, treći, kad mu ljutav dođe, micao okom i uhom, četvrti preuzeo starčev ponos, peti naslijedio gromornu glasinu, a šesti kretnje. Najmlađi se posve razlikovao od svoje braće: nisu ga odavale nestalne oči, lukave, krotke i hladne, nije bio prkosica i nasrtalo, nerado obijestio, a u igranju bijaše na smijeh, krhak i nevješt, dok se njegova braća koškala u toj dobi i izvodila majstorije, pred kojima su se đaci kamenili.

— Čija je ovo mirnačina? Nije to moj rod. Ti si podmetak neki, isturčenjak. Polusastavina. Ali, kažem — doći ćeš na ćud! — nagnuo bi se otac nada nj i mlatnuo ga teškom šaketinom.

Mališ premirao od straha na svaku grubu riječ i rado se zastiđivao, a to starcu ne bijaše po volji. Vidjelo se, da mrzi izroče. Uza sve toljaganje ostao dječak postidan, ustručljiv, blag; i više je šaptio, nego se javljao grlom.

— Nema od njega ništa. Volim da je dijete kao kamen i tvrdo drvo: neka se odupire tesanju i obradi, ali zato, kad ga svladaš, ostaje po tvojoj ruci i ne će se mijenjati. A ovaj mlitonja je poput gume: podaje se svakoj kretnji, prione uza svaki kalup, da se uzočas ispravi, protegne, opruži i dođe na svoje neotesanstvo; — zlovoljio se otac.

Stari uzeo tumačiti, da su njegova djeca rođena i prava braća, makar nisu od iste majke:

— Različita zemlja daje jednak plod od istoga sijača. Prema njenoj dobroći bit će on bolji ili slabiji, ali vrsta ostaje nepromijenjena. Ovi su svi braća — pokazivaše na starije sinove — a ovo ovdje kunjalo nije ni polubrat. Sav se djeo u mater kao glista u tlo: ako se izvalila u pješčari, bit će siva, ako u ilovači, bit će rumena. Dok sam udarao po starijima, skrtih često štap, ali je onda prolistao i omladio se; a ovoga žalobnika ištapah mnogim štapovima, koji odreda svenuše.

Dječaka su noću trzali u snu čudni grčevi i izlazili mu na san jezoviti prizori. Najviše se užasavao nad poznatom očevom kaznom: dolazio mu u sanju krvavi mezimac, što skače po podu i propinje se i prijeti, a za njim lopi krv u luku i biva crvenom zmijom, koja brata guši: — Krvav prst, krvav prst, plava zmija, žuta smrt! vrištao je brat i poskakivao. Odjednom pruži ruku i nasmije se: — Ha, ha, evo ga, evo ga! I na njegovoj se ruci opet s drugim prstima sasvim pravilno gibao i prelamao

mezimac, kao da nikada nije bio odsječen. Onda su izišla iz kuće sva braća s ocem na čelu i pjevala polako, pogrebno. Nosila su golem panj i bradvu. Otac stane i, kao obično, čupne brkove, koji se rastegli i zaigrali, nalik na tanke crvene gujavke u snopiću. — Ti nisi moj sin; ja ću pojesti tvoj prst, da prijeđeš u moju krv! Osjeti samo, kako bradva udara o cjepalo, a iz rane mlazne vruća krv. — Krvav prst, krvav prst, plava zmija, žuta smrt! pjevala su braća kolajući oko njega; a on se ohladio kao mrtvac, jedino ga ranica na malom prstu žegla; krv, koja kapaše, ključala je na podu, pušila se i gorjela u malim, žutim plamečcima. Prenuo bi se naglo, posegao za mezimcem i čvrsto ga stezao prisluškujući plahovitim udarima srca.

— Ne cvili, benetalo! Razbit ću ti, kažem, gubicu. Čovjek ne... ; razbudi se otac i tonući u san prekine govor oštro hrčući. On se skupi i obuzme ga tresavica u tmastoj noći, a umor ga uspavljivaše, dok ne sasnu kako mu pile mali prst.

Učio je izvanredno. Zamili školu, i uvijek je izlazio iz razreda posljednji, toplo gledajući žuti globus i čarobne staklenke u ormaru, o kojima su djeca iz višeg razreda pripovijedala čudesne stvari: tu gospodin učitelj kuha otrove, što mogu potrovati sva sela, sa svim ljudima i životinjama, pa i pticama; kad hoće, nabije čovjeka vatrom, te mu krešu iskre iz ruku i vlasi, iz očiju i usta. Bilo je lijepo slušati o dalekim prašumama, gdje vladaju najstrašnije zvijeri, o sjevernom polu, o kućama od snijega i rutavim Eskimima, koji preko zrcalnih ledenika jure na čudesnu vozilu, kako prikazuju slike po školskim zidovima.

Risao je neobičnom lakoćom, i dok su druga djeca nezgrapno izrađivala truntaste šljive, on je nacrtao mačku s loptom, ali sitnu, sasvim u kutu velike risanke, što je učitelja toliko ražestilo, da mu izbrisao sav trud, a onda sâm načeo istu sliku u veličini papira. On tiho zaplače. Učiteljeve su ruke divno mirisale i prsti bili tako mekani, tako mekani, kada ga u dragosti hvatao za vrat, a njemu se onda suze brže krunile i veselo koturale blistajući jedna za drugom, da se otisnu u košuljicu, gdje ugodno legoše između kože i platna.

Djeca ga zvala Tugan, jer tako ga vikaše otac prezrevši blago ime Tugomil, koje mu nadjenu pokojna žalostiva majka. Već prvih dana, videći da nije kao ostala braća, uzobješenjačili se dječaci nad njim i snažno ga izgruhali.

Učitelj ga zaštiti, i često kažnjavaše trgovčeva sinčića, također dobra učenika, koji nije trpio premca. Trgovac i njegova žena okomili se na »toga kašljavca, što ocrnjuje njihova sina, a zaklanja lupeža«.

Ni Tugomilovu ocu nije bio drag učiteljev zagovor.

—U školi sablažnjuješ drugu djecu, a kod kuće si bacio u nemar svaku pouku: ovdje ti se ukočava jezik i krate prsti. Poštenjačina! Zašto ona školnička bena sagoni na me tuđu moć?!

Uzalud on trže moliti oca, koji ga ljuto išiba, a zatim prisili, da čuči i nahramiva, da mu iz džepa, hodajući požapke, spretno iskamči novčarku.

— Sutra ćeš sa mnom i s Petrom u župnikovu sušu! — odreže oštro starac i cakne ga nogom.

Sutradan njegov udes poprimi svoje konačne oblike.

U općini, nekoliko kilometara od škole, nalazila se pošta. Učitelj je slao najpametniju djecu po listove i po novce. Sada izabere Tugomila i trgovčeva sinčića. Pošli su prečacem, preko planine, kraj ograđena gaja, gdje su mirno čupkali travulju jeleni i košute, a srne skakutale s lanadi među deblima. Pod putom, na prisoju planine, pružali se strmo prema dolini vinogradi.

— Požurimo, što će kazati gospodin učitelj! — opominjaše Tugomil pratioca, koji je strampuličio, zaustavljao se kod brajda i okidao grozdove.

— Poljar će nas! — drhtio Tugomil nad kradljivcem, koji bi svaki tren smuždio grozd u grlo i zastajkivao pred novim trtama:

— Ne lisiči meni! Kao da ja ne znam, tko je provalio vrata na našoj zidanici i ukrao bačvicu vina!

Tugomil stisne šake i unese se u dječakove plave lijepe oči, koje su sada zlobno plamsale pod žutim kovrčama rudaste kose. Onda, svladan, obori pogled na drugarovu bradu, o kojoj je visjela jedna izmuljena boba, pa kao da mu kaže: Evo, takav si ti!

U blisku grmlju tiho tužila grlica, i odjednom ujede ga velika žalost za srce, da bi zagrcao.

Kada su pošli od škole, toliko se veselio. Đaci su ga promatrali zavidno i mrzili učitelja, što povjerava novce i listove lopovskom sinu.

— Zato mu je dao pratnju! — uznastoji jedan od učenika u blizini glasno omalovažiti ovu činjenicu.

Ah, kako ga je on pogledao, kad učitelj baš njemu uruči torbak i drobiš za namirnice! Kako mu drhtalo srce!

U školi nije smio dotaći nijednu klupu, a mališani se vladali, dok bi ih mimoilazio, kao da će svaki čas pokriti dlanovima džepove. I kad bi ga njihovi roditelji zvali u kuću, da uči s njima, opažao je gdje sklanjaju pred njim sve vrijednosti i na odlasku budno prate svaku njegovu kretnju.

— Tugomile, hajde da prevalimo ovaj kamen niz livadu! — obrati mu se iznenada trgovičić.

Samo ga učitelj nazivao punim imenom; to ga potrese. Bijaše tako zahvalan mališanu, i sve mu oprosti.

— Nemoj, Vlatko, gle, lijevo i desno su vinogradi, a to je strašan kamen. Mogao bi poletjeti među čokote, pa će ih pokidati. I šta znaš, tko je u vinogradima; može ubiti čovjeka! Pa i pod livadom nalazi se puteljak. Mogao bi se i tamo netko naći; — nastojaše orazumiti napasnika.

— Ti si kukavica! — ljutnu se Vlado poletjevši na kamen, koji je visio nad bočinom. Bijaše dvaput krupniji od njega, pa makar se nadnio nad rub većim dijelom svoje težine, nije ga dječak mogao baciti iz usjede.

Tugomila iznenadi ovaj pogrdni uzvik bogataševa sinčića, koji mu i kod kuće dobacivahu. Prione gurati stijenu uz Vladu, misleći s tihom radosti i potmulim strahom na kotrljanje gromade niza strminu.

Iznenada prevali se kamen i potegne za sobom dječake, koji padoše na zemlju; — zatim se dva tri puta prebaci, muklo udarivši o tlo, zaošija s tutnjavom preko

travnika, zauzme ravan smjer i odskakujući visoko zabuči nizbrdicom, a onda se odbije u vinograd i stane kršiti kolce uza strahovit prasak i lomljavu.

Zamnije krika i jauk. Netko jezovito krikne.

Tutanj se naglo udaljavao i praštenje zamiralo.

Vlado udari u bijeg krijući se od glasova, koji odjekivahu s doline, a Tugomil ostade čučati na zemlji uprepaštenih očiju, nijem i blijed.

Nije se maknuo ni onda, kada opazi, gdje netko bijesno uzlazi strmenom, mašući rukama, ne mogavši doći do glasa.

Tugomilu se učini kao da kamena gromada juri natrag, prema njemu, sve brže i brže, svakim časom sve golemija.

Legne mu tama na oči, i obeznani se.

Vratiše ga dva puta u svijest bolnim batinanjem. Svaki put, kada je otvorio mutne oči, opazi nad sobom životinjska lica mučitelja, koji su na taj znak njegova sebeznanja sračunato zadavali ponovne uboje i mahnite psovke, što dopirahu do njegova čula kao strašan šum, i nestajahu tonući s muklim udarima u tamu.

Mjesec dana trajala je kriza. Bolniku se nesvijestilo svakoga časa, a u snu obuzimao ga trajan drhat, pojačan krikovima i buncanjem: »Dajte mi moj prst!«, »Vlado, kamen ide, kamen!«

Učitelj ga skloni u svoju sobu; nadvodio se nad njegove strepnjom uvećane oči, tarući mu otarkom rosu s čela i mijenjajući obloge, kako je naložio kotarski liječnik.

Sva sela uzbuni učiteljeva skrb nad lopovskim skotom, a najjače zamahnitaše trgovac i njegova žena, jer je učitelj kazao, da će u slučaju potrebe on posvjedočiti o Tugomilovu poštenju i iznijeti priznanje njihova sina. Usto podnese prijavu protiv batinaša, kojom izazva samo veću zlovolju na sebe i dječaka, jer se nije moglo ustanoviti, tko je mališana udarao. Svi očevidnici našli su ga već na dolasku u nesvjestici.

A da opere posve svoje mezimče, dozove trgovac Tugomilova oca, koji je nakon toga sastanka dolazio nad učitelja, vikao pred školskim vratima i grozio se očinskim pravom:

— Ti si ga iskvario, ništarijo! Zato su mu koristile batine kao očenaši magaretu! Još uvlačiš poštenu djecu u zlodjela. Trebalo bi te, kažem, daščetinom po glavi, da dođeš k sebi. Čut će i ministar o tome! Jesi li ti balavca okotio, jesi li ga ti osovio na noge, da raspoređuješ s njime?! To nije škola, to je odgajalište tatova! — Ljudi, ljudi, što ova vucibatina čini od moje krvi! — zajauče odjednom i zavodnjelih očiju krene kući.

Starac natanko prôsudi uglavu: psovati nevaljala smrzlička, koji mu nikada ne će koristiti u zajedničkom trudu, nego biti na štetu svojom nesklapnošću, ugodan je poslić. A za tu uslugu duhani ga trgovac, lopov kao i on sâm. Konačno, što je najvažnije, seljani se zbunjuju govoreći: »I nije stari toliki gad; evo, ne ozire se na vlastita sina, kada je kriv!«

Upravo se Tugomil digao s kreveta, iskrastana tijela, pun ožiljaka, što se jedva zamladiše, i s par otvorenih ranica, koje su žegle kao žeravke, — kada legne učitelj upaljenih pluća i umre naglo.

Došla njegova braća s majkom, uzela tijelo na kola i vagonom ga otpremila kući.

Dječak je kriomice pratio lijes nekoliko kilometara, trčeći uz grmlje kraj puta. Na povratku tražio zdravinjak po tratinama i glasno plakao. Seoske kuće pod njim ukazale mu se kao mrtvačke škrinje.

To popodne izbio ga otac, pa mu iznova prouzroči vrućicu, u kojoj je vidio sebe i učitelja, kako uzlaze nedoglednim stubama na nebo, a kraj njih valjuškaju se oblaci nalik na golema gnijezda, puna ptica. — Vidiš, tu ćemo se odmoriti nas dva; reče učitelj blago i položi ga na jedan mali oblačić, mekan kao vunica, pa i sâm sjedne do njega prebacivši noge preko oboda nad bezdanu, — a jata poplašenih grlica i leptira uzeše lepršati oko njih. Nečujno su letjeli do tvrde noći, uspavani ljuljanjem i šumorom ptičjih krila. Probudiše se od jarkoga blistanja: po njihovu odijelu, po čitavom oblačiću i po cijelom nebu osule se zvjezdice, okrugle, malo veće od rose, a neke kao orasi. Učitelj uhvati najkrupniju i pruži mu je na dlanu, ali zvijezda se omakne, padne na rub oblačka i klizne u dubinu. Učitelj se otisne za njom i nestane u ponoru. Kraj njega stvori se otac s braćom, i dok su ga dvojica držala za ramena, ostali halapljivo stadoše zgrtati zviježđe i trpati ga u džepove, njedra i torbe. Postajaše tamnije i tamnije, a kada pokupiše sve blistavke, krupne, zatim sitnije kao lješnici i bezbrojnu sjajnu rosu, okruži ga mrak i tama, crna nevidjelica i gusta tmina. Pomrknu čitavo nebo, i on se nađe kraj učitelja, u grobu, koji se žario od ulovljene zvijezde. »Evo ti je, Tugomile, idi s njom po svijetu i vrati mi je, kad je više ne ustrebaš!« Otvori oči, i bi oko njega dan.

Tako se nekako svršavala pripovijetka, kojom ga pokojni učitelj često tješio u bolesti.

— Diži se; došao je gazda Martin po tebe. Služit ćeš kod njega; — odgrmi otac s ljestava, naslonjenih na okance sjenika.

Ustane s otave i, dok mu glava šumjela, otetura niz klinčad lotre do oca i novoga gospodara.

— Curi ti krv iz ušiju, dijete božje! — uzvikne djedak pred njim toplim glasom, koji mu strujaše iz bradice.

— Minut će to, kad se oženi! — nasmije se otac i navije mu sa slašću uricu na uški.

Sjekne ga žestok bol, ali škrinu zubima i ne grcnu.

— No, zvijezdu ti tvoju, da si mi vjeran i poslušan! — zaječi starčić na odlasku.

Tugomil ustrepti i pane mu na um san. Briznu plakati.

— Ne ću s vama! Ne ću s vama! — zavrišti. — Morao bih vas krasti poslije!

— No, ništa se ne boj, mali. Krast ćeš za mene! I tvoj se otac školovao u mojoj kući!

Dječak zanijemi, i samo oćuti svelu starčevu ruku, gdje ga krepko vuče za sobom.

(Nastavit će se) *IVAN GORAN KOVAČIĆ*

PJESMA ZAHVALNICA PROLJEĆU

Proljeće se vratilo s dalekih putovanja.
Donosi nam srcu pokoje.
Diž se, draga glavo! Milo lice, sanjaj!
Planina: otok usred maglâ to je; ona prima opet svoje ljupke boje!

O mladosti! o cvijete kuće naherene!
O doba rose rasipnice!
Luda božica ljeta
Pjeva u vrućini.
Sve je ljupkost, odmor, nada.
Kako je svijet lijep, kako je svijet lijep, moja draga!
Jedan krupan i čist oblak došao iz carstva tmice.
Tišina ljubavi na zlatno podne pade.
Zasnula kopriva sklanja zrelo lice
Pod svojom lijepom krunom judejske kraljice.
Čuješ li pljusak sada?
On dolazi... on pada.
Svo carstvo ljubavi ćuti svježinu kišna blaga.
Mlada pčela
Kći sunca vrela
Leti na otkriće tajnovita voćnjaka;
Čujem bleku stada;
Pastiru ozivlje se jěka jaka.
Kako je svijet lijep, kako je svijet lijep, moja draga!
Pažljivo slušamo gajde na napuštenim mjestima,
Dolje, u sjeni oblaka, a podno zvonika,
Ruzmarin kuša spavati; i nit što ljepše ima
No što je čedo ovce: bijelog dana slika.
Okoprenjen brijежak nježnost nam časa prosinu.
Digni se, gorda ljubavi, osloni se o moje rame;
Razmaknut ću vrbine grane:
Gledat ćemo u dolinu.
Cvijet posrće, drvo drhti od mirisne omame.
Već se žito klasa,
Ko u snu spavačâ, u tišini.
I grad, on također, lijep je u modrilu časa:
Zvonici ko žene u daljini
Gledaju gdje im ljubav hita.
Ljubavi moćna, velika sestro moja,
Trčimo kamo nas zove ptica u vrtima skrita.
Dođi, srce, pa me kini...

Preveo: *Ivan Goran Kovačić*

O. V. de L. MILOSZ

VELIKI VIKAČI

I.

Kao čopor pobješnjelih konja duge grive do zemlje, dojurio je s bregova vreli olujni vjetar, podigavši oblake žute prašine, koji zavijoriše iznad sela kao gomila prljavog ciganskog ruha. Začu se tresak i zveka otvorenih vrata i prozora na kolibama, nanizanima kao velike šćućurene ptice uz vijugav put razrovan kolima i bujicama. Blago, što je paslo po širokim zelenim livadama, uznemiri se, i strižući ušesima stade se ogledavati na ustreptalu nedaleku šumu. Sjene crnih gustih oblaka padoše na razliveno zlato sunca poput jata krvožednih orlova. Lice zemlje odjedanput potamni, kao lice čovjeka oboljelog iznenada od teške bolesti. Mukla grmljavina kao da dopire iz podzemlja, drmala je tišinu, koja prijeti. Onda odjedanput, poput krvavih sabalja neke nevidljive i strašne vojske, zabljesnuše munje. Bijesna kletva groma pade na uzdrhtale grudi zemlje, a prestravljeni pisak ptica utonu u polumrak dana. Tuča, izmiješana kišom, zasikta poput zmija što plešu po otvrdnuloj od patnja zemlji. Iz ponekih dvorišta začu se kuknjava, praćena lomatanjem ruku kroz uzavreli zrak. Žene su brzo iznosile komade gvožđa, vjerujući da složeno u obliku križa pred kućnim pragom zaustavlja tuču. Iza prozorskih stakala s prljavim prstima u ustima buljila su u sve to djeca spremna na plač. Ali nevrijeme nije prestajalo. Udaranje gromova bilo je sve žešće i žešće. Iz daleka kao da se je čuo tužni vapaj zemlje. Sad je padala sama tuča bez kiše.

Onda se kroz sav taj šum začu zvonjava zvona s kapele kao posljednja nada sela, koje je skrštenih ruku moralo bespomoćno gledati, kako u bezdan propadaju plodovi teškoga rada. U već skoro mračnim kućama ljudi su pod pritiskom tuge i briga zaboravili zapaliti svijetla. Nekoji nisu htjeli ni večerati, odtrčavši u mračne štale, da budu za slučaj veće nesreće što bliže blagu. Te noći mnogi ostadoše i spavati na sjenicima. Žene su izvirivale, da li se vraćaju, ali kad su vidjele, da ne dolaze, pružale su se na visoke postelje, razmišljajući kako će sad morati još više raditi, da se barem donekle popravi velika šteta od tuče.

Kasno u noći, kad je oluja već davno bila prestala, a mjesec se čudeći tužno zagledao u poharanu zemlju, seljaci su se budili i izvirivali kroz velika drvena okna za bacanje sijena na štalama. Izgledali su kao brižni čuvari, koji strepeći bdiju nad životom teškog ranjenika.

»Spasavat ćemo, to se zna, samo ako bude šta« gunđali su tvrdokorno za sebe, i natrag bjegali na udubljeni ležaj na sijenu. Ali više nisu mogli zaspati. Strah pred slikom, koju će im svijetlo dana gurnuti pred oči, nije dao da zaspu.

A kad su pijetlovi završili svoje razgovore kukurikanjem, već su se iz širom otvorenih štala gegala krupna tjelesa krava i volova prema pojilima.

U kutovima ispod streha slamnih krovova caklile su se još male hrpice zaostale tuče kao oči u mrtvaca.

II.

»Sve komade zemlje, na kojima je bila pšenica, moramo što prije preorati i posijati proso« govorio je Janko Dumić svome mlađem bratu Juri, kad su sjeli za doručak. U lijevoj je ruci držao svjež, netom iz peći izvađen kruh, križajući ga već

po treći put nožem, prije nego što ga načme. Onda se pod oštricom noža kruh razdvoji u dvije velike polovine, koje ispuniše sobu mirisom cvijeća ugrijanog suncem.

Iz velike zdjele postavljene na sredinu stola, pušilo se mlijeko.

Dvije djevojčice u dugim lanenim košuljama kao dva zlatokosa kućna anđela poluglasno su molile.

Stariji su se samo prekrižili.

Žena je Jankova skidala ispod stropa obješenu košaru sa sirom, da poslije mlijeka po običaju još nešto založe.

»Tuča je gotovo sve sravnila sa zemljom« govorio je dalje stariji Dumić tužnim, zabrinutim glasom.

»A jesi li bio i u vinogradu?« pitala je žena, gledajući velikim vlažnim očima u muža.

»Bio sam, kako ne!?« kanuše riječi odgovora poput kapi vrelih krvavih suza.

»Pa kako je tamo? Je li mnogo grožđa stradalo?« pitala je dalje žena još tišim glasom kao da se boji odgovora.

»Ne pitaj! Radije ne pitaj! Kao da je netko sve sabljom sasjekao. Niti da se osladiš ne će biti, a kamo li za vino!? Eto tako je!« odmahnu teškom rukom muž, i ispusti žlicu kraj zdjele. »Bog dao, Bog i uzeo, pa što tu sad možeš?«

U ženinim očima zablistaše suze.

Pogleda najprije muža, pa zatim brata mu, i naglo se izgubi za vratima.

Mlađi je Dumić još uvijek glasno srkao mlijeko, i ne govoreći ništa gledao nekamo u kut.

Vani na dvorištu, obasjana jutarnjim suncem, blistala su se čelična leđa pluga, koji je već bio spremljen do jesenskih oranja, a sad je ponovno morao biti izvučen ispod štaglja.

Nešto podalje od sela vidjela su se polja kukuruza. S visokih i vitkih im stabljika visjelo je dugo, ispresijecano tučom lišće poput zelenih haljina, koje su čitavu noć natezali psi.

Sva je zemlja naokolo izgledala kao grozna duboka rana, u koju su se još uvijek sa svih strana izlijevale vode mutne od blata.

Čupkajući male crne brčiće, napokon se javi mlađi Dumić:

»Ja danas nikako ne mogu s tobom ići orati! Imamo skupštinu u općini, na koju će doći nekakav izaslanik iz grada. Bit će govora o vrlo važnim stvarima. Moram, hoću ne ću, biti tamo, da čujem što će i kako će!?«

Zadnje je riječi »što će i kako će« izgovorio nekako povišenim i ukočenim glasom, u kome je bilo težnje za poučavanjem, jer se smatrao pametnijim i naprednijim od starijeg brata.

»A onda, moram im također i svoj plan predložiti, nek znadu i čuju, tko su i što su Dumići!?«

»E, moj dragi, nije to samo tako kako ti misliš. Netko se mora brinuti i zalagati i za bolju budućnost sela i seljaka! A za to smo valjda najprije mi (to se zna, koji su sposobni) sami seljaci tu!«

»Hm, da, da,« mrmljao je stariji Dumić; »a niti jedne molbe ne znaš sastaviti bez fiškala!? Kakav si mi ti onda političar? Šta ti tu vrijediš i možeš bez znanja! Žedna će te preko vode prevesti, što nam se već stotine i stotine godina dešava, moj Jura. Eto, svršio si kao i ja četiri razreda pučke škole, koju smo s proljeća i jeseni zbog pomaganja ocu pri poslu (ako ništa drugo barem volove tjerati kod pluženja) uvijek morali prekidati, pa danas jedva da znamo što i pročitati bez mucanja. Istina je, da se seljak najviše sam mora brinuti za svoju kožu, na koju su svi iskesili zube, ali tu nisu dosta samo hrabrost, motika i kosa! Tu je potrebno imati i znanja.«

»Vidjet ćeš ti već, tko sam i kakav sam ja političar, sve bez velikih škola!« ljutito je odgovorio mlađi Dumić. »Skresat ću ja njima u brk sve, štogod mi je na srcu! Matija Gubec bio je seljak bez škola, pa je zato svejedno bio i ostat će velik i slavan čovjek!«

Razgovor među braćom bivao je sve žešći, dok se konačno nisu kroz sobu prolamali glasovi užarenih i u svome uvjerenju povrijeđenih srdaca.

»Ti ćeš mene učiti, što je zemlja, ti, kome ona smrdi kao vragu tamjan!« vikao je stariji Dumić ustavši s klupe. »Daj, najedi se, kad si tako mudar, bez božje milosti i zemlje, koji nam daju ovo, što se kruhom zove!« Kod posljednje riječi on naglo zgrabi kruh sa stola, i turne ga sasvim pred oči mlađem bratu. Ovaj ga bijesno odbi, a polovina kruha pade pod stol, udarivši muklo o tvrdo tlo poda, poput grude zemlje, bačene na lijes. Časak je bila tišina. Kroz mukli udarac kruha o zemlju kao da je prigušeno kriknula nečija strašna, krvlju natopljena prijetnja.

»Nesretniče, nesretniče, kruh odbacuješ, kruh!? O ljudi, sramote!« Vrata sobe naglo se otvoriše, a žena starijeg Dumića zastade na pragu kao opržena valom razbuktalog plamena. U prvi čas ništa nije shvaćala, i držeći se za glavu zirkala je naokolo po sobi, kao iznenada uhvaćena ptica. Onda joj se pogled zaustavi pod stolom. S duše joj kanuše gorke suze. Skoči do stola i brzo se sagnuvši podignu kruh k usnama ljubeći ga pomamno kao majka rascviljeno dijete.

III.

Kad je Jura Dumić ušao u sobu općinske zgrade, u kojoj se imala održati skupština, tamo su već bili svi na okupu.

»Hvaljen Bog,« javi se on otresitim glasom, zaokruživši pogledom po otkritim glavama. Nekoji mu odzdraviše, a nekoji ga nisu ni čuli zbog živa razgovora. Načelnikov odzdrav bio je najglasniji. Jura mu se odmah približi.

»Onaj tamo, što briše naočale, to ti je izaslanik iz grada,« zapištao je kroz zasaljeno grlo načelnik ispred Jurina nosa prskajući ga kapljicama tople sline. »Pazi, da mu ne upadaš u govor, kao što si zadnji put meni činio,« govorio je načelnik dalje. »S ovim tu nema ti šale! Prenagliš se, pa bubneš koješta na svoju štetu. Radije šuti i slušaj, bit će bolje za te i za sve ostale.«

Jura zakoluta očima, a ljutina, zaostala od prepirke s bratom, suknu poput ognja iz njega zalivši mu lice tamnim crvenilom.

»Da slušam i šutim, veliš? A tko je ikad što postigao šuteći!? Onda bi me mogli nevina i na smrt osuditi, a ja neka samo šutim kao ovan, je li? Ti si zadnji put (Jura

i načelnik bili su vinska braća), kad se je govorilo o sniženju plaća općinskim službenicima, zabijelio pjenom sve oko sebe, i da nije bilo hladne vode, još bi te i kap bila udarila. A ja neka sada slušam i šutim! To bogme ne ću!«

»Tiše, tiše, Jura, vidiš da se svi na nas ogledavaju,« gurne ga laktom načelnik.

Nekoji od sakupljenih prepoznali su medvjeđi glas Dumićev, i poznajući njegovu silovitu ćud, pobojali su se za mir i red još prije početka skupštine. Silom su se nakašljavali, i vjeđama, nabuhlim od pića, treptali na načelnika, što je značilo, neka ga umiri. U sobi niskoga stropa, tko zna prije koliko godina okrečena, bilo je sparno, a tri su ose zujile oko prozorskih stakala kao tri povampirene narikače u grobnici živih. U paučinom isprepletenom kutu visjela je na drvenom klinu otrcana bluza, a svrh nje tužno je sjedila pandurska kapa, uleknuta na tjemenu.

Onda gospodin izaslanik, davši rukom znak mira, poče govoriti:

»Draga braćo i prijatelji! Jesmo li mi ili nismo ljudi!? U božjem zakonu stoji napisano, da svaki stvor ima pravo na život. Svi mi bez razlike, bili bogati ili siromašni, djeca smo božja. Meni je kao seljačkom sinu dobro poznato, kako se vi mučite i patite, da ne bi pofalilo kruha gladnim ustima cijeloga svijeta. A pitam vas sada, prijatelji moji, kakva je plaća za vaš toliki trud? Tko su i kakvi su ljudi, od kojih zavisi ta plaća?! To su često ljudi, sebični i grabežljivi. Eto (tu je izaslanik povisio ton glasa) dođe vam, ili bolje ušulja se kao tat u vaše selo jednoga dana nekakav naoko siromašan, i zareda od kuće do kuće, tobože da traži čovjeka, s kim je nekada bio u Americi, a on u stvari ispituje, u kom bi dijelu sela bilo najprobitačnije spustiti za dugi niz godina svoje kramarsko sidro. A kad sidro utone na dnu odabrana mjesta, onda se iz dana u dan sve to jače čuje režanje pasje duše: »Nije istina, kumo! Tri su stotine bile već pred pet mjeseci, a odonda koliko si ti toga odnijela iz dućana! No, pa gledaj sama u knjigu, kad meni ne vjeruješ!« Ređaju se žrtve, ređaju, dok jednoga dana kramar — siromašak ne ode pun vaših novčanica u velik grad, da bira palaču.«

IV.

Jura Dumić je pažljivo slušao govor izaslanika. Svaka mu se riječ činila kao usijana iskra, koja pada u njegovo biće i podjaruje požar, što je potmulo mumljao još od jutra u njemu.

Koliki su već prije ovoga i bolje i uvjerljivije govorili, pa opet ništa! Pred očima mu se stadoše nizati sjajne povorke, pune zanosa i glazbe. Kreću one kroz umivena nadom sela ususret nekom pobjedonosnom suncu spasa. Pjevaju radošću opijeni ljudi, vrište ponesena njihovom snagom djeca, blistaju zlatna koplja sretnoga dana, i sve se slijeva u veličanstvenu himnu, od koje dršću mučenicima zasijana polja neba.

Ali nešto se miče u gustu, visoku kukuruzu. Obližnja šuma šumi kao rijeka koja opasno raste. Selo se sve jače i nemirnije trza. Oštri čelični bodeži progovaraju strašnim ljudskim glasom: »Natrag, natrag, gomilo pijana! Tamo, kud si naumila, ni preko smrti ne ćeš stići! Natrag, natrag, gomilo nepokorna, milijun puta prokleta!« I opet se, tko zna koji put u nizu vjekova, javljaju prodorni krikovi lanaca, krvi i smrti.

Sva ta prošlost, koju je Jura većim dijelom i sam proživio, slegla mu se na dušu kao gusta otrovna magla. On je negdje u dubini sebe nosio izvor bezgranične i kao biser čiste ljubavi za rođenu zemlju.

Sjeti se muklog udarca kruha o pod, kad ga je u bijesu na brata izbio iz njegovih ruku, i bi mu žao. Sjetio se i bratova ruganja, da ne zna ni jedne molbe sastaviti, i da je ovako neuk, uplećući se u politiku, samo gospodsko potrkalo, vrijedno sažaljenja. Sve to izazva u njemu silnu želju, da tome raspjevanom izaslaniku dovikne, da i on maže i laže, kao što su mnogi prije njega lagali i mazali samo za svoju korist.

»A ima među govornicima, koji su slično govorili kao vi, još mnogo gorih kramara, nego taj, koga ste nam naveli za primjer,« započe Jura snažnim odlučnim glasom. »Ja ne velim, da ste i vi takovi! Nemam pravo da to kažem, jer vas danas prvi put čujem i vidim. No i oni su prije vas isto tako lijepo govorili. Isto su tako mahali rukama, uzdizali i spuštali obrve, udarali se šakama u prsa, kao i vi! Po svršetku govora primali su čestitke različnih ruku, baš kao malo prije i — vi. I od svega toga dosada ne bi ništa,« završio je Jura Dumić nešto sniženim glasom.

U sobi nasta mučno komešanje.

Izaslanik trgnu naočale s nosa i gotovo odskoči sa stolca, kao odbačen odskočnom daskom.

»Pa, pa ovaj bunca, ljudi božji! Je li pijan, šta li mu je? To se ipak ne smije dozvoliti! Načelniče, načelniče, tko je taj?!«

Načelnik se sopćući kao živa poderana mješina, progura do Jure i poče ga službenim glasom koriti: »Dumiću! U ime zakona vas pozivam, da ne pravite smetnje i nereda! Vi ste već nekoliko puta okusili oštre zube zakona, pazite da vam se to i danas ne dogodi. Pijanima nije mjesta ovdje pa da i šute, a kamo li kad vrijeđaju ovako visoke poštovane glave!« — i načelnik okrenu prema izaslaniku svoje masno okruglo lice poput mjesečine.

»A da nisi ti, možda, kakav podmićeni — a, brajko?« rastežući riječi pitao je izaslanik.

Svi se zgledaše. Pred Jurinim očima zinu provalija. Krv mu šiknu u glavu poput usijane lave. Soba se zaljulja, kao lađa udarena smrtonosnim valom. Šta?! On da je podmićen?! On!? Dumiću! Jura, jesi li poludio!? zazujilo je sa svih strana oko njega, ali rika njegova glasa, koji je strašno kleo, vitlala je njime poput crna oblaka, koji prijeti propašću cijelome svijetu. »Krvopije! Varalice! Gdje su vam djela?« padale su pogrde kao žarki meteori na izbezumljene glave.

Prasak polomljenih stvari istjera gospodina izaslanika na seoski put, gdje ga zasu žuta prašina kao gomila neopranog ciganskog ruha.

Za njim se na iskrivljenim nogama kao konjanik, kojeg je netom sa sebe zbacio pobunjeni vranac, dogega i trbušasti načelnik.

»O, oprostite, ali ja nisam kriv! Šta ćete, pasja duša, gospodine izaslaniče, pasja duša!«

(Fragmenat iz oveće novele »Gospodar berbe«)

VLADO VLAISAVLJEVIĆ

VODOSKOK U NOĆI

Okolo grad
duboko spava.
Šumim ko trava.
Šuštim ko lišće.
Šapćem ko žena,
kad opijena
u šutnji sobe
muškarca grli.
Šum k svodu hrli,
diže se, pada.
Ko snaga muška
život mi ijuška.
Šuštaj moj svaki,
šaptaj moj svaki
k životu kroči.
Kao orlušinâ šum
šuštim u noći.

Sanjam o snazi.
Obrnut slap sam.
U mojoj vlazi
mirišu kiše,
jezero diše,
šumori more,
skakuće vir.
Kašem i kašem.
U nebo jašem.
Tamo su zvijezde.
I mir.
Tu je sve strašno,
gadno i prašno.
Dimovi pužu.
Poda mnom ružu
pokriva čađa.
Dižem se
Spuštam se.
Šuštim
ko jedra lađa,
kada se oluja rađa.

Okolo grad
duboko spava.
Ja šuštim sam,
jer dobro znam
te ljude sitne,
zlobne i jalne.
Vode su grada
mutne i kalne
i na dno vuku.
Al moje vode
šume ko trava,
šušte ko lišće,
šapću ko žena.
Šuštaj moj svaki,
šaptaj moj svaki
k životu kroči.
Kao orlušinâ šum
šuštim u noći.

ČOVJEK

Čovjek čeka
pred vratima zatvorenim.
Lupa.

Čovjek ide
niz stube.
Uz stube.
Traži smisao.

A kada umre,
pod zemljom leži
težak i tup
kao stup
jednog davno razrušenog hrama.

VJEKOSLAV MAJER

LJETO

Sve su stare rane preboljene.
U sumraku, kad padaju sjene,
nemir budi toplo krilo žene.

Čudno šumi šuma oko mene.
Za šeširom žuta ruža vene.

Sve su stare rane preboljene.
Iz talasa u oblaku pjene
roni tijelo mlade, nage žene.

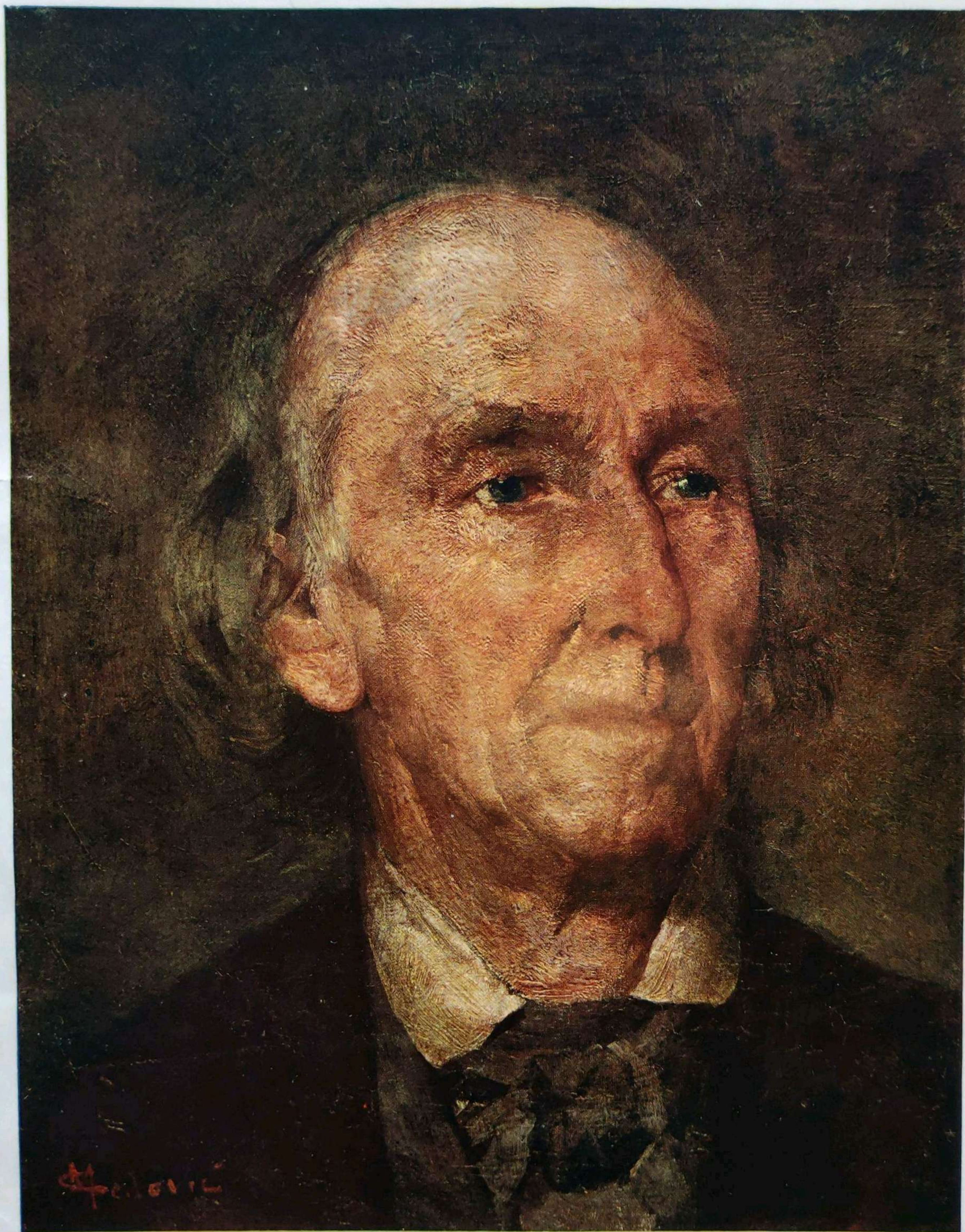
TUGA MLINA

Tamna i tužna pjesma mlina.
Pred pragom mlinar dižući čašu
misli na mrtva sina.

Zelenim krilom jablani mašu.
Slatka i gorka utjeha vina.
U vodi nesta ljeta i sina.

Sumorna večer. Vjetar sve jače
nad crnom vodom nariče, plače.
Teška i gluha pada tmina.

IVO KOZARČANIN

Celestin Medović
Portret muškarca

Celestin Medović u atelieru

SVJETIONIK

Daleko, na tamnom otoku se diže
bijela i uspravna sablast svjetionika.
Oko njega beskrajna pustoš oceana,
visina nebesa i propast vidika.
Kao uklet stražar orijaškog roda
za vedrijeh dana kô da nešto snijeva
sa visokim čelom i s velikim okom,
staklenim i praznim, što u suncu sijeva.
Galebovi bijeli, te slobodne ptice,
oblijeću ga stalno sa krikom veselja
a rani ribari, žureć se pučini,
u nj gledaju blago kô u prijatelja.
On, miran i svečan, kao straža stoji
Hladne su, bez daha, kamene mu grudi
i oko mu nema ni jednog pogleda
za veselje ptica i naklonost ljudi.
A uzalud njega, kad oluja bjesni,
vjetar kišom šiba i val pjenom prska;
usred loma neba i navale mora
sablast bijela strši ukočena, drska.
Al kad noć po svijetu crni skut svoj prostre
i smire se ptice i ljudi i vali,
kao nekim čudom u kamenom divu
srce jedno kuca i oko se pali.
I dok sve što živi počinku se daje
on, tek sada budan i svijestan na straži,
lupom svoga srca opominje blago,
plamom svoga oka po tminama traži.
I ljudima, koji na lutanju svome
k usudnim daljinam, zasjede ne slute
oštrih grebenova, mrkih kami vala,
on otkriva bljeskom zamračene pute.
Tako i za vedrih i olujnih noći,
bezmjerno dubokih il očajno dugih,
tu na udaljenom otoku ko uklet,
nepomičan vjerno bdije za spas drugih.

RIKARD NIKOLIĆ

RIKARD JORGOVANIĆ

Završiti književni rad u dvadeset i sedmoj godini života smrću znači prestati onda, kad bi se imalo da počne stvaranje nečega, što može da bude zrelo. Istina je, da će rođeni pjesnik, mada nije kratkim životom mogao razviti svoj talenat, pokazati ipak, da u njemu ključa pjesničko nadahnuće s onim što ostavlja napisano iza sebe. A ovo je baš kod Rikarda Jorgovanića. Premda je umro navršivši 27 godina, ipak ono, što je iza sebe ostavio u stihovima i prozi, dokazuje, da je imao sve darove za snažniji poetički zamah, ali da su najprije teške životne prilike, a zatim bolest i smrt sve to prekinuli. Uvaži li se k tome, da je prije dovršenih naukâ radi siromaštva morao u ured za pisara, i kad to više nije mogao podnijeti, da je ušao u uredništvo jednoga dnevnika, da tu kuluči, još više odskače njegov talenat, koji nije dospio da se razvije i dade sve, što je imao da kaže.

Kad mu je bila odsječena noga radi sarkoma, koji se je na njoj pojavio, i iza toga stao od sušičavosti venuti, ispjevao je ganutljivu pjesmu, kojom otvoreno i bolno kaže — da ti vabi na oko suzu — da mu na prozor kuca »Smrt«:

Sva je narav već zamukla, niema,
Leptir kunja, mala ptica driema,
Bučni potok skrio se pod cvieće,
Ni on smetat noćnom muku neće.

Što je mene zaboljela glava,
Što mi srce obilazi strava?
Što mi mutno oko roni suze,
Što mi duši tihi pokoj uze?

Nešto šušti, granje se rastvara,
Biela ruka s granja cviet obara,
Tužno lice sviće usred tmine,
Kako sviće — svitajući gine.

Na oku mi još je suza blaga:
To je moja nevidovna draga,
To je smrt, što već sa rukom bielom
Za strvenim posiže mi tielom!

Na teški udes, koji ga je snašao, mora da se odnosi i pjesma »Zašto« štampana u »Viencu« (br. 34. god. 1880.) malo prije smrti. Nesretni mladić slomljen od bolesti obraća se Bogu ovim očajničkim vapajima:

Potonule su moje šajke,
U mojoj duši gotov slom:
Još malko — pa me bilo ne bi,
Još malko, jači bude l' grom.

Oj, zašt' me nisi, kad si htio
Unesrećit me, satro sveg;
Ko sokola bez desnog krila
Na podrovan me stavi brieg.

Kad takvo breme jada svali
Na moju glavu, reci: zašt'
Ne ogrnu si diete muka
U bešćutnosti tvrdi plašt?

Znam, — to je volja bila tvoja,
a tvoja volja — vječna vlast...

Oj, bij me, muči, ne štedi me,
Na tvrdu mene prikuj hrid;
Tog grieha u mom srcu nema,
Rad kojeg bi me bilo stid.

Nek orlovi mi kljuju prsa,
Znam, kad mi srce stanu grist:
Tek ljubavi i pravde nać' će
I pjesme u njem izvor čist!

U književnost uveo ga je August Šenoa (god. 1873.) štampavši mu u »Viencu« baladu »Sastanak«. O tome Šenoa priča pišući nekrolog rano umrlom Jorgovaniću: »Kad je pred ne mnogo godina stigla na ruke uredništva »Vienca« prvi put pjesma sa potpisom Rikard Jorgovanić, zapeo je pozor urednika na tim mladenačkim stihovima, iz kojih je disala prava poezija kao miris iz cvijeta. Bilo je to zimi neke srijede, kad se u stanu pjesnika »Kohana i Vlaste« sastaše na književni dogovor g. pukovnik Trnski, dr. Ivan Dežman, dr. Franjo Marković i urednik ovoga lista. »To je rođeni pjesnik« viknusmo svi u jedan glas, to mlado stablo nosit će ploda. I ne prevarismo se.« (»Vienac« br. 44. 30. IX. 1880.).

U vrijeme kad je Jorgovanić započeo slagati stihove, vladala je moda pjevati balade i romance, pa je i Jorgovanić, kao i njegovi suvremenici Lavoslav Vukelić i Andrija Palmović, pjevao balade i romance. S baladama i romancama ne bi Jorgovanić bio ostavio kakva traga u našoj poeziji, niti zauzeo mjesto, koje mu danas pripada u razvoju hrvatske lirike. On je ipak umio da nekoliko puta i u baladama i romancama iskaže svoj pjesnički talenat, kao na pr. u ovoj romanci:

Na grudima mu ruže tri,
Ne, ruže, ne,
Na grudima mu rane tri,
Od kojih mrê.
Nad brdine i cvjetan gaj,
Kô tihi zvon,

Uzvinuo se uzdisaj,
Koj' posla on.
Tihomce prođe uzdah sviet,
Dok nađe grad,
U gradu opet u tom cviet,
Vilovit, mlad.
I šaptnu njemu jednu, dvie,
Kô tihi zvon,
No kazô još mu nije sve, —
Već svenu on...

Do ove može da stoji »Mladićev san«, u kojemu je Jorgovanić nesumnjivo dočarao svoje lično sanjarenje o sreći i blaženstvu na rodnoj grudi, ali je prema modi onoga vremena dodao završnu strofu, pa je tim baladičnim završetkom pokvario cjelokupni utisak ličnoga lirizma. Izostavljanjem zadnje strofe pjesma dobiva sasvim drugo lice: san pjesnikove fantazije, u stvarnosti njegova lična čežnja, koja postaje fantomom.

Mada su se u ono nekoliko godina Jorgovanićeva pjesnikovanja uz balade i romance, koje su kod Franje Markovića imale slavenski sadržaj i karakter, a kod Šenoe samo hrvatski, pjevale pjesme patriotskog sadržaja ili tendencije, Jorgovanić nije u tome mnogo slijedio svoje suvremenike. Ali, kada mu je srce propjevalo domovini, dao je jednu od najboljih hrvatskih rodoljubivih elegija, u dvadeset i prvoj godini života (»Domovini«):

Baš svagda spominjuć te, majko moja,
Od boli planem i od nepokoja,
I tužno mi je, plakat mi se hoće,
Rad nesreće ti i rad tuđe zloće;
Al radujem se ipak pored sjete,
Da Hrvat jesam, da sam tvoje diete.

Imade l' gdje domovine ovake,
Što tolike je rodila junake,
Kraj rana samrtnih i ljutih strava,
I svježa ostala i tako zdrava,
Uz nevolje i drugih jada trista
Ovako sveta sjajna i prečista?

Miroljubnu na tebe, majko sveta,
Navalila je đavla divlja četa,
I rukom krvavom i rukom blatnom
Za krunom posegla ti glave zlatnom,
I ubojničkim mačem svrgla na to
Tvoj plašt — tvoj kraljevski u crno blato.

U biesu svome, usred zlobe svoje,
Razlomila na pola žezlo tvoje,
Što gore jošte — lažju i obmance
U ropske sinove ti splela lance!
No ne plač', ne plač', mila moja mati,
I porobljena ti ćeš suncem sjati!

Uzvišena ti misô kruni glavu,
Neporočna ti prošlost vije slavu;
Iz krvi slavno, propalih sinova
U grimizan ćeš plašt se zadjet s nova,
I žezlo će se vratit skorog goda:
A žezlo to će tvoja bit sloboda!

Inače Jorgovanićeva lirika je uglavnom erotičkoga sadržaja. Već u pjesmi, koju je priređivač izdanja Jorgovanićevih pjesama (August Harambašić) stavio na čelo zbirke kao nešto programsko, otvoreno kaže, da mu je »sve ove pjesme uznijetila svojim čarom« ljubav. Jedna od najboljih pjesama u nizu erotike jest »Drvo ljubavi«:

Visoko vam je drvo ljubav
Kô jablan — više, mnogo više,
Na njegovih se vitih granah
U mjesto ptice zviezda njiše.

I sunašce i mjesec bliedi
Tek onda cielim žarom sieva,
Kad preko lišća toga drva
Na žalostan se sviet osmieva.

I blago onom, kom je dano
Uživat radost, a pod njime:
Je l' sliep? Tad vidi rajske bašte,
Je l' gluh? On čuje serafime.

Slikovnu ljepotu ove pjesmice, u kojoj se ljubav poređuje s visokim jablanom, upotpunjuje ugodno izražena sreća zaljubljenika. I dok u ovoj pjesmi iskazuje blaženstvo svakoga zaljubljenog srca, u pjesmi »Ni otkuda ni kako« priznaje, da je ljubav doletjela u njegovo srce u teškim časovima, baš kad se je najmanje nadao tomu, ali je ona pala na njegovo srce kao zrnce, koje je vjetar bacio na hridi srušenoga grada. Bez sumnje ona je doletjela poput anđeoske suze u svijet jada, ne bi li tako izniknuo nježni cvijet sred pelina — gorkosti života. Tužna kajda ove i nekih drugih Jorgovanićevih pjesama ima svoj uzrok i izvor u pjesnikovu siromaštvu i teškom bolovanju.

No dvije najzanimljivije pjesme erotičkoga gradiva jesu: »Na zabavi« i »Tri dieve volim«. Pjesnik je u njima dao izražaja svojoj slaboj sreći u ljubavi. Našao se je u bučnoj zabavi i gleda onu, kojoj ga srce vuče, no gdje bi on siromah i neugledan mogao dostati se te sreće. Sebe nekud sokoli, da pokuša sreću na riječi, a »bude li se ona ljutit, pregarajuć ćeš drugoj se uputit«. Uvjeren je pak, kad bi zavirio u njezino srce, da je ne-

sumnjivo njegov lik zatomljen od drugih, pa mu je najbolje odmagliti u noć. Ovako je mislio, dok mu je bilo dvadesetak godina (»Na zabavi«), no šest godina kasnije opisujući svoje simpatije (»Tri dieve volim«) nema više tugaljivosti prijašnjih erotičkih izlijeva. Pjesnik sada kao da je postao ponosan na sebe, pa se ne upušta u cmizdrenje, što nema sreće u ljubavi, i ovdje je tugaljivost prešla u veselost, kao da se ruga svojoj zaljubljenosti ne u jednu, nego čak u tri, i šaljivim zaključkom očituje, da ipak najviše ljubi jednu. Sve tri simpatije dane su kratkim, vrlo dobro ocrtanim portretima, od kojih navodim jedan:

Visoka jeste prva, vita stasa,
I toli tanka oko pasa,
Kô jela il još tanja.
Kad zbori s njenog glasa
U srcu svačijem ozvanja
Čeznuće slatka raskoš, bujna strast;
Al kad joj oko na meni počiva
Baš kao da me anđeo cjeliva
I srcem lije rajsku slast.
I njena kosa zlata,
I snieg joj labuđega vrata,
I usna plamen
Opaja me, — a ja sam mamen,
Preporučam si dušu Bogu,
Provirit kad joj vidim sitnu nogu...

Jorgovanić je čisti lirik osjećaja i rijetko prelazi u refleksivnost, a ta je refleksivnost kratko iskazana, obično s poentom, kao na pr. u pjesmi »Ja pustih miso...«, pjesmi danas potpuno aktuelnoj:

Ja pustih misô, neka svietom pođe,
Kô Noe golupče iz lađe,
I brza moja misô natrag dođe,
Al spasa maslinu ne nađe.

Zapitah ju: »Daj pričaj, moje diete,
Da l' ima nade, da će cvieće
Slobode, istine i pravde svete
Jedared procvast — ili ne će?«

Al žalosno mi misao odvrati:
Života to je strašna tajna,
Da usporedo rodi ista mati
I Abela i Kajna! —

Jorgovanić je kroz sedam godina pjesnikovanja ostavio 86 pjesama. August Harambašić, priređujući zbirku Jorgovanićevih pjesama, unio je u knjigu sve, što je našao u rukopisima, a što valjda nije ni bilo namijenjeno za javnost. Od toga broja i danas se može preštampati petnaestak pjesama, koje se mogu podvrgnuti modernijem estetičkom mjerilu.

*

Ali Jorgovanić kroz ono malo godina svojega književnikovanja dao je čitav niz romana, pripovijesti i novela, k tomu kao novinar štampao mnogo feljtona.

U dvadesetoj godini života Šenoa mu je uvrstio u »Vienac« (god. 1873.) roman »Mlinarska djeca«. Jorgovanić je jedan dio svoje mladosti proveo u Šestinama, pa je u ovom prvom romanu posegnuo za prikazivanjem seoskoga života: Počinje opisom triju mlinova. Prvi je mlin pijanca Kolarića, koji upropašćuje svoje imanje; zatim mlin veseljaka Kovačića, kojemu je žena škrtica, i imaju sina Pavla. U trećem mlinu živi Gospodarić, otac lijepe Marije, koju je zavolio Pavao Kovačić. Slijedi opis polaska u crkvu na službu božju, pa poslije službe božje veselje u krčmi, gdje se pije, svira i pleše. (Ovaj je prizor preteča prizora na uskrsnu nedjelju u romanu Ante Kovačića »U registraturi«). Tu se siplju šale i dosjetke između muževa i žena, pa između muške i ženske mladosti. Marija Gospodarićeva i Pavao Kovačić sve se više vole, ali s Pavlovom devetnaestom godinom nastupa novačenje i mora u vojničku službu.

Poslije Pavlova odlaska nastadoše mračni i tužni dnevi u Kovačićevoj kući. Da se razonodi, Kovačić pođe s Gospodarićem jednoga dana u krčmu. Tu nađoše pijanicu Kolarića, s kojim mladost zbija šalu. Kovačić kori Kolarića, što živi kao propalica i rasiplje obiteljsko stanje. Kad su se u kasnu noć vraćali kući Kovačić i Gospodarić, baš na mjestu, gdje je strmen, netko iz busije udari Kovačića kamenom u glavu, i on pade u jarak. Dovędoše ga kući, ali naskoro umrije. Istragom se je dokazalo, da ga je pijani Kolarić pogodio kamenom iz osvete. Kolarić rastrijeznivši se i pobjegavši htio je da se sam objesi, ali ga zatekoše pri tom činu, odvedoše u grad u sudske tamnice i osudiše na vješala.

Pavao živi jadno u vojništvu. Jednoga dana primi pismo od Marije o smrti očevoj. Pri vješanju Kolarića zapade baš Pavla, da ga straži, i to ga toliko potrese, da je obolio.

Po smrti Kovačića, dok je Pavao služio u vojništvu, stara Kovačićka, koja nije nikada bila sklona Mariji Gospodarićevoj radi siromaštva, poče se otuđivati od Gospodarićevih, a približavati bogatom Bučiću, s namjerom, da joj sin Pavao uzme za ženu »debelu« Maru. Poslije tri godine vrati se Pavao iz vojništva u svoje selo i dolazi do oštroga sukoba s majkom, jer ne će da se iznevjeri Mariji Gospodarićevoj. Došlo je do takve svađe između majke i sina, da je stara jednoga dana pala u nesvijest. Ali, kad joj se je iza toga prisnilo, da joj je stari Kovačić došao u pohode i da je opominje, neka se dalje ne protivi sinu, jer će ga tako unesrećiti, privoli konačno na Pavlovu ženidbu s Marijom.

Jorgovanić je dakle s ovim prvim pripovjedalačkim radom, u kojemu je stvarno prikazao uspomene svojega boravka u Šestinama, započeo god. 1873. crtanjem sela i seoskoga života. To je prvo i zadnje njegovo djelo, u kojemu slika život seoskoga svijeta. Kako to onda još nije bilo u modi kod nas, on sam na prvim stranama romana umeće opasku, kojom se ispričava, što gradskom svijetu prikazuje život sela i prostih ljudi, pa obećava: »Kad drugu pripovijest začnem, pripovijedat ću vam o grofovima i knezovima s dugim mačevima, a s kratkim poštenjem.« Zašto sve ovo? Do toga su vremena (1873.) rijetki romani i u svjetskoj književnosti iz seljačkoga života, pogotovu toga još nema u hrvatskoj književnosti. Jorgovanić je gojenac njemačke romantike, a piše za publiku onoga vremena, koja voli pričanje pustolovina — uostalom to i današnja šira publika voli. Stoga on u nastavku pripovjedalačkoga rada ide odsada za duhom vremena i niže romane i novele, koji su puni svakojakih zgoda i zapletaja, da održi pozornost publike pri čitanju. Međutim u ovom prvom pokušaju »Mlinarska djeca« ima više fragmenata, koji su uspjeli i ovdje ih napominjem: str. 14., lirski opis Marijine zaljubljenosti; — str. 18., lijepa romantika dvoje zaljubljenih, — str. 23.—26., ljubavni prizor u prirodi, — str. 30., vrlo uspio realistički opis, kako roditelji šaljivo draže zaljubljeni par; — str. 33. i 34., realističko humorom začinjeno crtanje seoskih starih parova, gdje se muž sa ženom redovito svađa, pa to isto na str. 44. i 45.

I odsada Jorgovanić reda romane i pripovijesti, u kojima se prema obećanju pričaju zgode i pustolovine gospode: »Divlja djevojka« (Vienac, 1874.), »Crne niti« (Vienac, 1875.), »Žena i ljubovca« (Vienac, 1878.), »Za jedan časak radosti« (Vienac, 1879.), »Gavan« (Vienac, 1880.). U tim romanima ima toliko zapletaja i pustolovina, da me je Jorgovanić sjetio Hvaranina I. F. Biondija, pisca pustolovnih romana izruganih u »Don Kihotu«. (Vidi moje »Nove studije i portrete«).

Da se vidi, kakve su vrste i sadržaja ti romani, donosim ovdje kratak sadržaj dugoga romana »Divlja djevojka«:

Miroslav Borković poslije mature dolazi kočijom u rodno selo k roditeljima, koji žive na imanju i od imanja. Otac Đuro Borković dobar je gospodar, koji brižno redi svoja polja. Majka Hermina, kći gradskoga činovnika, udala se za Borkovića, jer nije bilo drugih boljih ponuda. Premda je odgojena na gradsku i za grad, malo pomalo navikla je ipak i mužu i seoskom životu; pogotovu, kad je dobila dijete Miroslava, postala je dobra kućanica. I dok ona silno voli dječaka, otac nije prema djetetu dovoljno pažljiv. Dok oni jedno drugome pred Miroslavom predbacuju svoje temperamente, on misli na drugo... na Renatu Hrebekovu, lijepu pokćerku susjedovu, u koju se je još kao dječak zaljubio. Kad je doznao, da će Renata stići iz instituta, spremi se da pohodi Hrebekove. Renata je nahodče, dijete nađeno u dobi od 6 godina u šumi, koje prigrliše Hrebekovi i tako od divljakinje posta gospodski odgojena djevojčica. Za pohoda, baš kad je Miroslav htio oprostiti se od Hrebekovih, stiže Renata iz Graca, sada već zrela djevojka, a Miroslav ode kući još zaljubljeniji. Na povratku ga baci konj i pobježe natrag k Hrebekovima, i tu noć provede u dvoru na klupi. U jutro se sastade s Renatom, koja ga odvede k ribnjaku; prorazgovorivši se vratiše se u dvor, gdje on ostade do večeri. Drugi dan, u nedjelju sastaše se kod župnika, i tu Renata odvede iza objeda Miroslava u vrt. Dok su sjedili na kraju vrta, Renata uhvati bjeloušku i prisili Miroslava, da pu-

sti, neka mu zmijom dira lice. Taj prizor onesvijesti Renatinu pomajku.

Nekoliko dana kasnije, kad je Miroslav došao k Hrebekovima, stiže i Renatin učitelj, mladi slikar Rain iz Graca. Rain se vlada čudno i bezobrazno. Stvarno on je još kao učitelj slikarstva, pošto je dobio narudžbu od Renatine pomajke, da izradi Renatin portret, zaludio djevojčicu, i sada je došao da to nastavi u domu njezinih. Pošto je došao svojim neduhovitim izrazima u sukob s Renatinom pomajkom, naglo otputova. Zaljubljeni Miroslav, koji se je još uvijek vrzao oko Renate, nađe ljubavno pismo Renatino, koje je spremila da pošalje Rainu u Grac i puče mu pred očima, zašto ga je Renata odbila.

Renata se vrati u Grac na dalje nauke i potraži potajno Raina, ali je ovaj ne primi. Sada uvidje, da je propala, jer ju je Rain odbio u prisustvu svoje nove prijateljice porukom, da ga nema kod kuće. Renata poče nemilice propadati. Predstojnica zavoda odluči, da javi Hrebekovoj o svemu, što je mogla doznati: kako je Rain izrabio povjerenje, koje se je polagalo u njega te začarao Renatu za portretiranja, a zaveo je, dok je bio tamo — i sada napustio. Hrebekova dođe u Grac i vrati se kući s Renatom, ali je Renata odsada bila samo trpljena. Videći se neprestano poniženom Renata jednoga dana uze konja iz štale, odjaha na visoko brdo i sunovrati se niz ponor... Miroslavu javlja majka u Prag, kamo je pošao na nauke, završetak Renate s opaskom u pismu: »Prvo, je li moguće, da čovjek od nahoda što dobra uzgoji?... Djevojka, koja je lovila zmije, nije mogla dotjerati do drugoga konca... Treće, nije valjao cijeli odgoj. Čemu tolike parade? zavodi, pa nauke, nauke, pa zavodi. Djevojke se drukčije odgajaju.« Sada Miroslav odluči da osveti Renatu. Ali kad je na povratku iz Praga u domovinu potražio Raina u Gracu, našao ga je srvana od sušice... i jedva ga je Rain od silna kašlja ispratio do stanice.

Kao ovaj roman tako i ostali (Crne niti, Žena i ljubovca, Za jedan časak radosti, Gavan) puni su zgoda i zapletaja, jer je Jorgovanić pisao ove romane, da udovolji ukusu onih čitatelja, koji uživaju u senzacijama i pustolovinama, i koji pri završetku traže moralno udovoljenje pravdi.

U »Crnim nitima« već je na putu za kriminalni roman, jer donosi umorstva, paleže, a zločinka Anka Koviljević konačno izgara u podmetnutom paležu. U romanu »Za jedan časak radosti« prikazuje mađarske hajduke, koji provaljuju u dvor slavonske vlastele Vladimira i Sofije. Ranjen u nogu Vladimir ide u kupke na liječenje, gdje dolazi u dodir s talijanskim grofom Leonijem, koji priča svoj roman (novi roman u romanu) s Blaušom, kćerju slijepca, koji je proseći ostavio 15.000 lira, i kako mu je jednoga dana nestalo Blauše. I kad Vladimir poginu u dvoboju, jer mu uvrijediše ženu Sofiju za pjevanja hrvatske pjesme »Za jedan časak radosti«, grof Leoni krenu u jedan francuski grad, i tu u cirkusu nalazi Blaušu, koja se zbunjuje, pada i teško ranjena umire u naručaju Sofije.

Jorgovanić ovako zaključuje ovaj roman: »Pa zar nismo mi svi ljudi žrtve zagonetke, jedna više, druga manje zamršena, a nad nama Bog — najzamršenija!« Uzalud je tražiti kakvo psihološko obrazlaganje na pr. zašto je Blauša poslije očeve smrti, kad je hoće uzeti za ženu zaljubljeni grof Leoni, pobjegla u svijet bez traga? Tako se isto pričaju ostali događaji bez psihološke motivacije. Ne može se razabrati ni vrijeme, kad se događa: sad se čini, da je fabula postavljena u starije vrijeme hajdukovanja, u doba nekakvih hajdučkih vitezova, da zatim zbivanje dospije oko polovine XIX. vijeka. Roman počinje u Slavoniji u jednom plemićkom dvoru, nastavlja se u nekim kupkama, a završava u francuskom gradiću.

Neka vrsta idiličnoga romana je »Žena i ljubovca«. Grof Adolf (to se već razumije, da mora biti grof ili slično glavno lice, jer je to Jorgovanić obećao u »Mlinarskoj djeci«) uz boležljivu ženu zavolio je sobaricu Minku, pa je nastanio u osamljenom dvorcu »Vilinstan«, gdje mu rodi sina. Grofova žena Irena, doznavši za ovu ljubavnu idilu, potraži lijepu Minku i nagovori je, da dragovoljno pođe s djetetom u Firencu, a ona će je potajno izdržavati. Istom po smrti boležljive žene i djece grof Adolf saznaje, gdje se nalazi lijepa Minka; potraži je i vjenča. Uz

ovu glavnu fabulu ređa se niz drugih zgoda i lica, spletke pak igraju veliku ulogu.

U svim ovim romanima ima pojedinih mjesta, koja ipak odavaju, da ih je pisao pjesnik, koji je imao talenta za pričanje, ali nešto životne prilike, nešto novinarsko kulučenje i žurba, a — bez sumnje — slabo poznavanje razvoja savremene evropske književnosti, skriviše ovakvo romansiranje.

Da je Jorgovanić imao talenta za pričanje, dokazuju to nekolike novele, na koje ćemo se podrobno osvrnuti: »Ženske suze«, »Ljubav na odru«, »Čovjek bez srca«, »Stella Raiva«.

Prva od ovih po vremenu »Ljubav na odru« (1876.) senzacionalna je novela, nesumnjivo nastala pod utjecajem čitanja ruskih pripovjedača. Jorgovanić je ovaj put posegnuo za neobičnim događajima i iznimnim tipovima: Rusi umjetnici sastaju se u jednoj zabitnoj gostionici. Među njima je slikar Hvostov, čudak. Pred nekoliko godina zaljubio se u pjevačicu Adelaidu i iz obožavanja išao za njom po Evropi. U Antwerpenu ote mu je bogati bankir, ali Adelaida naskoro umrije pri porodu. Ta je smrt toliko potresla Hvostova, da je odlučio naslikati »ljubav na odru«. Drugovi su se toj njegovoj fiksnoj ideji rugali, ali uzalud. Jedne večeri dođe u gostionicu djevojčica, koja je igrala na guslama sa slijepim bratom od 18 godina. Dok je ona igrala, Hvostov je zaspao i u snu vidio Adelaidu, kako je k njemu pristupila. Kad je djevojka prestala igrati i otišla, uhvati Hvostova želja, da je upozna, jer mu se je pričinilo, da sliči na Adelaidu. Dođe do njezina stana, te se je vrzao oko kuće, dok je nije izazvao na prozor. Zamoli je, da mu dođe u atelier i dade joj unaprijed 100 franaka. Djevojka Anđelina se odazva, a Hvostov joj namjesti odar i izrađivaše sliku, koja je imala prikazati njegovu Adelaidu na mrtvom logu. Djevojci je sve to bilo čudno i teško podnosivo, ali je dolazila svaki dan i smrtno se zaljubila u Hvostova. Kad je slika bila već pri kraju, upita Anđelina Hvostova, što će dalje, kad dovrši svoju »ljubav na odru«. Odgovori joj, da će se vratiti u Rusiju sa slikom i povući se u osamu te živjeti od gledanja svoje »ljubavi na odru«. Uzalud je Anđelina zaplakala; Hvostov ju je tješio, da će ona njega lako zaboraviti. Kad je Hvostov izrađivao sliku po zadnji put, Anđelina je blijedjela; konačno opazi Hvostov, da je posve poblijedjela. Skoči, nađe pismo, i kad ga je pročitao, shvati, da se je od očaja skončala... Zbunjen obori svijeće, koje su gorjele oko odra; planu vatra, i u plamenu svrši i Anđelina i Hvostov i slika »Ljubav na odru«.

Ova je novela ispričana vrlo tečno, te otkriva snažni pripovjedalački talenat. Naročito je dobro ocrtan slikar Hvostov.

Vrlo dobra je novela »Čovjek bez srca«, psihološki produbljena, i ona me podsjetila na Turgenjevljeve ljubavne pripovijetke kraćega daha. Stari ritmajstor, koji provodi dneve u kartanju, potican od mladih prijatelja, da im kaže zgode i nezgode svoje mladosti, — a to je on više puta običavao — priča im ovaj put istinitu zgodu, koju je proživio, dok je služio u B. Po mojem mišljenju» Čovjek bez srca« je najsnažnija priča Jorgovanićeva; ona se čita u jednom dahu, i bez prekida hitiš kraju. Nema sumnje, da je u ovoj noveli Jorgovanić dao dobar dio sebe. Novela podsjeća na njegovu pjesmu »Na plesu«. Zaljubljenik doživi, da ga djevojka za kojom izgaraše, nazva »čovjek bez srca«, a uistinu on ljubi nju kao i ona njega, samo nije bio kadar da smogne hrabrosti i da se izjavi, te se je svaki put zabunio. Došao je onda, kad je već bilo kasno, jer se je djevojka zaručila i ne može da opozove zadanu riječ... Ova je novela silno emotivna, jer je prošla kroz dušu piščevu. Ona još više potvrđuje, da je Šenoa ispravno sudio o Jorgovanovićevu pjesničkom talentu, kojemu životne prilike, bolest i rana smrt ne dozvoliše, da razvije svoj rad.

»Stella Raiva« je priča poeovske fantazije i snage, kakvih će par decenija kasnije pisati Matoš, ispričana vrlo dobro i tečno, a psihološki razvijena u tančine: Pedesetih godina dolazile su u Zagreb talijanske pjevačke družine, i s jednom takvom družinom dođe pjevačica Stella Raiva, podrijetlom iz Indije. Jedan se od zagrebačkih maestra upoznao s njome, i jednoga dana ugledao, da u torbi ima jednu lubanju i jedan nožić, a ona mu tada ispriča svoju čudnu priču života: Ostala je na svijetu sama. Za nju se pobrinuo bogati stric trgovac i doveo je u Evropu. Više puta pohodili su teatre, i ona je pože-

ljela da postane pjevačicom. Stric joj udovolji, te pohađaše konservatorij u Milanu. Tu se upozna s jednim mladićem iz Hrvatske, Emerikom Horvatom. Mladić, prava nevina djevica u vladanju, zaljubio se u Raivu, i ona u njega, ali ne dođoše do očitovanja ljubavi. Jednoga dana Emeriko joj priopći, da mora u domovinu i otputova, a da ne stiskoše ni ruku. Stella da očaja od boli, kad joj ga nestade ispred očiju. Nemogavši savladati bol uze putnu kartu i krenu za njim, da ga potraži, ali se s pô puta vrati i dođe uvečer u svoj stan puna tuge i boli. Dok je tako stala tužna i rasplakana, netko kucnu na njezina vrata. Otvori, i ugleda Emerika, koji joj očitova svoj jad, kako je patio od velike ljubavi i pokušao odalečiti se, jer kao siromašni stipendist nije imao izgleda za vjenčanje, pa joj nikada nije htio otkriti svoju ljubav. Stella ga umiri utjehom, da žive drugi, pa će i oni. Oni su odsada živjeli kao zaručnici pričajući svoje uspomene. Jednoga dana Stella primi poziv od strica, da dođe za nekoliko dana u Pariz. Razdijeliše se sporazumno, ali naskoro iza njezina odlaska Emeriko naglo oboli i umrije. Njegovu smrt dojaviše joj u Pariz. Kao luda pohrli natrag u Milan, i stade od grobara tražiti, da joj otkopa Emerikov grob. Grobar ni da čuje, da bi dirnuo u grob. Pođe do načelnika i ispriča mu svoju bolnu i groznu želju. Ovaj namignu grobaru, da joj ispuni želju. Nađoše još dvojicu i otkopaše grob: ugledaše lice nagrđeno gnjusnim crvima. Stella ih umoli, da joj otkinu i predadu Emerikovu glavu, a kad oni to ne htjedoše, izvadi ona zlatni nožić, što ga je nosila u torbici, i otkide mrtvu glavu, da je ponese sa sobom. I otada nosi uvijek sa sobom nožić i Emerikovu lubanju, da je grli i cjeliva... U par ovih novela, kao i u lirici, lako je razabrati po snažnosti izražaja ličnu crtu Jorgovanićevu: u njema ponovno dolazi muško lice, koje se zaljubljuje, ali se dugo bori sa sobom, dok iskaže svoj ljubavni osjećaj.

*

Petnaestak pjesama i ove nekolike novele daju pravo na onaj sud o Jorgovaniću, što ga je izrekao u nekrologu August Šenoa: »U njegovim stihovima je vrilo i kipjelo, u njegovim pjesmama bilo je one tajne sile, koja uhvati nehotice svako srce, nu prava poezija bez kićenja i čičkanja, bez fraza. Struji njegova pjesništva bijaše katkada korito forme preuzano, ali je poezija bila bistra, slikovita, ganutljiva. Njegova pjesma »Domovini« potresti će uvijek srce svakog Hrvata. Jorgovanić dade se i na nevezanu struku beletristike, na novelistiku, te je ispisao dobrano čislo pripovijesti u »Viencu«, »Obzoru« i »Hrvatskom domu«. I tu pokazuje ti zamišljaj, spletka, karakteristika i kolorit izvoran, intenzivan pjesnički talenat, pa bile pripovijesti razne cijene u samoj izvedbi, svagdje proviruje originalnost. Književni ocjenitelj, koji je poznavao borbu pjesnika sa životom, izreći će o njegovim plodovima trijezan, pravedan sud, priznat će mu vazda znamenit pjesnički talenat, koji se odlikuje plastičnošću, životom i originalnim shvaćanjem, a njegovo pero teklo je glatko i zanimljivo.« (»Vienac« 1880. br. 44).

BIBLIOGRAFIJA

I.

Izišlo u književnim publikacijama:

1. *Mlinarska djeca* — »Vienac« 1873.
2. *Divlja djevojka* — »Vienac« 1874.
3. *Crne niti* — »Vienac« 1875.
4. *Ženske suze* — »Hrvatska Lipa« 1876.
5. *Ljubav na odru* — »Hrvatski dom«, almanah, 1876.
6. *Čovjek bez srca* — »Hrvatski dom«, almanah, 1878.
7. *Žena i ljubovca* — »Vienac« 1878.
8. *Za jedan časak radosti* — »Vienac« 1879.
9. *Stella Raiva* — »Vienac« 1880.
10. *Iz penzionata* — *Gavan* — »Vienac« 1880.

II.

Preštampano u knjigama:

1. *Crne niti* — Sabranih pripovijesti I. knjiga, u Zagrebu, 1889., str. 140.
2. *Žena i ljubovca* — Sabranih pripoviesti II. knjiga, u Zagrebu 1889., str. 212.
3. *Sabrane pjesme* — uredio August Harambašić. Zagreb 1890., str. 174.
4. *Za jedan časak radosti* — Sabranih pripoviesti III. knjiga — U Zagrebu 1891., str. 159.
5. *Mlinarska djeca* — pripoviest iz šestinske okolice. U Zagrebu 1895.
6. *Stella Raiva* — *Iz penzionata* — *Gavan* — *Čovjek bez srca* — *Ljubav na odru* — *Ženske suze* — *Na jezeru* — U Zagrebu 1895. (Ove novele izlazile su u svešćićima.)

Ante Petravić

CELESTIN MEDOVIĆ

Ličnost i djelo

I.

Po svim karakteristikama stvaranja, po samom načinu gledanja na slikarstvo i po glavnim uzorima, nije pojava Celestina Medovića u povijesti naše umjetnosti ni neobična ni iznimna. Ona predstavlja logičan nastavak onog nezgodno, a možda donekle i krivo usmjerenog razvoja novije likovne kulture u nas, koja se prema impulzima, utjecajima i diktatu iz dodirnih kulturnih sfera morala do kraja izživjeti u već prihvaćenim oblicima.

Iako su ti utjecaji pretežno negativni, a u izvjesnom smislu upravo pogubni, ipak je jednostrano, površno, pa i pretjerano samovoljno mišljenje da je sve, što je s tim utjecajima došlo, umjetnički bezvrijedno, mrtvo i za nas sasvim beskorisno.

Kod nas je u novije vrijeme (zna se iz kojih razloga) uobičajeno, da se sasvim samovoljnim sudovima, tobože uime neke revizije, čišćenja i evropskog nivoa, nadmoćnom ležernošću brišu mnoge vrednote, i onda se to preuzetno naziva naprednom orijentacijom suvremenog duha. Takve krilatice i prazne kritike, izvedene većinom bez dubljeg poznavanja predmeta iz krivo postavljenih pretpostavaka, sasvim su promašene, čak i onda, kad nisu bez dijalektičke dovitljivosti, jer stvarno osim negacije ne kazuju ništa, a o samoj pojavi u najboljem slučaju izriču tek neko subjektivno mišljenje o jednom njenom aspektu.

Ali prave umjetničke tvorevine, sve iako nemaju u sebi zagonetne simbole ekspresionizma ili modernizma uopće, iako nisu nastale u mračnoj i mutnoj genezi suvremenog lutanja i traženja, plodovi su vrlo složenog procesa, koji se zove stvaranje, pa se s njima ne može obračunati praznim floskulama bilo koje ideologije. Stvaranje je podređeno djelovanju mnoštva preraznih činilaca, a u djelu se uvijek isprepleću, miješaju i dodiruju brojne formalne i idejne komponente, dajući mu svojim novim kombinacijama poseban izgled. Bez poznavanja izvorâ svih vanjskih elemenata, bez ulaženja u unutrašnji svijet kreatora, u svijet njegovih borba i težnja, bez lučenja efemernog, vremenskog, pomodnog od bitnog i ličnog nema ni točne ocjene ni ispravnog tumačenja.

A zar ne treba proučiti i čovjeka, da bi se u potpunosti shvatilo njegovo umjetničko djelo? Možda se još podrobnije mora upoznati epoha, da bi se mogao razumjeti čovjek i svi uzroci karaktera i stila vremena. Pa čak i onda, kad je ono bez stila.

Nutarnja struktura razdoblja određuje uvijek glavne smjernice kreativnog zahvata, ma kako se umjetnici prema ličnim nagnućima opredijelili spram svoga vremena. U retrospektivnom gledanju na završeno životno djelo jednog umjetnika potrebno je ponajprije rekonstruirati samu pojavu u svom vremenu i kao produkt sredine i vremena, a zatim u ostvarenjima naći likovne kvalitete, koje su neprolazne i izvan vremena. Tek tako će biti osvijetljeno i kulturno značenje pojave i njena umjetnička vrijednost.

Ove misli i premise mogle bi biti izrečene i u vezi s nekim drugim slikarom i nekom drugom epohom. Ali, izražene prije prikaza ličnosti, težnja i djela slikara Celestina Medovića, one su primijenjene na jedan tipičan slučaj naše kulturne sudbine, koji je ne samo zanimljiv i karakterističan, nego po šarolikosti svojih manifestacija i naročito poučan.

*

Sin siromašnih seljaka, rođen g. 1859. u malom mjestancu Kuni na poluotoku Pelješcu, pokazuje već zarana nadarenost za slikarstvo. Djetinjstvo provodi mučno u teškoj bijedi i neimaštini spremajući se za onaj isti grubi i jednostavni život, kojim tu žive ubogi seljaci. Već u pučkoj školi mnogo riše, slaže još nesigurno i nespretno liniju do linije na svakom komadiću čistog papira, bilježi svoje prve utiske i predodžbe i nejasno sanja o nekom dalekom i ljepšem svijetu.

Po selu se brzo pročulo za njegovu sposobnost crtanja, i on je zapažen od gvardijana samostana Delorite. Po nagovoru tog duhovnika stupi doskora Medović u samostan na nauku, gdje proboravi godinu dana spremajući se za licej, a zatim prijeđe u stari samostan Male Braće u Dubrovnik i promijeni svoje krsno ime Mato u Celestin. Pored teoloških studija razvijao je tu marljivim i ustrajnim radom i svoje umjetničke sposobnosti. Nagnuća i nadarenost mladog fratra dođoše toliko do izražaja, da ga, pošto je g. 1880. primio svećenički red, general franjevačkog reda Bernardino da Portogruaro pošalje na slikarske studije u Rim. Tako se, evo, počinju sanje realizirati.

U Rimu smjestiše Medovića u samostan irskih franjevaca San Isidoro, u onaj isti, u kojemu su

nekad boravili »Nazareni«, a za učitelja mu odrede Ludovica Seitza.

Medović je prionuo poslu, ali škola ovog slikara nije mu bila po ćudi i kosila se s njegovim umjetničkim sklonostima i težnjama, i on je nezadovoljan, što ne može da polazi državnu slikarsku akademiju, koja mu se činila mnogo prikladnija za svestrani i intenzivniji rad.

Aleksandar Maksimilijan Seitz (1881.—1888.), otac Ludovica, virtuozni tehničar i aranžer, potalijančeni Nijemac iz Münchena, koji se naselio u Rimu, bijaše učenik glavnih predstavnika »nazarenskog bratstva« Overbecka i Corneliusa«. Nazareni su, kao reakciju na akademizam i klasicizam, početkom devetnaestog stoljeća, prihvaćajući hieratski stil talijanskih prerafaelita i elemente gotizirane renesanse, htjeli stvoriti novu religioznu umjetnost jednostavne monumentalnosti, pravog vjerskog zanosa i duboke proćućenosti. Na temelju glavnih zasada i naziranja ovog smjera, koji je propovijedao vraćanje u prošlost, u trecento i quattrocento, i preuzimao umjetničke oblike tih epoha, Seitz stariji izgradio je svoj stil.

Ali dok pravi Nazareni svoj zanos iskrenog čuvstvovanja s pobožnošću blaženog fra Angelica i drugih religioznih slikara-zanešenjaka renesanse dokazuju svojim jednostavnim samostanskim životom, monaškom skrušenošću i težnjom za duhovnom uzvišenošću, koja opravdava te predilekcije, Seitzu je, kao tipičnom eklektiku, najviše do savršenog oponašanja vanjske forme i traženja snažnih efekata. Njegov sin Ludovico, također slikar na glasu, imao je svoju školu u Rimu i povodio se i u pedagoškom djelovanju i u stvaralačkom radu za svojim ocem.

Biskup Strossmayer cijenio je mnogo oba Seitza, i oni su u đakovačkoj katedrali ostavili karakteristične primjerke svoje umjetnosti. Ali Medović je tražio umjetnost bližu realnosti, i zato su ga svi ovi slikarski kalupi i meštar Seitz, u čiju iskrenost religioznog zanosa kadikad i sam Strossmayer sumnja, odbijali. Poznanstvo s novim eklektikom, Francescom Grandijem, čiji je način koncepcije dopuštao veću samostalnost, još ga više odaleči od sljedbenika Nazarena. Uz rad u atelieru proučava i umjetničko blago crkava i galerija Rima i nekih gradova Umbrije i Toscane, stiče sve više znanja i usavršava se toliko, da već g. 1882. sa slikom »Dva stara fratra« postizava kod kritike lijep uspjeh.

No on je sve nezadovoljniji sa svojim studijem u Rimu, i zatraži dopuštenje, da svoje umjetničko obrazovanje nastavi u Firenci kod prof. Antonija Cizerija (1821.—1891.). U Firenci se ne zadržava dugo — tek godinu i dva mjeseca —; radi nekih glasina o navodnim slobodama u Cizerijevu atelieru bude službeno pozvan da se vrati u San Isidoro. Ponovo je u Rimu. U Seitzovu školu ne zalazi više, dapače ne htjede ni u samostanu da radi, već iznajmljuje s jednim drugim slikarom mali atelier u ulici della Ripetta. Na proljetnoj izložbi g. 1884. sudjeluje Medović sa slikom biblijskog sadržaja »Super flumina Babilonis«, koju svi hvale i koja bude prodana.

Intrige nekih osoba i optužbe duhovnih lica, koja su sumnjičila njegov način života, dovedu do toga, do mora prekinuti studij u Italiji i da se vraća u Dubrovnik.

Razočaran je i nesretan radi tog ometanja razvoja, no prisiljen je da neko vrijeme ostane u tim prilikama, koje ni malo nisu bile povoljne za umjetnika. Usprkos pohvala, kojima ga tu obasiplju, on je nezadovoljan s prilikama i sa samim sobom, jer je duboko uvjeren, da za samostalno stvaranje još nema dovoljno znanja.

Posredovanjem grofa Pucića upozna u Dubrovniku bečkog pejsažista Emila Schindlera (1842.—1892.), koji ga oduševi i potpuno pridobije za münchensku akademiju.

Nakon zauzimanja i intervencija mnogih uglednih ličnosti uklonjene su sve zapreke, i Medović dobija dopuštenje da nastavi nauk u Njemačkoj. G. 1886., baš iste godine kad umire slavni Piloty, naš slikar se nalazi u samostanu Sv. Ane i polazi redovito tečajeve glasovite slikarske akademije.

Poznanstvo s novom školom upozna ga i s münchenskim umjetničkim vjerovanjem, koje su još prilično gorljivo propovijedali Pilotyjevi učenici.

Njemačko historijsko slikarstvo ostvareno je sredinom prošloga stoljeća. Reakcija na kratko biedermeiersko vrijeme i njegov životni i likovni stil osjeća se već tamo oko petog decenija. Doba građanske skromnosti i staromodne jednostavnosti prolazi. Namjesto tipične uravnoteženosti priprostog načina života javlja se želja za artificijelnim senzacijama, sjajem i pozom. Iznemogla umjetnost bit će u službi pomodnoga. Prestaju graditi masivne kuće s jakim naglaskom svrhovitosti, stvaraju napirlitane reprezentativne palače. Slikari ne slikaju naivne i intimne scene iz svakidašnjeg života, već izmišljaju raskošne prizore iz prošlosti, pune dramatske radnje i scen-

ske patetike, jer slike nisu više određene za prostorije, u kojima se provodi tih život, nego za javne dvorane ili salone, u kojima se odigrava društvena predstava.

Piloty je našao adekvatan izraz i stil ovom novom naziranju i upravo neobičnom spretnošću stvarao historijske kompozicije, u kojima se scenski realizam i rafinirani kolorizam francusko-belgijskog podrijetla dobro popunjuju.

Piloty je od g. 1874. do svoje smrti bio profesor münchenske akademije i pravi stjegonoša novog smjera; odgojio je mnogo đaka, koji su radili i poučavali u njegovu duhu.

Dok je Medović boravio u bavarskoj metropoli, od g. 1886.—1893., tradicija Pilotyeva slikarstva još se poštuje, a njegov smjer, iako već prilično izmijenjen, dalje se kultivira, ali umjetnički lik Pilotyjev sve više blijedi i gubi svoje pravo značenje, a svemoć utjecaja nekadašnjeg herolda neprestano je u opadanju. Medović je ipak od svojih učitelja, Hackla, Löfftza i Wagnera, koji su bili učenici Pilotyja, mnogo primio od duha te umjetnosti.

Da se tamo lijepo razvijao i da je dobro napredovao, svjedoči njegov prvi samostalan rad »Sv. Magdalena«, koji je bio i odlikovan. Pod konac svog studija dovršava golemu sliku »Bakhova svečanost«, kojom postigne neočekivano velik uspjeh.

Nakon izbivanja od gotovo sedam godina vraća se u domovinu. Stoji pred novim upitnicima i putovima. Radi ograničene slobode redovničkog staleža i stege, koja mu je otešćavala mogućnost intenzivnijeg rada i pravog uspona u onim skučenim prilikama Dalmacije, prolazi Medović između g. 1889.—1893. moralnu krizu, koja je imala za posljedicu potpunu pobjedu umjetničkog poriva. U neodoljivoj želji za stvaranjem i kulturnom sredinom Zagreba zatraži naš slikar sekularizaciju i skida franjevačku halju.

Za to vrijeme boravi u Dubrovniku, u svom rodnom mjestu, posjećuje biskupa Strossmayera, koji kod njega naručuje kartone za đakovačku katedralu (iz tog se rodio neugodan spor između biskupa i Medovića, ali je popustljivošću biskupa stvar izglađena) i konačno se usidri u Zagrebu.

II.

Sredinom posljednje dekade prošlog stoljeća, u onom razmahanom kulturnom zbivanju hrvatske metropole, gdje su okupljene i zajednički djeluju najznačajnije intelektualne i umjetničke jedinice našeg naroda, javlja se u slikarstvu ime Celestina Medovića. Na poziv Račkoga i Ise Kršnjavoga svemoćnog diktatora i agilnog predvodnika bujne razvojne epohe naše kulture, ulazi, nakon studija kod talijanskih i njemačkih učitelja, s velikim nadama i optimizmom u kolo tadašnjih likovnih trudbenika. Dočekan je kao ugledan majstor i umjetnik, i on je u novoj okolici došao brzo do značenja. Znalo se, kako je već prvim samostalnim radovima postigao u inozemstvu i kod svojih profesora i kod oficijelne kritike lijepe uspjehe; znalo se, da je kompozicijom golemih razmjera »Bakhova svečanost«, koja je kao velika atrakcija prošla kroz mnoge gradove Evrope, upozorio na sebe i dobio najlaskavija priznanja. Takve pobjede pred svjetskim forumom izvojevao je još samo Bukovac.

Iako su neke kritike toga doba bile prilično jednostrane, da se ne kaže pretjerane u svojim pohvalama, kao na pr. ova rečenica iz prikaza spomenute slike u münchenskom časopisu »Moderne Kunst«: Eine ergreifende malerische Schöpfung ist es, die zu den besten der modernen Zeit gehört, pa iako iz današnje perspektive treba oprezno revidirati i mnoga druga mišljenja, izrečena u prevelikom oduševljenju, mora se ipak priznati, da Medović nakon te radnje nastupa kao izgrađena ličnost na pozornici naše likovne umjetnosti.

A kod nas je scena u burnom pokretu. Nastupilo je doba previranja i takmičenja duhova, doba eklatantne afirmacije Bukovčeva talenta i tehničke nadmoći, kad se sve izrazitije oblikovalo veselo šarenilo njegove palete, koja će intenzivno utjecati na cijelu likovnu skupinu naše umjetničke sredine, inspirirati i oploditi je dajući joj svojom sočnošću i svjetlosnom živošću poseban karakter.

Bukovac je već od g. 1893. u Zagrebu, gdje je razvio živu djelatnost, radi fa presto, okretno i neumorno, pa svojom neobičnom lakoćom svestranog stvaranja i sjajnom improvizacijom zadivljuje i kao moćan magnet privlači u svoju blizinu sve mlađe talente, željne znanja, rada i umjetničkog poticaja.

U krugu njegovih poklonika nalaze se slikari Csikos, Iveković, Tišov, Auer, i kipari Frangeš i Valdec. Sve dok se osjeća prevlast utjecaja te centralne umjetničke ličnosti epohe, mogu se jasno uočiti slične luminističke težnje ili bar paralelna slikarska stremljenja u djelima glavnih

sljedbenika i učenika, koji su baš tim zajedničkim karakteristikama dali tadašnjem hrvatskom slikarstvu određenu kolorističku fizionomiju i s punim pravom nosili ime »zagrebačka šarena škola«.

U ovom veoma nazmahanom periodu naglog uspona, kad u svoj punini nastupa reakcija na dugogodišnje mrtvilo i skučenost prilika za apsolutizma, i kad se, nakon nagodbe, u našem kulturnom području moglo, relativno, uspješnije raditi, situacija je vrlo povoljna i za razvoj likovne umjetnosti. Produktivnost stvaralaca bit će znatno povećana i proširena na nova područja.

Kako postoje mogućnosti ostvarenja kompozicija većih razmjera, slikarima se nameću nove zadaće i novi problemi, koje treba proučiti i riješiti. Znatan dio likovnog stvaranja nastaje tako iz vanjskih pobuda, po narudžbi, po potrebama i zahtjevima najvažnijih poslodavaca: vlasti i vlade, što znači, da su slikarima već prije samih kreativnih inspiracija postavljene granice slobodnom zamahu fantazije, koja je tu sputana temom i uvjetima.

U Zagrebu se tada gradilo i pregrađivalo dosta javnih zgrada, pa je trebalo nutrinje nekih, prema ukusu i zahtjevima epohe, ukrasiti slikama, a to će reći, plohe zidova prekriti značajnim prizorima iz prošlosti ili simboličkim vizijama, i tako prostorijama dati odraz bogatstva, moći i sjaja. Po formatu, izboru sujeta i svrsi, kojoj je namijenjeno, to slikarstvo je moralo operirati prilično oštrim kontrastima, moralo je da do skrajnih granica iscrpe sve vanjske efekte i da se izživi u raskošnoj kićenosti i blještavilu.

Kao što su pročelja tadašnjih palača u težnji za reprezentativnošću bila opterećena teškim ukrasima i prenatrpana najdispartnijim dekorativnim elementima, i u ove se slike, bez obzira na stilsko jedinstvo, unosilo sve ono, što može poslužiti svrsi, pa zato se one često doimlju kao neke kićene fasade. Čisto slikarske kvalitete tu su obično u drugom planu, jer se prije svega traži zanimljiva fabula, impresivna kompozicija, briljantna tehnika i slatka dopadljivost izvedbe. Te slike nose svetačno ruho i određene su da reprezentiraju.

Svi ti zahtjevi nužno unaprijed određuju najbitnije značajke stvaranja i daju mu izrazite oznake sasvim dekorativnog slikarstva, koje, makar je i podčinjeno čistom slikarstvu, ne mora u dobrom značenju tog pojma, biti umjetnički manje vrijedno.

Samo se kod nas, naravno, nije tada moglo ni pomišljati na organsko spajanje i nerazdjeljivu povezanost slikarske kompozicije, arhitekture i prostora u Gesamtkunstwerk. Niti su se tražile harmonije, za kojima je baš u isto vrijeme još toliko težio Puvis de Chavannes, stvarajući i razrađujući, u želji da »dade zidovima život«, svoj posebni freskalni stil i neoklasicističke kompozicije, prožete jedinstvenim osjećanjem i osjećajem. Još manje bi se tu mogle naći veze s velikim čežnjama samotara Hansa von Maréesa, koji je u figuralnim kompozicijama, scenama izvan vremena s veoma jednostavnom rasporedbom tjelesa u pejsažu, bez neke stvarne fabule, sanjao o diskretnoj dekorativnosti i višem skladu forme i boje, koji će svojom apsolutnom ljepotom oživiti plohe i prostor.

Ali ne samo kod nas, nego uglavnom posvuda u Evropi rješavao se tada problem dekorativnog slikarstva mnogo jednostavnije i komotnije: uvećane uljene slike s historijskim epizodama primjenjuju se na zidove kao ogromne vignette.

Kršnjavi je, pored svestranog organizatorskog i prosvjetnog nastojanja, svoju moć i utjecaj istaknutog predstojnika bogoštovlja i nastave koncentrirao na rad oko unapređenja i uzdizanja naše umjetnosti. Svoje spretno zamišljene osnove provodio je velikom lukavošću, jedinstvenom dosljednošću i nepokolebljivom energijom, i mora se priznati. da je postigao mnogo toga, što onda nije bilo tako lako postići. Znao je dobro što hoće i kojim načinom treba poduzeti te pothvate.

Naročito se brinuo, kako će što više uposliti naše umjetnike, pa im je postojano pribavljao sve važnije narudžbe, i tako su njegovom zaslugom nastale neke religiozne i dekorativne slike većeg formata, koje bez tog posredovanja, zauzimanja i tutorstva ne bi vjerojatno nikad nastale.

G. 1893. izložio je Tišov veliku kompoziciju »Bogoštovlje«, određenu za zgradu vladina odjela za bogoštovlje i nastavu, i njom pokazao, kako zna shvatiti i izvesti religiozni motiv po uzoru talijanskih majstora XIV. stoljeća. Nešto kasnije dobio je Bukovac narudžbu za sliku »Dubravka«, na kojoj mora sjediniti sve dubrovačke pisce iz različnih epoha, kako gledaju izvedbu Gundulićeve pastirske igre, a g. 1895. dovršava svoju najveću dekorativnu kompoziciju »Hrvatski Preporod« za zastor Hrvatskog Kazališta.

To je bila godina dolaska Medovića u Zagreb, koji tu započinje svoje živo djelovanje i kroz

punih pet godina u naponu svoje snage stvara portrete, niz religioznih slika, pored četiri poznate velike kompozicije iz hrvatske prošlosti. Medović dolazi, kad se zamah novog previranja sve jasnije naslućuje, da i sam svojim stvaranjem sudjeluje u previranju.

Ovaj petgodišnji boravak u hrvatskoj metropoli predstavlja ujedno najvažniji period njegova umjetničkog djelovanja i znači djelomičnu emancipaciju od akademske palete, a donekle i od nekih kompozicionih principa svojih učitelja. Po primljenim utjecajima tijekom školovanja, po smjeru razvoja u prelaznom stadiju i slikarskim predilekcijama Medović je u sebi sjedinio glavne značajke teatralnog fabuliranja na teme iz prošlosti, pa se moglo očekivati, da će njegovo stvaranje ostati potpuno u okviru stereotipne akademske manire.

Ali nova okolica sa svojom atmosferom mladosti i uznemirenog traženja preobrazila je postepeno Medovićevu likovnu fizionomiju. Kontakt s likovnim trudbenicima, artistički poticaji sredine, a naročito drugovanje s prvakom Bukovcem, čiji se tehnički virtuozitet i koloristička sloboda osjećahu kao prodoran akcent u cjelokupnom likovnom zbivanju, sve je to učinilo, da je mijenjao ili bar modificirao svoja izražajna sredstva, što mu je dalo novo lice, nove mogućnosti i približilo ga općoj kolorističkoj intonaciji »šarene škole«.

Makar je Kršnjavi držao, da je dolaskom Medovića u Zagreb pridobio za ostvarenja svojih zamisli već gotova majstora, on je znao, da razvoj umjetnika neprestano traje, pa se nadao, da će se Bukovac i Medović popunjavati, jedan na drugog utjecati i da će ti utjecaji biti plodonosni.

Kršnjavi se, doduše, nije prevario u svojoj nadi, utjecaji su se doskora pokazali, ali nisu bili usporedni i u takvoj mjeri izmjenični, kako je to on zamišljao. Dok ličnost Bukovca ostavlja vidljive tragove u cijelom Medovićevom stvaranju poslije g. 1895., dotle Medović ne utječe nikako ili možda tek vrlo malo na Bukovca. Promotrimo li na Medovićevu djelu sve ono, što je neposredno ili donekle prerađeno prihvatio od Bukovca, možemo ustanoviti veliki zamašaj te asimilacije. Iako su tu, osim priklanjanja kolorističkoj intonaciji uzora, u pitanju samo elementi sa područja tehničke vještine, težnja za sličnim izražajnim sredstvima, za lakoćom tretmana, za mekoćama onog pseudodivizionizma, ipak je sve to Medovićevu oeuvru, koji je produkt druge umjetničke sfere i uglavnom drugog ličnog stremljenja, dalo nove akcente i prizvuke. Posebne kombinacije tih elemenata mijenjaju uvelike vanjsko ruho likovnih ostvarenja, pa iako te promjene ne zadiru dublje u samu bit, one im daju drugi izgled.

Bez velikog napora dade se tu uočiti i odrediti množina i stupanj tih utjecaja, čak i onda, kad su oni spretno stopljeni s nekim karakterističnim elementima ranijeg načina stvaranja, dok je teže povući granicu, do koje ti utjecaji djeluju pozitivno i znače obogaćenje stila, a gdje počinje njihovo negativno i razorno djelovanje. Kad bi se htjele naći samo približne relacije između dobrih i loših posljedica tih utjecaja, mogao bi se postaviti ovaj sumarni zaključak: usvojenje svjetlije palete uglavnom je dobit za Medovića i bar mu najčešće donosi pozitivnih rezultata, dok je samo oponašanje tehničke obradbe rijetko spretno provedeno, pa u mnogim slučajevima, naročito u divizionizmu, znači slijepo tapanje u mraku kobnog likovnog nesporazuma.

Treba, dakako, uvažiti, da je u tom smislu i kod Bukovca postojao nesporazum, i da je i njega, koji je potpuno svladao sve tehničke teškoće métiera i stvarao silnom brzinom, ovaj »faprestoizam« zavodio na površnost. No Bukovčev talenat baš naginje ovom načinu rada, pa ako, po sudu Kršnjavoga, i postizava rekord najbržeg slikara, on zna i pored tako okretnog rukovanja kistom i bojama sačuvati djelu likovni nivo i svoju stilsku jedinstvenost.

Naučen na sabrano poniranje u dubine religioznih raspoloženja, na strpljivo traganje za izrazom iznutra, za fiksiranjem duševnih ushita, Medović je pod sugestijom Bukovčeve majstorije izgubio ponekad ravnotežu i dao se na lakomislene improvizacije. Ali smjerovima, koje najviše kultivira Medović, ne pogoduje osobito takav način stvaranja. Religiozno i historijsko slikarstvo traže druge metode rada.

Makar je izraz i čvrsta kompozicija tu uvijek od prvenstvene važnosti, to su predradnje, temeljit studij detalja i disciplina u konačnoj izradbi također neophodno nužni činioci, bez kojih nema cjelovitosti.

(Svršit će se).

Vladislav Kušan

POSLJEDNJI ZAVJET ROMANTIKE

Prigodom 150-godišnjice Uhlandova rođenja

I

Pjesnik svjetskoga bola, njemačke prirode i vagabundstva Josef von Eichendorff jedan je od rijetkih suvremenika Uhlandovih, koji ga poštuje i voli. U Uhlandovim pjesmama, kaže Eichendorff, zazvučali su kao za oproštaj još jednom svi elementi romantike: »Sve ono, što je čovječanstvu lijepo: ljubav, prijateljstvo, hrabrost i vjernost, pozdravljaju nas ovdje u blagom svijetlu nekoga višeg uvjerenja, koje čini i svagdašnje stvari čudesnima, a može se čak kazati religioznima, jer svaku zemaljsku pojavu upravlja njenom božanskom uzroku.«

Naprotiv je danas zanimljivo vidjeti, kako su se veliki, pa i najveći suvremenici upravo prema Uhlandu vrlo skeptički odnosili. Tako Göthe na pr. kaže, da je jedino poslije lektire Uhlandovih pjesama uvidio, da »slava tog pjesnika nije sasvim bez temelja«, a Heine je čak radi svoga negativnog stava prema Uhlandu zašao u polemiku s nekim njegovim prijateljima. Odgovarajući na napad Pfizerov u Cottinu časopisu »Vierteljahrschrift« doslovno govori o tim pjesmama, kako Uhland »naivne i stravične tonove srednjega vijeka ne daje u idealističkoj istini, nego ih, štaviše, razlučuje u bolećivo-sentimentalnoj melankoliji. K tome je taj pjesnik snažne riječi herojskoga narodnog epa i pučke epske pjesme svojim postupkom naročito priredio, da ih servira modernoj publici.« Svoje nepovoljno, a u tom smislu i krivo stajalište nastojao je Heine nekoliko godina poslije toga u cijelosti održati u svom članku »Schwabenspiegel«, gdje udara na »male suvremenike i plemenske drugove jednoga Schillera, Schellinga, Hegela i Davida Fr. Straussa. Oni preziru kozmopolitizam onih, koji su iz Njemačke otišli, kliče ogorčeni emigrant Heine, te lijepo ostaju patriotski kod kuće kod svojih švapskih žganaca i juhe.« Čak Hebbel, koji inače simpatično gleda na Uhlanda, govori o »piskavom kralju miševa i parcova«, koji se za njegovu slavu privjesio, a time cilja sigurno na mnoge mediokritete t. zv. »švapske škole«, koji su ga okruživali.

Poslije tolikih oprečnih mišljenja vrijedno je razmotriti u presjeku bit i karakter onoga pokreta, što ga Nijemci zovu »Die schwäbische Schule«. Njegovi preteče bili su već helenistički Hölderlin i filozof Schelling; to su dva rana švapska romantika. Oko godine 1810. stvara se zatim u Tübingenu tiha, idilična, kućna romantika, koja se zanosi pučkim melodijama kao i heidelberški krug: Arnim, Brentano i Görres, ali se po svom oporom značaju s druge strane približuje braći Grimm. Nju ispočetka vodi ličnost, koja se u isti mah može nazvati političarom, lirikom i poluučenjakom: Ludwig Uhland. Oko njega kupe se desetorica pjesnika, između kojih se naročito ističe Justinus Kerner, autor djela s okultističkom radnjom, koja bude često tako privlačna kao kod Clemensa Brentana, zatim Waiblinger, putnik u Italiju, koji ponavlja sudbinu Hölderlinovu, i napokon jedan gost: Nikolaus Franz Niembsch v. Stzchlenau, obično zvan Lenau, Madžar sa slavenskom primjesom.

Motivi ovih pjesnika mogu se staviti uz bok Tiecku i Achim v. Arnimu, a kod nekih odlikuju se još posebnom nježnošću. Oni su najromantičkiji od svih motiva, koje je njemačka romantika doonda dala: šumski mir i zvuci lovačkog roga, ševe koje se daleko pod obzorjem krile, plavi nebeski svod, mramorni kipovi u zvjezdanim noćima, palače i dvorci u mjesečevu svijetlu, djevojke na prozorima kako slušaju tihu muziku gitara, slavuji u dolu koji biglišu. To je prava njemačka muzika, koju je već prije vanredno nježnom invokacijom započeo Novalis u svojim »Himnama noći«. Švapski i heidelberški romantici vole lutati noću, kad poniru u dubinu ljudske svrhe i bića:

O wunderbarer Nachtgesang,
Von fern im Land der Ströme Gang,
Leis Schaudern in den Bäumen —
Wirrst die Gedanken mir,
Mein irres Singen hier
Ist wie ein Rufen nur aus Träumen.

Tako pjeva dvadesettrogodišnji Eichendorff, idejno vrlo bliz švapskoj školi, kad žali za svojim imaginarnim dvorcem Boncourtom, a u stvari za svojom šleskom domovinom, mjestom Lubowitz.

Patetika i idilika, entuzijazam i veličanje smrtne kose, pepela, mrtvačkog vijenca, bajronizam sa svojim svjetskim bolom i te-

žnjom za dalekim krajevima: sve se to kao u šarenu mozaiku javlja u produktima švapskoga pjesničkog kruga:

Ich bin ein Traum aus Lust und Schmerz,
Ich träume mir das Messer in das Herz!

Ovim riječima svršava Lenauov »Faust«, drama ili po njemu »rapsodija«, koja smjelo u ono vrijeme upotrebljava ovaj posvećeni siže, koji »ne može biti Götheov monopol«. Pjesnici su »sumorni putnici« i reprezentanti čovječanstva, koje je bez ikakve svoje krivnje doživljavalo duboku duševnu krizu. Strahovito nezadovoljstvo i unutrašnji razdor u duši Europe je tolik, da Lenau, kad doživljuje Ameriku, kliče od oduševljenja za novim i svježim, slično prozi Chateaubriandovoj.

II

Pod pjesničkim imenom »Florens« izlaze prve Uhlandove pjesme, koje je počeo pisati kao dječak od 13 godina, a nastavio ih pod jakom impresijom herojske sredovječne pjesme (Hildebrandlied, Ekkehardov Waltharilied). Od romantičkih lirskih forma najviše voli sonet, a uporedo radi na kompoziciji više drama: »König Eginhard«, »Benno« i »Francesca da Rimini«, posljednju po sceni iz Danteove Komedije.

Epski elemenat je dakle u prvomu redu odlučan kod formacije ovoga pjesnika, rođena u Tübingenu 1787. od oca sveučilišnog tajnika. To se vidi i u njegovim raspravama, koje je napisao u Parizu kao student prava (zanimao ga je Code Napoleon). Tu se radi o starofrancuskim epovima i dekameronu francuskih kraljeva. Drugovi su mu tada bili Chamisso i Varnhagen. Poslije svog povratka u Tübingen prakticira bez prave volje kao advokat, ali ipak je taj period od 1807.—1815. najznačajniji za njegovo pjesničko stvaranje: tu nastaje i njegova najbolja lirika. Razlikuje se dosta od srodnih pjesnika, jer mu romantika ne znači samo obožavanje srednjega vijeka: »Priroda imade također svoju romantiku. Cvijeće, dugine boje, zora i sumrak, igra oblaka, mjesečeva noć, planine, bujice, ponori itd. daju nam katkad, da u ljupkim slikama naslutimo njihov smisao, a drugi put nas opet ispunja čudesnom tjeskobom«. Dok je ovako još godine 1810. i 1811. ta poezija ispunjena interesom za sredovječne motive, što se vidi po baladama »Graf Richard Ohnefurcht«, »Die Jagd von Winchester«, »Junker Reichberger«, »Harald«, »Der Königsohn«, »Roland Hirschträger« i osobito po prvoj würtemberškoj legendi o grofu Eberhardu »Graf Eberhards Weisdorn«, slijedi skoro naporedo 1811. i 1812. čista lirika sela i polja »Lob des Frühlings« i skoro cijeli ciklus »Wanderlieder« sa svojom gotovo Götheovskom inspiracijom: »Die Welt wird schöner mit jedem Tag«.

Dakako da sada Uhland i s ostalim literarnim školama podržava veze. Njemačka je tih godina upravo zasićena poezijom, svuda su literarni krugovi, fronte i klike. Važan je njegov posjet Heidelbergu 1817. i sastanak s Jean Paulom i Tieckom, a godinu dana poslije viđa se opet s Varhagenom u Karlsruhe. Možda je i tu uzrok, da sada Uhlandova lirska epika, obogaćena starogermanskim i starofrancuskim filološkim studijama, dolazi opet do riječi. Mislim tu na velike balade »Des Sängers Fluch«, »Schwäbische Kunde« i »Graf Eberhard der Rauschebart«. Imade još jedna serija Uhlandovih pjesama, ali ona je spjevana tek 1829.—1834.: »Bertram de Born«, »Ver sacrum«, »Die Bidassoabrücke«, »Die versunkene Krone«, »Das Glück von Edenhall«. Prijelaz između ta dva perioda pjesničkoga stvaranja čini samo epski odlomak »Fortunat und seine Söhne« u ottavi rimi.

Stanka u Uhlandovu pjesnikovanju bila je među inim uvjetovana i time, što je započeo tih godina svoju političku karijeru. Bio je zastupnik za kotar Tübingen, pa je stoga ostavio službu izvanrednog profesora na tübinškom sveučilištu i dolazi u stuttgartski sabor, gdje oštro istupa za svenjemački ideal proti pruskom gospodstvu, koje bi isključilo Austriju. Ideal mu je bila Velika Njemačka, ali na demokratskoj osnovi, kako je to osobito ispovijedao burne 1848. godine. Prije toga putuje još u Strassburg s namjerom, da sabere narodne pjesme, i upoznaje se s Konradinom Kreutzerom, koji je poslije uglazbio mnoge njegove pjesme, a malo poslije sastaje se u Beču i s Grillparzerom.

Stari Uhland je sada dosta razočaran razvitkom političkih događaja. Otklonio je prusko odlikovanje »Pour le merite«, jer je

u saboru bio protiv kralja Friedricha Wilhelma IV., a mnogi dramski pokušaji, koje je tada koncipirao: Nibelunzi, Calderon, Shakespeare, Lope de Vega, nisu se mogli u njegovoj produktivnosti izraziti. Svoju je vanjštinu sasvim zapustio, a kakva je ona bila, pokazuje nam još iz godine 1820. jedan opis Waiblingerov: »Uhland izgleda kao propali supstitut, ali uvijek zadržava svoj prirođeni seljački ponos. Inače malo govori i ne smije se mnogo«. Čak u starosti nosio je uvijek, ljeti i zimi, kaput od crna sukna, a mala seljačka šubara pokrivala mu je glavu s visokim čelom. Za Grillparzera je on »posljednji njemački pjesnik«, koji je kod kuće vrlo prijazan, ali u tuđini šutljiv i mračan.

III

Možda nije baš sam slučaj kriv, da su mnogi važni zastupnici njemačkog romantizma nesretno svršili: Tieck je toliko osiromašio, da pred svoju smrt prodaje najdraže knjige, Novalis (Ivan Evangelist njemačke romantike) umire na zagonetan način u 29. godini, Hölderlina obavija duševna tama, Kleist se sam ustrijelio, Lenau poludio! Svima je zajednička neka vidovitost, koja daje da čovjek u prirodi i u svojim međusobnim odnosima mnogo toga zavoli i spozna, ali to saznanje mora konačno nekako da plati, i to većinom još na ovome svijetu:

Schlaflose Nacht, der Regen rauscht
Sehr wach ist mir das Herz und lauscht
Zurück bald nach vergang'nen Zeiten
Bald horcht es wie die künft'gen schreiten

pjeva u času duševne depresije Lenau. Zanimljivo je da je takve misli o vječnoj zadovoljštini za sretne časove donosio u njemačku literaturu čovjek, u kojemu je bilo i naše krvi. Predikat Nimbsch kod Lenauova imena zapravo je hrvatski »nemec«, a o svojoj majci nam sam pripovijeda: »Sie stammte aus Dalmatien und hatte auch an Augen, Harren und Hautfarbe das Aussehen einer Raitzin«. Tako i čistokrvni Nijemac Justinus Kerner priča o toj temi, no ovaj put sa spiritističkog stajališta. Somnambulno stanje i duhovi, koji prate naš realni život, jesu neka vrsta opravdanja za sve, što smo inače skrivili. »Morao sam«, kaže taj osobenjak, »uvijek noću sam lutati, a kad sam stao pričati o onome, što je tih noći bilo, nazivali su me sanjarom, strašljivcem, magarcem i svačim. Ipak znadem, da će poslije moje smrti na kojigod način doći moje opravdanje.«

Poezija se u tom smislu, slično kao poslije kod Nietzsche-a, određuje kao neko proročanstvo, tj. preteča onoga stanja, kad će se čovjek svojom vlastitom snagom otkupiti. U lirici Hölderlina, u njegovu »Hyperionu«, vidimo da taj problem iskrsava neslućenom jačinom, koja ide čak za tim, da se formalni momenat pusti posve po strani. Pjesništvo — kaže već pomračeni um Hölderlinov — mora biti proročansko, posvećeni ritam treba da ga oslobodi i poput orla povede prema svijetlu i suncu. »Neka uskrsne duh iz ovog zdvajanja u svijetlu ekstazu, jer najviša je pojava ljudskoga uma, kad ona prelazi svako oblikovanje govorom. Neka se oslobodi duh i neka ga Bog poezije povede prema svijetlu! Zaslijepit će onda i bit će zasićen svijetlom, pa neka njegova plodnost prestane pod tim žarkim zrakama. Ovakvo uskrsnuće pripravit će Veliko čovječanstvo!« I zaista, Hölderlin se na pragu ludila oslobađa svake fraze i forme, njegovi su stihovi samo asocijacije ideja nabačenih jedna do druge:

Weh mir, wo nehm ich, wenn
Es Winter ist, die Blumen, und wo,
Den Sonnenschein
Und Schatten der Erde?
Die Mauern stehen
Sprachlos und kalt, im Winde
Klirren die Fahnen.

Ta strofa ispjevana je 1804., kad je još Hölderlin bio svijestan sebe, a time je divno pokazao put modernoj poeziji, koja oko g. 1900. (što je jedinstveno u literaturi uopće) polazi tim istim pravcem. Ili zar ne zvuči potpuno moderno ova pjesma, ispjevana u Francuskoj:

Im Hofe aber wächset
Ein Feigenbaum,
An Feiertagen gehn
Die braunen Frauen daselbst
Auf seidnem Boden
Zur Märzenzeit
Wenn gleich ist's Tag und Nacht
Und über langsamen Stegen
Von goldnen Träumen schwer
Einwigende Lüfte ziehen.

Celestin Medović
Splitski sabor, detalj

Celestin Medović
Bonaca

Romantika je tu prorekla zamašan razvitak umjetničkog izražaja, ona je uistinu bila neko proročanstvo, makar ne u onom smislu, kako su to njezini začetnici zamišljali. Dakako da je od genija do ludosti i ovdje samo jedan korak.

IV

Sada je pitanje, što između svih tih misli i reformacija oblika znači Uhland u času, kad se slavi njegov jubilej? Koji je njegov udio u stvaranju romantičkih vrednota?

Za Uhlanda se u današnjoj perspektivi čini, kao da je svojim djelom konačno dovršio jednu od najplodnijih i najsretnijih zasada mlađe romantike. Od nje je preuzeo ljubav za sredovječni život i za sve ono, što je bilo najbolje u životnom nazoru toga vremena, ali osim toga ističe se kod Uhlanda još onaj nacionalni momenat, ona duboka povezanost s pučkim shvaćanjem, i to je u prvom redu ono, što toj poeziji daje neprolazan čar. Sa svim tim je onda još povezao jednostavnu, vrlo izražajnu i pregnantnu formu, kojom se u njemačkoj literaturi osim njega mogu podičiti samo Göthe i Heine, dakle njeni najveći lirici.

Ipak treba za Uhlanda kazati, da on svejedno nije tako izrazita individualnost kao netom spomenuti pjesnici; u svom osjećanju i mišljenju predao se toliko totalitetu, da su individualne crte zaostajale. Njegovo Ja ne možemo dovoljno raspoznati u njegovu bolu i sreći, ali zato nas opet vezuje svojim poštenjem, ispravnošću, vjernošću i bistrinom karaktera, u čemu se nazire plemenit tip germanskoga čovjeka. S tim je također u vezi, da je Uhland mnogo veći kao pjesnik romanca, nego kao pjesnik ostale lirike. Njegove romance čine najodličnije blago njemačkoga naroda, one su idealne, sažete, istinite i duboke, a često provijane dubokim smislom za prirodu.

Današnji vijek dakako ne nalazi u Uhlanda ni kakve sličnosti, a pomalo manjka za to i razumijevanje. Uhland ostaje reprezentant sentimentalnog, ali možda i sretnijeg vremena, i jedina analogija mogla bi se naći prema modernom čovjeku u gledanju prošlosti, koje romantik tako lijepo crta:

Wenn aus der Ferne, da wir geschieden sind
Ich dir kennbar bin, dir Vergangenheit
O du Teilhaber meiner Schmerzen ...

Ernest Bauer

BOLESNIK U POSLIJEPODNE

Danas su prozirne i blijede
moje ruke.

Zašto ih netko ne obraduje?

Nebo je upljuvak što nas truje,
u nama je dosada i smrt.

U kostima se miču stare slike
i kisnu crne krošnje
u djetinjstvu gledane

u nama
plaču
uspomene.

Odletio sam iz tijela
na krilima
goluba.

U naslonjaču
sjedi
lešina.

Mrtvaci s nama govore
po naborima zida.

Prozori su putovi
u nebo.

Prozori su tajne u nama.

JURAJ KAŠTELAN

F E U I L L E T O N

FELJTON O A. G. MATOŠU

Je li moguće, da je već prošlo četvrt vijeka, otkako je umro jedan od naših najvećih književnika — A. G. Matoš? Njegova dinamična ličnost tako je živo djelovala među nama, dizala nas, tjerala nas u plač i tjerala nas u smijeh, da nikako ne možemo vjerovati, da se on već davno ne nalazi među živima. Dan za danom neumorno je odjekivao njegov glas, tako da još danas — nakon punih dvadeset i pet godina — jeka tog glasa bruji tako živo u nama, da na čas mislimo: pa on i nije umro, on je samo otišao na malo dulji dopust, koji je i zaslužio. No s tog dopusta, na koji je otišao umorni Matoš, ne će se on više nikada vratiti, kao da i sam znade, da bi taj povratak za njega značio samo bol i novu muku.

Ne mislimo da je doba, u kojem je živio Matoš, bilo zlatno doba, ali mora se priznati, da mnoge vrednote, koje su onda još postojale u životu, danas više ne postoje, i da mjesto tih starih vrednota nisu nadošle nove, da bi u duhovnom životu ispunile tu prazninu.

Matoš se nije ni u svoje doba ni u svojoj okolini snalazio, a još manje bi se ćutio zadovoljnim u ovo naše doba, koje bismo mogli nazvati prelaznim, samo što ne znamo, je li to prelazno doba u bolji ili u gori poredak na zemlji. Teško je znati, kako bi se Matoš sa svojim burnim srcem snašao u ovoj burnoj sadašnjici, jer pored sve njegove borbenosti, u njemu je živio i svijet tišine, koji je u njemu počivao mirno — kao kakav otok pun cvijeća i stabala u burnome moru. Iz toga svijeta tišine rađale su se njegove lirske pjesme, koje bi se radi svoje iskrenosti i suptilnosti mogle nazvati njegovim intimnim ispovijedima.

Iako se često prigovara, da je Matoš sadržaj svojih pjesama odviše žrtvovao formi i rimovanju, pa iako je to često i istina, mora se ipak priznati, da je on i u najukočenijoj formi uspio dati snagu svoga osjećanja; dakle se vidi, da je intenzitet tog osjećanja i suosjećanja sa stvarima bio jači od forme.

Isto bi se moglo reći i za strana književna strujanja, koja je on donio iz Pariza i koja su na njega utjecala. Ne može se nijekati, da je Matoš imao stranih utjecaja, ali isto kao što je kroz često pretjerano njegovanu formu probijao intenzitet njegova osjećanja, isto je tako kroz te strane utjecaje probijala toplina njegove ličnosti i našeg pejzaža. I ne smije se zaboraviti, da još onda naša književnost nije imala tako širok i utrt put, kao što ga ima danas, pa je u doba Matoša unašati strane utjecaje već izgrađenih kultura značilo dati novi impuls i polet jednoj mladoj književnosti. Nijedna izgrađena književnost, pa ni vani u svijetu, nije nastala sama od sebe, i uvijek se je postavljala na svoje vlastite noge tek s pomoću literatura, koje su već bile na visini.

Poezija i proza A. G. Matoša, primjenjujući često strane kalupe na naše sadržaje, bila je ipak naša i nikad nije bila imitacija stranih literatura, jer ona je rasla iz našeg pejzaža i naših ljudi, pa trebate prošetati kroz njegove feljtone i novele, i osjećati ćete se jednako kao da ste prošetali kroz našu zemlju, kroz naše sobe i kao da ste tijesno drugovali s našim ljudima i krajevima.

Možda je Matoš najviše od svih naših književnika bio odraz naše sredine, no ne smijemo zaboraviti, da je on odraz te sredine, kakova je ona bila nekada, i samo onaj, koji dobro poznaje taj stari Zagreb, u kojemu je Matoš živio i stvarao, može pravo shvatiti, koliko je on bio vezan s tim gradom i kako je on zapravo bio pisac i opisivač Zagreba, jer sjene na Griču, tišina gornjogradskih ulica, jesensko sunce na starim kućama u Jurjevskoj ulici, sve te jutarnje tišine, pospani popodnevni sati i umorno jesensko sunce, sve su to bili elementi, iz kojih je Matoš stvarao.

I kao što Gundulića ne možemo zamisliti bez okoline i okoliša, u kojem je stvarao, isto tako ni Matoša ne možemo zamisliti bez njegova dragoga grada. Matoš živeći u tuđini, i to, kako je poznato, kao vojni bjegunac, čeznuo je vječno za Zagrebom, i gledajući ga iz daljine, postajao mu je iz dana u dan sve ljepši i ljepši. Ne znamo, kako bi se on snašao u današnjem Zagrebu. No sudeći po Matoševim djelima, možemo zaključiti, da bi on sigurno ostao u otmjenoj distanci prema mnogočemu, i valjda bi u času stvaranja pjesme potražio svoj Gornji grad.

*

Možda još nije došlo doba, da se izrekne konačan sud o Matošu čovjeku i o Matošu književniku. Poznato je, da je Matoš često bio žučljiv i da je često pravio ispade radi kojih bi se kasnije, kako znamo, i te kako kajao. No treba shvatiti prilike, u kojima je živio. On je bio jedno od rijetkih svijetala na mračnom svjetioniku tadanje Hrvatske, pa nije čudo, da je — ćuteći se u takovoj sredini osamljenim — toliko kudio, pa i mrzio. No njegova mržnja bila je samo afekat, borbeni stav, vječna ofenziva. I čudno nam je, kad pomislimo, da je taj isti čovjek, koji je pisao te žučljive polemike, stvarao lirske pjesme pune tišine i harmonije, kao što je na primjer pjesma »Maćuhica«. A to je najbolji znak, da bi u mirnijoj i sređenijoj sredini više došao do izražaja Matoš pjesnik, a manje Matoš polemičar. Koliko je on dragocjenih ura kratkog ljudskog života utrošio u borbu, koju je vodio sa svojim suvremenicima, kojima je često u žestini borbe zadavao i posve nepotrebne udarce, zahvativši i one, koji nisu ni bili krivi. No sve se to mora oprostiti, kad se uzme u obzir, da je njegov život bio vječni boj, pa je razumljivo, da se u besprekidnom ratnom stavu njegovo pero više izoštrilo u šiljak, kojim je ubadao svoje protivnike, nego u pero, koje bi uvijek pisalo nježne, ustreptale i suptilne lirske pjesme. Mjesto da pjeva, on je morao vikati, da bi se u glupoj buci čuo i njegov glas, i mjesto da umače svoje pero u zlato i raskošne boje sutona, on ga je morao

umakati u blato, koje ga je okruživalo. Po naravi borben — postala mu je borba drugim životom. Ali pod sivim, teškim naslagama života cvao je i bujao u njemu i tihi, bolji svijet, koji s ovim grubim zemaljskim životom nije imao ništa zajedničko i u kojem je on na čas zaboravljao, da je svijet ludnica i buturnica tmurna. I u tome svijetu tišine, koji je bio tih kao Grič za toplog, jesenskog popodneva, stvarao je on svoje ponajbolje pjesme.

Matoš je k stvarima prilazio sa zanosom, i to je odlika pravog stvarača. Pa ako svoju okolinu nije opisivao s istim zanosom, kojim je opisivao naša jutra i naše sutone, onda je to krivnja te okoline, koja mu je ogorčavala život. Pa ipak, s koliko topline govori on o našim ljudima, pogotovo o obespravljenima i boemima, kakav je i on sam bio. U drugovanju sa zanosnim idealistima, koji su otkidali od svojih usta zalogaj hljeba, samo da mogu posjetiti kakav koncert, u drugovanju i vječnom dodiru sa sirotinjom, otkrivao se u njemu novi svijet, i još prije socijalne literature obrađivao je socijalne motive, i mnoštvo likova iz njegove proze govori nam, da je on i te kako suosjećao s patnicima, koji su ga dnevno okruživali.

Razumljivo je, da je i njemu bila boemija jedini prozor, koji se nalazio u njegovoj uskoj sobi i kroz koji je gledao iako ne u slobodu, a ono u modro nebo, koje je burno drhtalo od vječne čežnje za tom dalekom i nedohvatnom slobodom. I mnogo prije socijalne literature napisao je toplih stranica, po kojima se vidi, da je njegovo srce burno kucalo za sve nesretne patnike i putnike na tom pustom zemaljskom drumu, na kojemu blato postaje sve dublje. Na napredak i spas čovječanstva gledao je očima pjesnika, znajući dobro, da lijepa metafora može čovjeka usrećiti kao i kora hljeba.

Stradalnicima je dijelio utjehu iz svoje bogate riznice, pa iako nije bio u mogućnosti, da im dadne kruha i ruha, jer ga ni sam često nije imao, ali tisućama i tisućama davao je nade i jačao ih u životnoj borbi. Znao je, da na mlađima duh ostaje, i vječno okružen mladima, bio je zaista rabbi, ne samo uskog kruga ljudi, već rabbi naše omladine, koja se je na njemu oplemenjivala i crpla snage za svoj život, koji ni onda nije bio ružičast.

Matoš je bio čovjek pun kontrasta, i njegova raspoloženja mijenjala su se brzo poput svijetla i sjene na nemirnoj vodi. Dobro je znao, da je život u vječnim mijenama i da se iz buke rađa tišina, i obratno. Živio je u kontrastima, i oni su mu davali građu za njegove pjesme i prozu, bio je dakle stvarač, kreator. Brzo je i mnogo živio, da bi mogao stvarati, brzo je i mnogo stvarao, da bi mogao živjeti. Na šarenom vrtuljku života vrtio se je ludo i brzo, dok mu se od te vrtnje nije zamaglilo, i on je prije reda pao s vrtuljka u mrak, iz kojega se više nitko ne vraća. No ostavio je za sobom svijetao i svjež trag, kao proljetna kiša, kad ostavlja svoje srebro na lišću i cvijeću. Život ga je naučio, da je smisao u borbi, a ne u mirovanju.

Kao rijetko koji od naših književnika bio je šiban životom, a ipak je volio taj svoj kruti i grubi život, u kojemu mu nije uspjelo sagraditi kuću, ali mu je uspjelo sagraditi nešto, što je mnogo trajnije od svih kuća na zemlji, uspjelo mu je sagraditi pjesmu.

Prošlo je dvadeset i pet godina otkako je umro A. G. Matoš. Kako znamo, umirao je u velikim mukama, grebući prstima po stijeni. Nije mu bilo suđeno, da umre blago i sjetno kao cvijeće u njegovim pjesmama ili kao suton nad njegovim dragim Gornjim gradom. Umirao je strašno i ludo, kao junaci u njegovim novelama. Nestao je sa zemlje u divljem orkanu boli i muka. No sudbina mu je ipak bila sklona, jer mu nije dala, da doživi sve strahote, što ih mi od početka svjetskog rata dan za danom doživljavamo. Spasio je još dio ljepote, koje sa zemlje sve više nestaje. Smrt ga je uzela k sebi, da ga očuva od života, koji od četrnaeste dalje više i nije život, već užas, strahovanje i vječna muka.

Mirno počiva neumorni borac za ideale ljepote i dobrote na brdu ponad svog dragog grada, u kojemu žive i pate svi oni, kojima je on namijenio svoje suze, nade i ufanja. Bio je od rijetkih pojava, kakvih narod — pa ma bio i veći i kulturniji od našega — izbaci u jednom stoljeću samo nekoliko. Bio je jedan od rijetkih, koji znadu, da u oplemenjivanju sebe i svoje okoline i u usavršavanju duha leži smisao života. Jer nijedan narod nije jak po broju bitaka, koje je izvojevao na bojnom polju, već po broju bitaka izvojevanih na duhovnom polju.

Vjekoslav Majer

KAZALIŠTE

Stefana Zweiga »Janje siromaha«

Stefan Zweig spada među najpoznatije evropske literate. Svoj popularitet zahvaljuje biografijama velikih ličnosti, koje su poslije rata najuspješnije konkurirale romanu i postale doskora modnom lektirom intelektualaca svega svijeta. Danas ima već nekoliko svijetlih imena, koja još uvijek s uspjehom uz Zweiga podržavaju interes za ove biografije. Zweigove novele sa svojim pronicljivim psihologiziranjem i svojim umjetničkim elanom ukazuju na naročite vrline, koje su učinile njegove biografije tako uspjelim umjetničkim djelima. Koje čudo, da su ga te iste vrline uz njegove biografske studije privukle i teatru. Njegov uspjeh bio je i na ovom mjestu siguran.

Događaji tragikomedije »Janje siromaha« vežu se o epizodu iz Napoleonove mladosti, upravo o dane njegove egipatske vojne iz godine 1798. Historijski poznati vojnički milieu, kako ga je izgradila fascinantna magika Napoleonove ličnosti, dala je Zweigu gotove dramske elemente, kojima se je on obilno i vješto služio, i više, nego li direktno samom ličnošću Napoleonovom. Glavno je lice drame zapravo Napoleonov poručnik Foures, a kako neprestano prelazi akcija iz užeg okvira ljubavne epizode u prostranu sferu tragičnog sukoba čovjeka pojedinca s višim moćima, postaje pogotovu Napoleon sve više simbo-

lom, u kojemu se gubi punokrvno dramsko lice. Ipak dojam Zweigove tragikomedije, sastavljen od tako mnogih i različnih komponenata kao što je lični udes poručnika Fouresa, jedna značajna epizoda iz Napoleonova života i konačno široki problem odnosa čovjeka prema društvu, u tom slučaju države utjelovljene u neograničenoj moći jednoga čovjeka, daju i Zweigovu scenskom djelu jednako jak efekat današnjega stvaranja, kakvim su djelovala i uspijevala i njegova biografska djela.

Kao u biblijskoj priči i poručniku Fouresu oteo je silnik »janje«, njegovu lijepu ženu, zvanu Bellilotte. Odvažna Bellilotte znala se je i protiv zabrane ukrcati na lađu, da prati svoga čovjeka u daleku vojnu i da postane zamalo ljubimcem sviju njegovih drugova. Nju je zagledao Napoleon. Neodoljivosti njegovoj kao ni njezin poručnik, kao ni hiljade njegovih drugova, nije se mogla oteti ni lijepa Bellilotte. I dok Foures prima i vrši časnu misiju pouzdanika i povjerljivog vjesnika za Francusku, postaje njegova žena Napoleonovom ljubovcom. Kad se nenadano vratio Foures umakavši na moru neprijateljskom zarobljeništvu bilo je već za nj njegovo janje izgubljeno, kao prvi konzul republike poveo ga sa sobom Napoleon u Francusku.

No Foures ne može da preboli ruglo i razočaranje svoje ljubavi i svojih zanosa za Napoleona, očajan i ogorčen on hiti za otimačem i buni protiv njega cio svijet još svježim revolucionarnim parolama o slobodi, jednakosti i bratstvu. Buna protiv prvog konzula više nije privatna stvar. Lako je bilo za nju predobiti mase na ulici, ali vlast, koja je trebala u taj čas sposobnosti vojskovođe Napoleona, nije imala razumijevanja za osvetu prevarenog Bellilottinog poručnika. Sam glavom ministar policije, Fouché, objasnio je revolucionarnom Fouresu okrutnom državničkom logikom, da od interesa domovine nema prečih.

Ovakvim završetkom zalazi, pogotovu, Zweigova tragikomedija u prostore najosjetljivije problematike sadašnjice. Na jednoj strani čovjek pojedinac i njegovo pravo na život, na drugoj više sile, država i njezini posvećeni interesi. Danas akutno pitanje tkogod ga potiče naići će na rezonansu i odziv rješavajući ga u prilog pojedinca. Sav odgoj evropskog čovjeka usmjeren je prema slobodi individua, bez nje on ne može zamisliti ni materijalnog ni duhovnog zadovoljstva ni pravog smisla svoga života. Krutu silu, ma iz kojih ona pobuda dolazila iz vana, on ne može zamisliti ni shvatiti ni osjetiti drugojačije, nego nasiljem. Trebalo bi novog odgoja kroz generacije, discipline i posebnog fanatizma, dok bi se on mogao do kraja poistovjetiti s nuždom jedne takve više sile toliko da bi mogao žrtvovati s užitkom za nju svu svoju malu sreću. Razumljivo je, da tu snagu obraćenja može da ima vjera i vjersko uvjerenje, inače, ako je po srijedi samo ljudsko, kakvogod ono bilo, neće čovjeka minuti gorčina skepse: nije li vrijednost njegove žrtve nadmašila njezinu cijenu. Tragika je Fouresova u Zweigovoj drami, da je morao pregorjeti svoju žrtvu za domovinu, koju je u taj čas simbolizirao čovjek, Napoleon, nasilnik, otimač siromakova janjeta i rušitelj pravde.

U primjerenoj prilikama, ipak ne neukusnoj inscenaciji g. Babića, a u režiji g. Ka. Mesarića predstava nije dosegla scenski sve mogućnosti uspjeha. Taj se prikor tiče više sveukupnog dojma predstave, a ne tiče se pojedinaca, pogotovu se ne tiče g. Lj. Jovanovića, koji je svome poručniku dao vrelu toplinu patnika-čovjeka i pronio ga kroz sve šarolike faze scenskoga zbivanja punim sjajem svoje umjetnosti. Ovakovo razbarušeno lice, koje vehementno reagira na svaku povredu svoje čovječnosti, najsvjetlija je domena njegove umjetnosti. Teški zadatak jedne punokrvne Bellilotte riješila je s dobrim razumijevanjem gđica Nada Grahor. U mučnim prijelazima od vedre Bellilotte iz logora do ljubovce Napoleonove sa zatrovanim životom i nesmirenim srcem, ona se utekla onom transu, koji je dolazio od ličnosti Napoleonove i obuhvatao svijet oko njega kao čarobni krug. Gospodin se je Laurenčić očito s mnogo truda ispinjao da prikaže svog Napoleona, tu scenski već nešto otrcanu figuru, ali mu je lik ostao ipak više scenski, nego umjetnički uspjeh. No i u Zweigovoj koncepciji on jedva da prelazi taj dojam. U epizodnoj ulozi Napoleonova adjutanta s jednom vrlo zahvalnom scenom našao je g. Veljko Maričić vrlo toplih akcenata.

Alda de Benedettija »Trideset sekunda ljubavi«

Najvrednije je u toj komediji »Trideset sekunda ljubavi«, spretnoga talijanskoga komediografa Alda de Benedettija, uloga mlade gospođe Siriani. Njezina nezgoda s automobilom, kad je htjela dokazati svome suprugu, a još više njegovoj generalskoj familiji, da čovjek, s kojim su je vidjeli u automobilu nije bio nitko drugi nego učitelj-šofer, koji ju je imao naučiti šofiranje kao iznenađenje za njezinog supruga, postala je za nju sudbonosnom. Automobil u nevještim rukama naletio je na nepoznatog čovjeka i nanio mu svu silu ozlijeda. Neprijatna parnica za odštetu od sto i pedeset tisuća lira iznijela je na vidjelo, da je ozlijeđeni bio zapravo neumorni štovatelj gospođe Siriani, a svoju odštetu da je spreman žrtvovati za cigli cjelov dug trideset sekunda. Djelovanje tog bizarnog zahtjeva naišlo je na najoprečnija shvaćanja u familiji, postalo je zapravo kamen kušnje za čistoću karaktera. U dilemi odštete našli su se zamalo svi na strani cjelova, osim gospođe Siriani. Tako joj nije preostajalo drugo, nego da se žrtvuje. Međutim je dosjetljivi štovatelj, progledavši situaciju, odustao i od cjelova. Taj mu je posljednji trik konačno upalio: gospođa Siriani ne bi bila prava žena, da mu se nije bacila sama, od svoje volje u zagrljaj.

Uloga gospođe Siriani kroz sve te ishitrene komplikacije, dirajući u žice ženskosti, vrlo je zahvalna i ugodno se prati. Tako ju je iznijela i gđa Dragman vješto i rafinirano, ali i sa simpatičnom iskrenošću. Svakako je njezin uspjeh dokaz zrelog umijeća takmičiti se i u tom žanru s modernim umjetnicama, što jedino opravdava

inscenaciju takvih komedija, a bez čega one moraju propasti. Gđa se Dragman pogotovu lako prilagođuje onom Benedettijevom naročitom načinu, kojim on uza svu ništavost vanjskoga zbivanja unosi u ljude i njihove odnose neku otmjenost mišljenja i čuvstvovanja. Ostale lakše zadaće oko komedije bile su u dobrim rukama gđe Dimitrijević, Popović-Mosinger i Herzberger, te gg. Nučića, Petrovića, Mirjeva, Beka i drugih, a tako i režija u rukama g. Verlija.

B. Livadić

FRANCUSKI PRIJATELJ HRVATA O DUBROVAČKOJ KNJIŽEVNOSTI

(Jean Dayre: Dubrovačke studije, redovno izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1938.)

— Služeći se metodama kulturne povijesti, stavit ćemo dubrovačku književnost u njenu epohu, istaknuti vanjske faktore doba, kad se rodila i razvijala. A kako su ta vremena bila zaista teška za malu Republiku Dubrovačku, koja se morala boriti s političkim, ekonomskim, moralnim teškoćama, kulturni će historik unatoč praznina, nedostataka i pojedinačnih zabluda s pravom istaći visoku ljudsku vrijednost ovoga književnog stvaranja i zaključiti, da je stara dubrovačka književnost lijep primjer noblese duha u borbi s vanjskim neprijateljem, materijalnim zaprekama i nedaćama. — (18)

Mi smo mnogo puta duhovni slijepci i nemarno prolazimo pored nesumnjivih veličina i vrednota naše prošlosti, koje su takve, da mogu zainteresirati i oduševiti i strance. I dok se naši strani prijatelji trude, da bace što više svijetla na poneka razdoblja hrvatske prošlosti, kulturnopolitičke i književne, mi se zadovoljavamo lijepim pričama i frazama, koje su jedini i slabi surogat pravome znanju, koje nam u velikoj mjeri nedostaje.

Ne mislim omalovažiti i podcijeniti rad naših malobrojnih stručnjaka, koji su žrtvovali svoje živote baš tom osvjetljivanju naše prošlosti, u konkretnom slučaju istraživanju i proučavanju dubrovačke književnosti, gdje su postigli značajne rezultate (Budmani, Medini, Jagić, Rešetar, Fancev i drugi). Htio sam samo istaknuti, da hrvatska inteligencija uopće slabo mari za kulturne vrednote naše povijesti, jednako književne kao i neknjiževne, pa često puta dopušta drugima, da nas zastide svojim poznavanjem hrvatske povijesti i našim uzornim nepoznavanjem.

Jean Dayre, direktor zagrebačkog Francuskog instituta i veliki francuski prijatelj Hrvata, mnogo je učinio na međusobnom upoznavanju i kulturnom zbliženju nas i Francuza. Njegova uzorna »Anthologie des conteurs croates modernes« u izdanju Matice Hrvatske, i sada »Dubrovačke studije«, opet u izdanju Matice Hrvatske, učinit će, da Dayreovo ime ostane u analima hrvatske kulturne povijesti upisano vidnim i upravo neizbrisivim slovima.

Posljednja Dayreova knjiga ima sedam kratkih i sažetih studija, koje su već prije objavljene na francuskom jeziku po različnim časopisima, osim prve, najznačajnije, najoćenitije, pa i najvrednije, koja je štampana u »Hrvatskom Kolu« (XVI. 1935.).

Dayreov članak »O dubrovačkoj književnosti« mogli bismo gotovo primijeniti i na druge književnosti, koje još nisu sasvim istražene, a ne samo na našu dubrovačku, toliko je ta rasprava o metodi književnog istraživanja općenita.

Ispravno tvrdi Dayre, da ni književno-estetski sudovi nisu mogući, ako ne znamo podatke, koji bi nam mogli rasvijetliti odnose između djela i pisca, pa zatim knjige i života. Ovo pravilo vrijedi u primjeni na staru književnost, gdje bez toga literarno-historijskog predznanja ne možemo donositi meritorne sudove ni o književnim vrijednostima pojedinih pisaca, jer bez tih podataka mnogo puta ne možemo ni znati, što je čije.

O suvremenoj književnosti možemo donositi uglavnom ispravne i poštene sudove i bez tih podataka, jer se znade, što je čije, a za kulturu i za čovječanstvo, za povijest nije važno, što je tko htio dati, nego samo ono, što je stvarno dao.

Istina, subjektivno nije svejedno pod kakvim je uvjetima nastalo koje djelo, i poznavanje tih okolnosti i eventualnih teškoća pomaže nam, da budemo pravedniji u svojim odlukama, ali objektivno ipak sve to ne mora biti baš tako važno.

Mnogo je važnije, da mi pri ocjeni književnih i uopće povijesnih veličina i vrijednosti budemo toliko objektivni, pošteni i pravedni, pa da i sami ne povlačimo te vrednote i veličine iz onoga vremena, u kojem su nastale, i iz onog svijeta, koji ih je stvorio, u neki drugi, novi svijet i neko novo i drukčije vrijeme, što se kod nas često puta radi na štetu kulture.

Ako gledamo našu dubrovačku književnost u perspektivi onoga i onakvoga vremena, koje ju je dalo, onda ćemo i mi morati, htjeli ili ne htjeli, priznati njenu veličinu, njen značaj i njenu noblesu duha u borbi s vanjskim neprijateljem, materijalnim zaprekama i nedaćama, kako ispravno zaključuje i Jean Dayre.

Kolika šteta, što mi ni danas, nakon toliko godina, desetljeća, pa i stoljeća, još nismo uspjeli ispitati i istražiti hrvatsku dubrovačku književnost i postaviti sve na pravo mjesto, pa ni ono, što su već gotovo svi primili kao činjenicu, zahvaljujući starim nekritičnim prepisivačima.

Uvodna studija Jeana Dayrea pokazuje nam u nekoliko kratkih, karakterističnih ulomaka i političko-socijalne prilike ondašnje Dubrovačke Republike, a to je vrlo značajno i za samu književnost, i za opći profil hrvatskog i slobodarskog Dubrovnika.

Mala crtica o Marinu Držiću, kao urotniku u Firenci, osvjetljuje nam lik dobroćudnog Držića — kojega je »Dundo Maroje« nedavno doživio u Hrvatskom narodnom kazalištu pravi triumf — u sasvim novom i do sada nepoznatom svijetlu. Marin Držić i urotnik, to su dva pojma, koja smo teško mogli složiti. A ipak Jean Dayre je učinio

to, da nam Marin Držić — urotnik i borac protiv nepravde — doduše tragično naivan i nestvaran, postane daleko bliži i draži, nego što je do sada bio, bez obzira na nepromijenjenu književnu vrijednost njegova stvaranja, koje nije inspirirano urotom.

Općenito slabo poznati Slavko Bobaljević postaje u Dayreovu prikazu tragična žrtva sredine, koja ne će napretka i štamparije, pa radi toga propada mnogo vrijednih priloga ne samo Bobaljevićevih, koji je po Dayreovu mišljenju najviše oštećen. Po onome, što se sačuvalo do naših dana, Bobaljević je samo žalosni torzo, ako ne računamo ono, što je napisano talijanskim jezikom, gdje se izgubio među osrednjim, mnogobrojnim i sasvim prosječnim Petrarkistima.

U članku »Dinko Ranjina i njegov životopis« Jean Dayre iznosi nekoliko zanimljivih i novih momenata iz života ovog odličnog dubrovačkog pjesnika, koji je uživao mnogo građanskih časti i veliku književnu slavu još za života (to je bilo u XVI. vijeku, a danas je to u XX. vijeku nešto drukčije.). Jean Dayre donosi genealogiju Ranjine, kako ju je ustanovila kancelarija reda sv. Stjepana, po kojoj se vidi, da Jireček nije imao pravo, kada je Dinka Ranjinu smatrao sinom Domenica di Marino.

»Život Frana Lukarevića Burine«, beznačajnog spisatelja, objelodanio je Jean Dayre, da nam pokaže lik sumnjivog dubrovačkog trgovčića, koji je išao tako daleko, da špijunira u Turskoj za napuljskoga kralja, a ipak su ga suvremenici poštivali i kao književnu veličinu, što on nipošto nije bio. Lukareviću je književnost bila zabava, kao i drugima u ono vrijeme, samo su drugi i u toj zabavi znali dati vrijedna, pa i velika djela, a Lukarević nije. U tom je i bitna razlika između onih drugih i njega.

»Zlatarićev rektorat u Padovi« samo potvrđuje Dayreove misli u prvoj studiji o negativnoj ulozi romansiranih biografija, koje su napravile od sasvim običnog đačkog rektorstva — Zlatarić je čuvao svoj ugled i položaj, a nije uzimao na sebe teških odgovornosti — malo herojstvo, kojemu kod Zlatarića uopće nije bilo mjesta. Preveliki broj latinskih citata u ovom članku znatno smeta običnog čitaoca, ali zato znatno olakšava kontrolu stručnjacima.

U posljednjem članku dokazuje Dayre, da je Antun Gleđević samo prevodio s talijanskog, i to najčešće loše stvari, a samo je jedanput izabrao dobru stvar, i to »Belizarij«, koji su mu neki pripisivali kao originalnu stvar.

Sve u svemu, Dayreove »Dubrovačke studije« vrlo su vrijedan i značajan prilog proučavanju naše nedovoljno proučene dubrovačke književnosti, koja ima u sebi toliko zanimljivosti, snage i veličine, da je uspjela privući i osvojiti jednog uglednog Francuza, kao što je Jean Dayre. Krajnje je vrijeme, da ta naša hrvatska dubrovačka književnost privuče i zainteresira malo više i nas, koji smo primili tu književnost u baštinu, da i mi pokažemo, da smo dostojni sinovi velikih otaca, koji su visoko uzdizali zastavu slobode i onda, kada su drugi stenjali u tuđem i tuđinskom ropstvu.

Marko Čović

PJESME BRANKA ĐUKIĆA

Branko Đukić, Svetkovina boja i mirisa. Zagreb 1939. Izdanje knjižare Đ. Ćelapa

Dvije su stvari bitne za poeziju Branka Đukića: razliven i širok stih, prepun riječi, slika, dojmova, reminiscencija i zanosa, pa i grafičkih ukrasa, koji otežavaju i kompliciraju čitanje, s jedne, a neka topla, srdačna i eminentno lirska blagost, koja ima u sebi prozračne svježine proljetne kiše ili rosne livade u cvatu, s druge strane. Stihovi su zaista teški, tromi, često prozni i monotoni, često na rubu banalnosti, sa suptilnom lirskom jezgrom, koja krije u oporoj i šturoj formi svoju slatku zrelinu. U vrlo mnogo riječi i suvišnih konstatacija, koje ne bi umarale i dosađivale u prozi, teško je osjetiti poetski zanos, iako baš u toj narativnosti i opširnosti ima nešto, što odvaja Đukićevu liriku od ostale suvremene lirike. Čudne pjesme, koje su lijepe na način snježne ljepote pustog polja uz mutnu zimsku rijeku; jednostavne i možda naivne u formi, koja ne teži za većim ili manjim formalnim savršenstvom, zadovoljavajući se nabrajanjem i ostavljajući čitaocu na volju, da sam traži lirske efekte u nekoliko stotina riječi, predmeta, lica, boja i mirisa. Zato nije slučajno, da Đukić toliko pjeva o snijegu, voću i vinu, o kome je dao vrlo srdačnu pjesmu »Vino«, jer su to poetski tonovi, koje najbolje čuje i voli. Snježna bjelina ostavlja svoju zagasitu, modrikastu silhuetu na njegovim stihovima, koji imaju malo direktne veze s našim vremenom i njegovom krvavom problematikom. Kao u Jammesovoj i Šopovoj poeziji, iako u manjoj mjeri i na svoj način, Bog se nalazi u prirodnim darovima i talasavom večernjem ili jutarnjem krajoliku, u zimskom smiraju dana, u zrelu žitu i kruhu. Boga osjeća zanesen čovjek u sebi noseći svoj tamni i žalosni udes prema praznom i žalosnom sutra. Dodiruju se slike i emocije, spajaju riječi s vizijama, miriše voće u košarici na stolu i zeleni se božićna pšenica u tanjuru (»Košarica s voćem« i »Pšenica na tanjuru«, dva vrlo lijepa nature mortea), dok jesen prosipa prve boje po lišću i drveću, koje Đukić voli panteistički i primitivistički. Zbog toga je naslov zbirke »Svetkovina boja i mirisa« adekvatan osnovnu ugođaju pjesama i mnogo bliži Đukićevu pjesničkom temperamentu od naslova njegove prve zbirke stihova (»Četvrti jahač Apokalipse«), koja je izašla pred sedam godina i u kojoj se nalazi većina ovih pjesama; ne nazove svaki pjesnik tako sretno svoju knjigu stihova i ne javlja se često tako karakterističan i pun natpis. Među vrlo mnogo mirisa i boja, koje nisu uvijek čiste i svijetle, ali nikada nemaju lažan ton, svetkuje Branko Đukić svoj čedan i srdačan lirski blagdan vraćajući se iz jesenjih i zimskih šuma u blagu tamu vinskih podruma i zanosa. U njegovu koraku ima nešto smireno i tiho, nešto krotko i dobro, što bi bilo franjevačko, da nije pravoslavno i rusko. Nad svim lebdi dah prvih snježnih pahulja, koje se grozdaju u granju bez lišća i u kosi bez šešira (»Prvi snijeg«):

Bijelim zastorima svi su krovovi prekriveni.
Sve je tiho — ispušten glas nema jučerašnje
tvrdoće.
I sve su stvari u nekoj plavičastoj sjeni,
sličnoj onoj koju na sebi nosi neubrano voće.

Danas je prvi dan kako pada,
a sve je već oko mene puno krepkoće i svježine.
Čovjek izlazi zadivljen. Zastaje. Bi rada
da ga cio dan posiplje ta sleđena kiša u padu
bez težine.

Tim se strofama i stihovima možda može prigovoriti, da su na mjestima bliže proznom, nego lirskom izrazu, ili da imaju koju suvišnu riječ, ali im nitko ne može odreći nešto snježno bijelo i zimski vedro u tonu, što je svakako za pjesmu neizmjerno mnogo važnije od toga, koliko ima slogova u kojem stihu i nalazi li se svaki zarez na svom mjestu.

Dosadašnji lirski opus Branka Đukića ne sadrži toliko pjesama, koliko u njegovim razlivenim i bogatim stihovima ima slika, komparacija, opisa i evokacija. Nesumnjivo je, da bi njegova poezija mnogo dobila, kad bi Đukić prešao kraćem stihu i manjoj pjesmi, iako nekoliko pjesama te vrste u zbirci ne predstavlja njegove najbolje pjesme (što bi naoko moglo svjedočiti o protivnom). Drugo je pitanje, bi li se tada iz stiha izgubilo ono specifično Đukićevo, izvorno i samo njegovo, što je ipak najveća umjetnička vrednota i odlika. Njegov je izraz težak i spor, odvija se mučno i polako, teče u širokom mlazu i razlijeva se preko granice stiha, ali ipak nikada ne prestaje biti pjesma. Kad je skraćen (»Zimski filigran« i »Zvono«), ima u sebi nešto hladno i odbojno, u biti verzifikatorsko. Uvodna pjesma »Težak čas«, koja potvrđuje organsku vezu između Šopa i Đukića, najbolje karakterizira osnovni ton Đukićeve poezije i način, na koji je nastala u odnosu prema drugim pjesnicima, pa se tome ne može ništa dodati ili oduzeti:

Da se uporedim? Pa evo, konačno, sa pčelom:
tek poslije dugih i nevidljivih letova bogata se
vraća.
Tako je i s mojim, na izgled, lakim djelom:
svi napori leže skriveni, kao cvjetovi u punim
oknima od saća.

U tom poetskom saću nema mnogo velikih, zvučnih riječi o čovjeku i borbi za njegova prava, ali ima puno iskrenog ljudskog osjećaja i doživljaja naše opće čovječanske beskonačne dnevne bijede i izgubljenosti. Njegove su radosti i žalosti uvijek vezane uz životne manifestacije, kroz koje prolazi svaki čovjek; intima mu je priprosta i topla, jer je iskrena i zaista ljudska. Činjenica je, koju ne može nitko osporiti, da Đukić kao pjesnik ima svoje posebno mjesto i značenje. Drugo je pitanje, od kolikog je značaja njegova lirika za opći književni razvoj. Tu su Đukićeve kvalitete već mnogo čednijih omjera.

Ivo Kozarčanin

IZ PRIJEVODNE KNJIŽEVNOSTI

Gina Kaus: Katarina Velika
(Zagreb, 1939. Preveo Dragutin Bišćan. Izd. Binoza-svjetski pisci. Str. 367.)

Nema sumnje, da je Katarina Velika jedna od najzanimljivijih ličnosti historije, jer je kao žena veoma odskočila i od mnogih muškaraca, koji su sjedjeli na prijestolju. Još je značajnije, da je ta »Semiramida Sjevera« ili »veliki muž, kome je ime Katarina« — kako ju je nazvao Voltaire — bila neznatna njemačka princesa od Anhalt-Zerbsta, koja je slučajno, na poziv carskoga dvora, došla u Rusiju, prešla na pravoslavlje i postala mužem Petra III., kojega je kasnije svrgnula s prijestolja.

Autorica je u ovoj romansiranoj biografiji sakupila sve moguće podatke, kako bi nam lik »prosvijetljene despotice« bio što bolje prikazan. U tome je i uspjela, iako se opaža, da mjestimice opravdava njezin, u kasnijim godinama, veoma nemoralan način života. Dala je vrlo relijefnu sliku carice i kao čovjeka i kao vladarice i istakla — modernim, psihoanalitičkim načinom — mnoge njezine mane i kreposti. Dug život Katarine Velike (rođ. 21. travnja 1729., umrla 16. studenoga 1796.) bio je neobično buran i šarolik. Već to, što je od malene njemačke princese Sofije Auguste Friderike postala jedna od najvećih vladarica svijeta, svjedoči o velikoj energiji, vještini i životnome umijeću te žene. Ona spada zacijelo među najdespotskije vladare u povijesti, ali je zanimljivo, da je inače u svojoj palači bila demokratkinja i da je vrlo voljela narod, kojega nije ni poznavala. Znala je o njemu tek toliko, da slabo živi i da o njemu ovisi i njezina vladavina. Točan je zato sud autorice: »Ona je u svojoj palači bila dobra majčica, a na prijestolju genijalan osvajač. Ali narod nije imao koristi ni od njene dobrote ni od njenih osvajanja. Ona tome nije bila kriva. Ona je htjela svima dobro, i učinila je, što je mogla. Njen je najveći protivnik bilo vrijeme — vrijeme, koje još nije bilo zrelo. Prilike su bile jače nego ona: to je bila njezina slabost. Ona je spoznala te prilike i podredila im se: to je bila njena veličina... Njeno je značenje za povijest njena vremena bilo veliko, povijest je njezina života veća i neprolazna...«

I tu povijest Katarinina života daje autorica u omašnome djelu s dobrim poznavanjem onoga vremena i ljudi. Pred našim očima iskrsava u potpunoj slici taj čudnovati ženski lik, koji u svojoj mješavini duha i dobrote, žara i požude, genija i sreće utjelovljuje vječni budni san čovječanstva. Prezanimljiv je to lik, koji u sebi utjelovljuje bezbroj duša i bezbroj srdaca. Historija, koju će svatko vrlo rado i s užitkom pročitati. Pisana na način poznatih Zweigovih romansiranih biografija, nimalo ne zaostaje za djelima ovoga majstora, čak ga u jednome nadmašuje: autorica kao žena pokušava braniti ženu!

m. o.

KNJIGA O SOCIJALNIM I POLITIČKIM DOKTRINAMA

Michael Oakeshott: The Social and Political Doctrines of Contemporary Europe (Cambridge 1939., str. XXIII+224).

Socijalne i političke doktrine nisu nova pojava u svijetu, pa ni njihova raznolikost i antagonizam među njima nije ništa novo, ali današnje doktrine razlikuje na prvi pogled od prijašnjih to, što se one sve realiziraju u praksi, i što više, praksa ide često i prije formuliranja maksima. Oni, koji vode državno kormilo, žele da svoje djelovanje povežu s izvjesnim filozofskim nazorima, kako bi ga tako mogli prikazati sub specie aeternitatis. Ovaj njihov aspekt je u vezi s pojavom samosvijesti mase odn. zajednice, kojoj se moraju i najprozaističkije namjere prikazati pod idealističkim plaštem. Stoga neke od suvremenih doktrina, premda su u biti materijalističke prirode, nastoje se prikazati idealističkima. Jasno je, da su kontroverze u takovim sistemima očite, ali to ne znači, da čovjek u očajanju napušta proučavanje njihovih principa. Ako ima što da čovjeka zbuni, to je ispremiješanost autentičnih i ostalih tekstova. Potreba knjige, koja bi obuhvatala sve najvažnije probleme, političke i socijalne, u suvremenoj Evropi, kako su izraženi u tekstovima njihovih najvažnijih izlagača, odavna se osjećala. Ovom knjigom je tome sada u engleskoj političkoj literaturi doskočeno.

Površnom promatraču čini se, da se boj bije u Evropi danas između demokracije i reakcije na nju. Međutim stvar nije tako jednostavna, i M. Oakeshott ispravno podjeljuje svoju knjigu u nekoliko dijelova, dajući mjesta po redu ovim pet doktrinama: reprezentativnoj demokraciji, katolicizmu, komunizmu, fašizmu i nacionalnom socijalizmu. Ovome se izboru i izvodima može prigovoriti. Da je reprezentativna demokracija još jedan od glavnih političkih faktora u svijetu, nema sumnje, ali da je taj procentualni omjer slabiji u Evropi, i to treba istaći. U obradi te doktrine autor se oslanja samo na englesku formulaciju, poglavito J. St. Milla. Međutim za kontinent — a on obuhvaća cijelu Evropu osim Engleske — mnogo je važnija francuska formulacija, koja unatoč neke ovisnosti od engleskog uzora pokazuje mnoge osebujne znakove. S time je u vezi i drugi propust: doktrina nacionalizma i samoodređenja naroda. Da ova nije isto što i manifestacija nekih suvremenih doktrina i da igra još uvijek izvjesnu ulogu na kontinentu, držim da se ne da mimoići. A da se u seljačkim državama jugoistočne Evrope pojavljuju nove doktrine, teško je uočiti u današnjem metežu, pogotovo onima koji su tako daleko od tih zemalja i žive u zemlji, gdje su nosioci te doktrine izumrli.

Inače, ovo je ozbiljna i sustavna knjiga. Oakeshott je uzeo u obzir samo ideje, koje nalaze jači odjek u političkom životu. Pojedine elemente tih raznolikih ideja nastojao je naročito istaći i suprotstaviti, i mora se priznati, da je time privukao još jaču pozornost na svoje štivo. Premda nije dao tekstu nikakov komentar, ipak mu je svrha bila pomoći čitaoce pri stvaranju suda. Jedno upada u oči: da poratne doktrine duguju mnogo više reprezentativnoj demokraciji, nego što se obično misli. I to ne samo negativno, kao reakcija na nju, nego i time, što se mnogi njeni elementi, a često i ne neznatni, nalaze, možda i prikriveno, u njima. A onda, još je interesantno, da suprotnost između liberalne i katoličke doktrine, osim u pojedinim aspektima, vladavinskog sistema, nije baš tolika. Ove dvije doktrine, prema Oakeshottu, imadu bar jednu prednost: da smatraju pojedinca ličnošću, prema tome cilju, a ne samo sredstvom za moć države. O ostalim doktrinama sigurno vrijedi autorova rečenica: »Socijalne i političke doktrine suvremene Evrope upadljive su uglavnom s obzirom na nedostatke kao doktrine, i uspjehe u osvajanju cijelih zajednica.«

Zl. Gašparović

IZ POLITIČKE LITERATURE

Vasa Bogdanov: Početci nesporazuma između Hrvata i Srba (»Izraz«. God. I. Broj 1. Zagreb, veljača 1939. Str. 10—18). — Vasa Bogdanov: Srbi prema hrvatskom pitanju (»Pečat«. Knj. I. Sv. 1—2. Zagreb, veljača 1939. Str. 63—89).

Oba su ova članka Vase Bogdanova izašla u isto vrijeme i u uskoj su vezi, a jednaka im je i tendencija. Prvi i drugi članak možemo slobodno ubrojiti u dnevno-političku publicistiku, u koju spadaju po metodi obradbe pitanja, po načinu i stilu izjašnjavanja, a naročito po efektu, za kojim je srpski pisac išao, i ne prekrivajući svoju zamisao i namjere. Članci su inače zanimljivi i na njih se treba osvrnuti u prvom redu radi stajališta, koje pisac otvoreno i smišljeno zauzima, a koje bi stajalište htio propagirati danas u Hrvatskoj. Vasa Bogdanov pokušava dati srpsko-socijalno tumačenje hrvatsko-srpskih odnosa u prošlosti i sadašnjosti, a u vezi s ovim i poglede za rješenje hrvatskoga pitanja. Bogdanov već dulje vremena radi na ovom zadatku, moramo priznati marljivo i ustrajno. Razvojem političkih prilika, nutarnjih i vanjskih, mijenja način nastupa i izlaganja, ali isti duh i osnovna misao provijavaju i prate njegov rad. Od knjige »Socijalno i nacionalno u mađarskoj revoluciji god. 1848—1849« (II. prerađeno izdanje. Izdanje »Problemi današnjice«) Zagreb ?) i brošura o Starčeviću (»Ante Starčević i socijalna pravda«. Biblioteka Likovi. Zagreb 1937. — »Ante Starčević i hrvatska politika«. Historija za svakog, knj. I. Zagreb 1937.), pa do članaka, o kojima je ovdje sada riječ, javlja se Vasa Bogdanov s istim namjerama. Zato ćemo se osvrnuti na ova dva najnovija dokumenta njegove publicističke političke propagande.

I.

U članku u »Izrazu« srpski pisac hoće pokazati, kako je i kada započeo nesporazum između Hrvata i Srba, te kakvog su obilježja i sadržaja bili njihovi prvi međusobni sporovi i sukobi. Bogdanov ovdje priznaje hrvatsku narodnu indi-

vidualnost, kao što ističe također i srpsku. Međutim kada govori o sukobima i protivnostima, onda ne ide putovima stvarnoga historičkog zbivanja, pa mimoilazi i prekriva pravi značaj sukoba, sukoba dviju narodno-političkih i državnih misli i programa. Mjesto ovoga pisac prelazi na polje politike, koju zastupa, pa sporove svodi na socijalno-ekonomski momenat s jedne strane, a na politiku i intrige trećega (Austrije) s druge strane. Onda dolazi — dakako — do željenoga zaključka, da je hrvatsko-srpski spor bio neprirodan, nepotreban i štetan za Srbe kao i za Hrvate; da je plod bečke politike, društveno-gospodarskih odnosa hrvatskoga i srpskog seljaka prema plemstvu i visokom svećenstvu, te međusobnih borba oko privilegija između domaćih hrvatskih i doseljenih srpskih »viših slojeva«. Kada pak apstrahiramo od Austrije, »viših slojeva« i njihovih borba za staleške privilegije, onda po Vasi Bogdanovu ostaje hrvatski i srpski narod, odnosno seljak, koji nemaju nesporazumaka i sukoba, već skupne interese i potrebu zajedničke sporazumne suradnje i života. Ovako Bogdanov tumači hrvatsko-srpske odnose, kao i karakter i pozadinu njihovih suprotnosti i borbe.

Početak nesporazuma Hrvata i Srba stavlja Bogdanov u vrijeme XVI. i XVII. stoljeća, kada je pravoslavni elemenat u velikom broju prelazio u Hrvatsku bježeći pred turskim navalama ili ispod turske vlasti. U više dokumenata, koje baš pisac spominje (iz god. 1604., 1613. i 1630.), ovi se bjegunci i naseljenici u hrvatskim krajevima spominju pod imenom »*Vlaha*«. Tako ih naziva i Ante Starčević, a taj citat baš Bogdanov donosi. Ipak pisac sve ove doseljenike bez ikakve ograde ili razjašnjenja naziva jednostavno i određeno »srpskim življem«, »dobjeglim Srbima«, »pridošlim Srbima« (str. 12) i »dobjeglim srpskim narodom« (15). Ne možemo, na žalost, sada u ovom prikazu zalaziti u ovo važno pitanje etničke i rasne pripadnosti novoga istočnog i pravoslavnog elementa u Hrvatskoj, kao što ne možemo posebno zalaziti u pitanje posljedica turskih provala u hrvatski narodni organizam. Ističemo samo činjenicu, da su s Turcima zajedno, pače i u prvim redovima, u Hrvatsku provaljivali baš »Vlasi« i Srbi, poznati po okrutnim djelima i pljačkanju. Dosta nam je samo spomenuti zloglasne martološke čete, koje su bile sastavljene u prvom redu baš od tih elemenata. Tako su se oni zajedno s Turcima borili protiv Hrvata i svoje subraće, koji su se naselili u Hrvatskoj i postali »graničari«. Svakako su turske provale bile od najsudbonosnijih posljedica za nas Hrvate. Njima imamo zahvaliti i dolazak pravoslavnoga vlaškog i srpskog elementa, od kojega je politika Beča i kasnija srpska propaganda, naročito od polovice XIX. stoljeća, učinila klin u hrvatskom narodnom organizmu i oružje protuhrvatske politike našega sjevero-zapadnog i istočnog neprijatelja; ispočetka Beča, a kasnije i drugoga.

Ovo priznaje i Bogdanov, kada kaže, kako je namjerno »Austrija tim odbjeglim Srbima (!) davala velike povlastice«, pa je »na taj način ovaj srpski (!) elemenat« bio »izuzet ispod svake vlasti domorodnog plemstva i svećenstva« (12). Bili su »deržava u deržavi; od vlastelinah i oblastih kraljevine posve neodvisni«, kako kaže Ratkaj za posljedice odredbe Ferdinanda II. od g. 1630. (cit. po Bogdanovu str. 14). Tako su ovi elementi — po B. Srbi u Hrvatskoj — »ubrzo postali jedno od glavnih sredstava Austrije u onoj borbi, koja se je s manjim ili većim prekidima vodila između austrijske vladavine i hrvatske države« (14). Na ovaj je način »počelo služenje Srba u ovim krajevima onoj austrijskoj politici, koja je bila uperena protiv hrvatske države i protiv samostalnosti i nezavisnosti hrvatskog naroda« (17). Ovo su historičke istine, pa ih Bogdanov kao takve i donosi. Međutim sada tek dolazi najvažnije, a to je tumačenje razloga i motiva ovakvog držanja doseljenog elementa u Hrvatskoj i njihovog neizbježivog sukoba s oblastima kraljevine. »Između tih povlašćenih Srba na jednoj i domaćih hrvatskih plemića i katoličkog višeg svećenstva na drugoj strani, dolazi odmah do sukoba, i čitav sedamnaesti i osamnaesti vijek ispunjen je tim prvim stvarnim sukobima između Hrvata i Srba« (13). Bogdanov nalazi dva razloga ovakvom držanju i politici doseljenika. Prvi se razlog nalazi u samoj prirodi njihovih privilegija u Hrvatskoj, koje »nisu bile zasnovane ni na historijskom ni na bilo kakvom drugom pravu, pa ni na pozitivnim zakonima« kraljevine (14, 15). Privilegije su zavisile samo i jedino od milosti Beča, koji je za to tražio poslušnost i vjernu službu njegovim nastojanjima. Drugi je razlog — po Bogdanovu — ležao u tome, da su doseljenici »ubrzo potpali pod neograničeni utjecaj i vlast višeg društvenog staleža srpskog, koji se je u međuvremenu stvarao pomoću Austrije« (15). To su bili oficiri i sveštenici, koji da su počeli i bez obzira na povlastice, sve većma u svom vlastitom staleškom i ličnom interesu, da od srpskog naroda u Hrvatskoj prave slijepo oruđe austrijske protuhrvatske politike« (ib.).

Razumljivo je onda, da se sukob s Hrvatima nije mogao mimoići. Strani su se doseljenici naselili na hrvatskom državnom i historičkom teritoriju. Postali su neprijatelji hrvatskoj sredini, krnjili su hrvatsku državnost i prava. Izdvajali su dio hrvatskoga narodnog i državnog teritorija ispod vlasti bana i naših »stališa i redova«. Nosioci prava i vlasti u Hrvatskoj, ondašnji hrvatski politički narod — a taj je bio tada, kao i u drugim kulturnim zemljama, plemstvo i više svećenstvo — morao je reagirati i doći u sukob s tuđim privilegiranim doseljenicima. S pravom su naši zahtijevali, da i ovi doseljenici u Hrvatskoj budu podložni zakonima kraljevine, kao što su sami Hrvati, a ne da stranac ima više prava od domaćih. Ne može se zato jednostavno, kako to Bogdanov čini, kazati, da su to bili »pokušaji hrvatskih velikaša, da podjarme Srbe« (17), jer je nastojanje hrvatskih »stališa i redova« bio nuždan zahtjev hrvatske državne i narodne politike. Plemstvo i više svećenstvo branili su na ovaj način dakako i svoja staleška prava, koja su bila u duhu vremena usko povezana s pravima kraljevine, pa su i radi toga došli u sukob s doselje-

nicima radi njihova privilegiranog položaja i izdvajanja ispod vlasti domaćih oblasti. Međutim uza sve ovo protivi se historičkoj istini i pravom shvaćanju duha onoga vremena kategorička tvrdnja, da »uzroci tih sukoba nisu bili ni nacionalne ni vjerske (ovo je opet posebno pitanje!) prirode, nego su se nalazili *isključivo* u srpskim povlasticama« (13). Sukob je poprimio eo ipso i narodno obilježje, te karakter obrane hrvatske državnosti i integriteta Hrvatske. Povlastice doseljenika nastale su iz političkih motiva, pa je takav i sukob radi njih. Doseljenici su, bez obzira na društvena razlikovanja i odnose među njima, bili na strani protivnoj hrvatskim interesima, pa su morali doći u sukob s hrvatskim oblastima i političkim narodom, a i pukom, jer su u krajnjim konsekvencijama svi bili prikraćeni. Nikako se ne može kazati, da je to bio samo sukob »između hrvatske i srpske gospoštine« (16), jer je u ono vrijeme to bio stvaran životni sukob dvaju kolektiva, pravi nacionalni sukob, naročito po posljedicama, koje je imao za daljnji položaj tuđinaca u Hrvatskoj i razvoj hrvatsko-srpskih odnosa. U XIX. stoljeću, »stoljeću nacionalizma«, ovaj će sukob bljesnuti u pravom sadržaju i smislu. Vasa Bogdanov nije zato protiv historičkih istina nikakvim interpretacijama i dijalektikom mogao prikriti pravi značaj sukoba u XVI. i XVII. stoljeću, pa ni zaključci (18), do kojih mu je najviše stalo, ne mogu stajati niti polučiti danas — god. 1939. — u Hrvatskoj onu svrhu, za kojom srpski pisac ide.

U prvom dijelu članka, odmah na početku, Bogdanov govori o poznatoj novinskoj polemici između Srba i Hrvata. Izazvao je Vuk Stefanović-Karadžić svojim velikosrpskim spisom »Srbi svi i svuda«, na koji u obranu hrvatstva odgovara mladi Ante Starčević. Bogdanov otklanja mišljenje, po kojem bi ova polemika bila »jedan od glavnih *uzroka* hrvatsko-srpskom sukobu« (10), jer »nikad, ni među koja dva naroda, same riječi, članci, ili agitiranja nisu bili u stanju ni da izazovu ni da podržavaju ozbiljnije i trajnije sukobe« (11). Do ovoga hrvatsko-srpskog sukoba, »koji se javlja mnogo prije prepirke Vuk-Starčević i održava nezavisno od nje — nikad ne bi bilo došlo, da za taj sukob nisu postojali *realni uzroci u životnoj stvarnosti* hrvatskoj i srpskoj« (ib.) Pisac ovdje misli na sukobe u XVI. i XVII. stoljeću, i to u smislu kako ih je on sam interpretirao. Inače se u pogledu značaja polemike Vuka i Starčevića dijalektički igra riječima, jer je očito, da su ove novinske polemike — i Vukov napadaj i Starčevićeva obrana — bile zaista samo izražaj životne stvarnosti u prvoj polovici XIX. stoljeća, kada je započela sistematska srpska propaganda u hrvatskim krajevima. Baš je Vuk jedan od najvažnijih predstavnika i nosilaca te propagande. On je spis »Srbi svi i svuda« objavio god. 1849., pa ne smijemo smetnuti s pameti, da je to četiri godine iza poznatoga Garašaninova »Načertanija« (god. 1844.), vanjsko-političkog programa kneževine Srbije i veliko-srpske propagande u hrvatskim prekodrinskim zemljama. Vuk radi u duhu i smjeru politike Ilije Garašanina. Sukob s Hrvatima zato nije nikako mogao izostati. Ovaj sukob je nacionalnog obilježja i sadržaja, pa su uzaludna sva nastojanja Vase Bogdanova, da ovaj srpski prodor u hrvatski životni prostor i ovaj sukob dvaju nacionalnih i državnih misli, prikaže u nekom drugom svijetlu.

Inače je odmah svakom poznavaocu stvari upadljivo, da Bogdanov ovdje posve apstrahira od politike i suradnje službene Srbije, pa tako i politike Ilije Garašanina. Ne trebamo se ovoj pojavi ni najmanje čuditi, jer ne bi bilo mjesta njegovim kombinacijama i tumačenjima, kada bi točno uočili politiku i namjere Srbije, te njene veze sa Srbima u Hrvatskoj. Politika Srbije se ne može naime protumačiti kao plod politike i intriga Beča, kao što se ne može zasnivati niti na nekim socijalnim suprotnostima i interesima privilegiranih staleža. Bogdanov nije dosta istaknuo ulogu Srbije ni u svojoj knjizi »Socijalno i nacionalno u mađarskoj revoluciji 1848—1849«, u kojoj govori i o ustanku vojvođanskih Srba i uopće četrdesetosmaškoj politici Srba u Monarkiji. Tako onda ima mogućnosti, da — spominjući kao sporedno i uzgred veze sa Srbijom — na svoj način protumači držanje Srba god. 1848. i 1849. i da događaje prikaže u duhu svoje teze. Istina je pak, da su na Majskoj Skupštini u Sremskim Karlovcima prisustvovali izaslanici srpskog kneza i vlade (v. Drag. Stranjaković »Držanje Srbije prema Austriji i Mađarima 1848—1849« u »Jugoslovenskom Istoriskom Časopisu«. God. I. Sv. 3—4. Beograd 1935. Str. 405). Garašanin šalje dobrovoljce i pomoć (ib.), sam pregovara s Madžarima (412, 414—418) i prekida pregovore kada se Rusija odlučila za vojničku intervenciju (422). Srpski historičar Stranjaković tvrdi, da je »držanje Srba u Vojvodini zavisilo od držanja srpskog kneza i vlade u Beogradu« (411). Vidjeli smo međutim, kako postupa Vasa Bogdanov. Zato smo se zadržali i na ovom pitanju, kako bismo što potpunije upoznali metode i duh njegova rada. Bogdanov u našem slučaju jednostavno prelazi preko najvažnijega momenta u politici Srba u Hrvatskoj, jer to ne ide u prilog njegovoj tezi, koju danas ovdje kod nas propagira.

II.

U »Pečatu« javlja se Bogdanov duljim člankom »Srbi prema hrvatskom pitanju«, u kojemu daje recept za uređenje odnosa Srba i Hrvata i rješenje hrvatskog pitanja, i to u vidu pogleda Svetozara Markovića, Svetozara Miletića i pjesnika Zmaja Jovana Jovanovića. Odmah u prvoj rečenici priznaje, da hrvatsko-srpski spor imade nacionalni, ekonomski i politički karakter (str. 63), ali odmah nadodaje, kako nas iskustvo od najranijih vremena do danas dovodi do zaključka, da uzroke spora i sukoba možemo svesti na jednu osnovnu i sigurnu činjenicu. Naime »do sukoba između Hrvata i Srba dolazilo je uvijek *samo* onda, kada su oni jedni drugima kratili i sprečavali *potpunu* nacionalnu slobodu; kadgod su Hrvati pokušavali da ometu samostalan i slobodan razvoj srpstva, i kadgod su se Srbi našli

u ulozi ugnjetavača hrvatstva, na strani onih koji su silom sprečavali punu nezavisnost i slobodu hrvatskog naroda, tada, i *samo tada*, javljali su se neminovno ozbiljni sukobi hrvatsko-srpski« (63). Za današnju pak situaciju srpski pisac kaže: »Hrvatsko-srpski sukob pak ne znači i ne može značiti sukob između hrvatskog i srpskog naroda, nego sukob između hrvatskog naroda na jednoj i centralističko-diktatorske *(doskorašnje)* vladavine na drugoj strani« (89).

Na prvi pogled osjećamo, kako Bogdanov hoće ovako dijalektički, uz par verbalnih komplimenata, mimoići hrvatsko pitanje kako se ono javlja u životu i praksi. Nigdje ne kaže, koji je glavni sadržaj ovoga pitanja i u čemu se sastoji njegovo rješenje. Hrvatsko je pitanje totalitarno nacionalno, a po tome i državo-pravno pitanje. Bogdanov međutim pitanje svodi na »uređenje hrvatsko-srpskih odnosa« i uopće na pitanje nutarnjih međusobnih odnosa Hrvata i Srba, koji po Bogdanovu imaju zajedničke životne interese, koji se međusobno usklađuju. Tako govori i o »rješavanju *hrvatsko-srpskog pitanja*« (64). U ovom smislu gleda i na hrvatsko-srpske sukobe. Zato Hrvate, koji su branili svoju državnost i integritet svojega nacionalnog teritorija, a time i samu nacionalnost, optužuje da su time ometali »samostalan i slobodan razvoj srpstva« (63). Prelazi pri tome, da još jednom naglasimo, preko važne i odlučne historičke istine, da su pravoslavni doseljenici u Hrvatskoj vodili protuhrvatsku politiku, pomagani najprije od Beča, a poslije od matice zemlje, kao nosioca druge nama suprotne misli i politike. Bogdanov je ulogu Srba dobro ocrtao, ali to se ne očituje u sklopu rečenice i misli, kako ih je on postavio, već tek onda kad se kritički osvrnemo na njegove navode. Nakon historičke analize i kritike tvrdnja Vase Bogdanova možemo prihvatiti i složiti se s njegovim izvodom, da su se »tada, i *samo tada* javljali ozbiljni sukobi sa Srbima. Jedino je ono »samo tada« već stalno. Mijenja se oblik, način i »ideologija«, ali stav prema Hrvatima u osnovi ostaje jednak i nepromijenjen. Slažemo se zato s piscem — dakako nakon ovoga razjašnjenja, jer Bogdanov govori u drugom smislu — da će se i hrvatsko-srpski odnosi moći dobro da urede *samo tako,* ako se prije svega bude vodilo računa i o *hrvatskom narodnom iskustvu* (63), te da još prije prelaska na realizatorski rad moramo »imati jasne ideje, točno i čvrsto određene principe« (64), koji »mogu da se jave samo kao rezultat dugog historiskog iskustva« (ib.).

Sadašnje političko gledanje hrvatskoga naroda podudara se s mišljenjem i političkim programom njegovih najboljih sinova i predstavnika narodne misli i politike. Ovo je, po Bogdanovu, naša velika prednost pred srpskim narodom, koji da »danas još uvijek *ne stoji* u pitanju rješavanja hrvatsko-srpskih odnosa na onom stajalištu, što su ga odredili najbolji sinovi srpskog naroda« (64). S ovim pisac prelazi na glavno pitanje koje hoće iznijeti i riješiti. Dosadašnju srpsku politiku prikazuje kao »lutanje i kolebanje, i nesnalaženje, i dezorijentiranost«. (ib.), jer da ta politika nije bila izražaj misli i želje srpskoga naroda. Radi toga da Srbi moraju pristupiti rješavanju svog životnog pitanja s »jasnim i čvrstim idejama i principima« (65). Jedino na taj način može doći »do jednog trajnog i solidnog sporazuma« (ib.). U ovaj sudbonosan posao trebaju da »uđu na bazi ideja vodilja svojih najboljih i najzaslužnijih sinova« (ib.), te da u tu svrhu uspostave veze »između sebe i glavnih predstavnika srpske nacionalne misli« (ib.). Iznošenjem i tumačenjem ideja ovih predstavnika htio bi Bogdanov pokazati pravo srpsko mišljenje i poglede na odnose prema Hrvatima i rješenje hrvatskoga pitanja. Kao što smo već vidjeli, dosadašnju srpsku politiku ne smatra izrazom želje i interesa srpskoga naroda, pa možemo onda i očekivati, da za predstavnike srpske misli ne će uzeti one, koji su zaista decenijima bili predstavnici srpstva, Srbije i srpske politike. Bogdanov kao glavne predstavnike srpske narodne misli i najbolje sinove naroda predstavlja nam samo Svetozara Markovića, Svetozara Miletića i Zmaja Jovana Jovanovića, koji da su izgradili »tako jasno i čvrsto srpsku misao o nacionalnom pitanju« (65). Izbor ovih ličnosti odmah nam skreće pažnju, jer je očito, da su Ilija Garašanin, Vuk Stefanović-Karadžić i Nikola Pašić — da spomenem sada na ovom mjestu samo neke civilne ličnosti iz novijega vremena — daleko tipičniji i važniji predstavnici srpske narodne misli i odnosa prema Hrvatima, nego li oni, koje nam prikazuje Bogdanov. Pašić je decenijima bio prava inkarnacija i simbol srpske politike, a njegov duh i danas intenzivno i djelotvorno živi. Vasa Bogdanov Pašića i druge prešućuje i tako mimoilazi političku stvarnost minulih decenija i najnovijeg doba. I ovo je u skladu s piščevom metodom rada. Kada bi Garašanina, Vuka, Pašića i druge iznio kao predstavnike srpske narodne misli, politike i odnosa prema Hrvatima — što u stvari jesu — onda ne bi mogao više postavljati svoje tumačenje dosadašnje politike Srba i hrvatskosrpskih odnosa. Zato Bogdanov prelazi preko historije i najtipičnijih predstavnika srpstva, koji su zaista izgradili »tako jasno i čvrsto srpsku misao o nacionalnom pitanju«. Ograničuje se na Markovića, Miletića i Jovanovića. Proglašuje ih glavnim predstavnicima srpske narodne misli u nadi, da će iznašanjem i interpretacijom njihovih misli doći do željenog cilja.

Svetozara Markovića prikazuje opširno (65—78), obilno pri tom citirajući monografije Jovana Skerlića i Slobodana Jovanovića. Iznosi Markovićevo mišljenje o načinu oslobođenja i ujedinjenja Srba, te napominje, da zaista »u većini slučajeva Marković *govori o ujedinjenju Srba* (onih iz kneževine Srbije s onima izvan nje), ali to nikako ne znači da se ova Markovićeva shvaćanja o načinu ujedinjenja i oslobođenja u *potpunosti ne odnose* i na uređenje hrvatsko-srpskih odnosa, na stvaranje državne zajednice Srba i Hrvata. Jer kad se je za ovakvu proceduru zalagao i kod organiziranja zajednice između samih Srba, još *u većoj mjeri* to njegovo shvaćanje vrijedi onda, kada je riječ o zajednici Srba sa Hrvatima« (68).

Ovakvom logikom hoće Bogdanov Markovićevo shvaćanje pitanja ujedinjenja Srba primijeniti na hrvatsko-srpske odnose. Marković oštro kritizira obrenovićevsku politiku, tadašnje shvaćanje ujedinjenja i oslobođenja Srba i traži izjašnjenje volje naroda, ali se sve to kreće u srpskim relacijama. Marković, da usput napomenemo, Bosnu i Hercegovinu tretira kao srpske zemlje, što Bogdanov prenosi bez ograde (69). Druga je osnovna misao Svetozara Markovića njegovo shvaćanje pitanja unutarnje slobode i oslobođenje, dok je prva misao u vezi s vanjskim oslobođenjem. Bogdanov se i na ovome zadržava. Međutim i po mislima samoga Markovića, kao i po citiranom tumačenju Skerlića i Jovanovića, vidimo, kako je i ovdje riječ o nutarnjoj slobodi i nutarnjem oslobođenju u okviru srpstva. Zato je i kritika uperena protiv Obrenovića i njihove politike. To ipak ne smeta Bogdanova, da u popratnim riječima bez razloga i osnova uz Srbe navodi i Hrvate. Isto možemo kazati i za poglavlje »Osnova na kojoj se po Markoviću jedino može dobro izgraditi zajednica Srba i Hrvata«, gdje prikazuje treću Markovićevu misao o potrebi federativnoga državnog uređenja. Marković pak i u ovom slučaju govori u srpskim relacijama. »Svi uslovi za razvitak srpskog naroda govore dakle za to, da je srpskom narodu potrebno savezno ustrojstvo, ne državno jedinstvo«, kaže Svetozar Marković. Njegova je i ova misao, koju Bogdanov donosi (76): »Unutarnji razvitak i spoljni politički uslovi gone srpski narod, da kao svoju metu postavi: oslobođenje i federacija, i to federaciju srpsko-bugarsku... A ova federacija može se vrlo lako raširiti u federaciju naroda na balkanskom poluostrvu, i još dalje ako se uzmu u račun naši susjedi preko Save i Dunava. Federacija ova *ne osniva se na načelu narodnosti,* no na ličnoj slobodi onih ljudi koji stupaju u saveznu zajednicu. *Ali tim samim* načinom ujamčava se i svačija narodnost, jer se time daje pravo i svakoj narodnosti, da zauzme samostalnu grupu u savezu« (76). Markovićeve misli, kako možemo vidjeti, očituju jedno shvaćanje srpske politike i načina ekspanzije Srbije i njenog utjecaja na Balkanu i u zemljama preko Save i Dunava. Neki posebni i određeni pogled na hrvatsko pitanje ne nalazimo, ali nije samo to, jer se ne možemo s hrvatskog gledišta složiti ni s Markovićevim shvaćanjem neke federativne zajednice, koja se ne bi osnivala na narodnosnom načelu i gdje se hrvatske zemlje (Bosna i Hercegovina) uzimaju kao srpske. Prema svemu možemo vidjeti, koliko je uspio Bogdanov, kada je u prilog svoje teze iznio i prikazao ideje Svetozara Markovića.

U prikazu Svetozara Miletića (»S. M. i rješenje hrvatskog pitanja«) Bogdanov obilno i u čitavim odlomcima citira monografiju Vase Stajića. Iznosi Miletićev politički rad u Monarhiji, gdje se borio za prava trojedne kraljevine i ravnopravan položaj svojih Srba, te ustajao »protiv svake apsolutne vladavine — bez obzira da li ona dolazi iz Beča, iz Pešte ili iz obrenovićevskog Beograda« (84). Bogdanov tvrdi, kako je Miletić bio za hrvatsko-srpsku državnu zajednicu uređenu federalistički »po uzoru Švajcarske« (ib.), ali u prilog ove tvrdnje ne donosi nikakav uvjerljiv i određen dokumenat. Miletićeva politička borba u Monarkiji ima inače posebno obilježje, uvjetovano ondašnjim položajem i životnim prilikama Srba, pa se njegovi pogledi ne mogu uzeti kao načelno gledanje na pitanje hrvatsko-srpskih odnosa uopće i na rješenje hrvatskoga pitanja. Naročito za vrijeme od god. 1918. do danas Miletićevi pogledi ne mogu imati političke vrijednosti, jer se iza propasti Monarkije u novom državnom sklopu i prilikama pitanje odnosa Hrvata i Srba javlja u sasvim drugom svijetlu. Svetozar Marković, pa ni onakav kakvog nam predstavlja Bogdanov, ne može potkrijepiti njegovu tezu. Uzaludno se poziva i na pjesnika Zmaja Jovana Jovanovića, za kojega kaže, da je »obilježio jedino mogući put k ostvarenju hrvatsko-srpskog sporazuma« (88), ali nam nigdje ne navodi konkretnije, koji je to put, kako ga je Zmaj zamišljao, te gdje ga je i kada iznio. Sve su nam to nepoznanice, na osnovu kojih onda Bogdanov izvodi — opet bez ikakva dokumenta ili citata — zaključak, da je Zmaj Jovan Jovanović pravo rješenje hrvatsko-srpskih odnosa vidio u »federalističkoj uređenoj zajednici« (87).

Sada, iza osvrta na ove tri ličnosti, možemo još bolje vidjeti, s koliko je prava Bogdanov Markovića, Miletića i Jovanovića pretpostavio Garašaninu, Vuku, Pašiću i drugima, koji su konkretno i jasno iznijeli srpsko mišljenje o nacionalnom pitanju i hrvatsko-srpskim odnosima, te koji nijesu ostali kod riječi i ideje, već koji su svoje planove provodili u život u ime srpskoga naroda i uz njegovo odobrenje.

Najzanimljiviji i najvažniji je svakako završetak članka, gdje Vasa Bogdanov tvrdi, kako je iza svjetskoga rata i mirovnih ugovora god. 1918. »izvršeno vanjsko oslobođenje« Srba i Hrvata (89). Ovo je djelo Srba, a sada treba postignuti i »unutrašnje oslobođenje«, koje da su »centralističke vladavine sprečavale«, pa da je zato i nastalo hrvatsko pitanje i hrvatski pokret »kao glavni nosilac ostvarenja te unutrašnje slobode« (ib.). Ovu je ulogu Bogdanov namijenio nama, Hrvatima, jer »misija Hrvatske dakle u ovoj zemlji jest izvojevanje unutrašnjeg oslobođenja i za hrvatski i za srpski narod« (ib.). S ovim srpski pisac završava svoj politički spis, pa ćemo i mi ovaj prikaz, u kojem smo se trudili, da prema tehničkim mogućnostima budemo što jasniji i konkretniji. Na više mjesta, pa tako i ovdje pri kraju, puštamo citate, da sami najbolje i najautentičnije govore o mislima i namjerama pisca.

M.

ŽIVIĆEVI POVIJESNI PUTOPISI

Novi svezak putopisa i feljtona Viktora Živića »Hrvatska Krajina« sadrži pet kraćih članaka (»Na mrtvoj straži istoka«, »Hrvatska pod čalmom«, »Kroz prošlost Bosanske Krajine«, »U sjeni Petrove gore« i »Listić iz martirologije muslimanskih Hrvata«), koji su prije toga objavljeni u nedjeljnim prilozima »Hrvatskog dnevnika«.

Lijepim i malo starinskim stilom, koji je pun ukrasa i lirskih reminiscencija, Živić opisuje svoj put kroz hrvatsku i bosansku krajinu uz Unu i njezine glavne pritoke do Bihaća i njegove okoline oživljujući na taj način u popularnoj historijskoj reportaži krasan i u našoj literaturi nepoznat kraj, pun historijskih spomenika i prirodnih ljepota, koji je s obzirom na ljude i na svoju krvavu prošlost možda najinteresantniji u Hrvatskoj. Njegovi su feljtoni prožeti toplim, iskrenim patriotizmom i pjesničkim osjećajem, koji vrlo sretno dopunjuje povijesni materijal približujući ga interesu širih čitalačkih redova, za koje su ti feljtoni u prvom redu i napisani. U knjižici, koja je zapravo nastavak i dopuna opširnije Živićeve knjige »Na pragu hrvatskog orijenta«, objavljene pred nepune dvije godine, ima mnogo dragocjenog materijala za književnika i kulturnog historika, kao i za prosječna čitaoca, koji se želi zabaviti i možda nešto naučiti. Oživljuju i progovaraju kameni spomenici nad ubogim ljudskim kolibama, u kojima čovjek ne živi bolje od psa, a reminiscencije iz narodne poezije, koja je iz tog kraja crpla motive za svoje možda najbolje hajdučke pjesme, daju Živićevoj prozi blag elegičan i sumoran ton iz starih balada i romana. Idem za njim u korak stopama djedova i pradjedova, koji su u tim planinama i nad tim dragim vodama krvarili i ginuli sišavši s Kozare (mrki, visoki gorštaci) u rano proljeće, koje budi vuka i hajduka. *I. K.*

KONCERTI

U mjesecu ožujku postigla je — u kvantitativnom pogledu — koncertna sezona svoj vrhunac: koncerti su bili gotovo svaki dan, a bilo ih je i po dva istoga dana.

Stalni gost glasovirač Aleksandar Borovski nastupio je kao solist na VIII. simfonijskom koncertu Zagrebačke filharmonije. Svojom poznatom ležernošću izveo je Beethovenov koncerat za glasovir i orkestar u Es-duru (br. 5) i Lisztovu Madžarsku fantaziju. Orkestar je izveo Veberovu predigru k operi »Strijelac vilenjak«. Elastičnosti i prilagodljivosti g. Baranovića ima se pripisati znatan dio uspjeha, jer filharmonija nastupa s minimalnim brojem pokusa. Stoga se i izvode stara repertoirna djela. Ne misli se time umanjivati vrijednost tih djela, koja se uvijek rado slušaju, ali bi Filharmonija morala ipak imati zadatak, da nas (s obzirom na materijalne teškoće barem od vremena do vremena) uz domaća djela — što u posljednje vrijeme i čini — upoznaje i sa suvremenim stranim nastojanjima na području simfoničke glazbe. (Na ovogodišnjim koncertima nije izvedeno ni jedno novo strano djelo).

Na petom društvenom koncertu Hrvatskoga glazbenog zavoda izveo je Zagrebački komorni orkestar, pod ravnanjem R. Matza uigrano i s mnogo smisla za stil i komorno muziciranje tri komada H. Purcella, koncert za violoncello i gudački orkestar u D duru A. Vivaldija i koncert za glasovir, flautu, violinu i gudački orkestar u D duru J. S. Bacha. U drugom dijelu rasporeda izvedene su dvije praizvedbe: dva od pet plesova iz ciklusa »Jelšonski tanci« A. Dobronića te Elegija i Humoreska za violoncello i gudački orkestar R. Matza. Prvi ples »Po starošku« pun je iskrenog ugođaja — ugođaj igra znatnu ulogu u skladbama A. Dobronića u posljednje vrijeme —, a u drugom »Po starogrojsku« isprepleće se jedan mali ritmički motiv znalački obrađen i djeluje kontrastno prema prvome, u glavnom mirnijem plesu. Svakako je Dobronić dao tu jedno vrlo uspjelo djelo. R. Matz, i sam čelist, napisao je na temelju narodnih melodija (Vehni fijolica, Tu za repu — tu za len) dva zahvalna djela za svoj instrumenat, kojima je još dodao pratnju gudačkog orkestra, zanimljivu (osobito u Elegiji), koja dobro zvuči, ne pokriva solista i ugodno se sluša. Kao solisti istaknuli su se gg. I. Maček, M. Ećimović, I. Pinkava i J. Hus.

Zagrebačka pjevačica Božica Mužević-Sitarić (sopran) i Zdenka Marković (alt) priredile su uz pratnju dra V. Šafraneka »Koncertno veče dueta i pjesama«. Gđu Mužević-Sitarić poznajemo kao ambicioznu i solidnu pjevačicu s njenih prijašnjih nastupa. Gđica Marković svojedobno je nastupala u operi, a sada je nastupila na koncertu ponovno nakon nekog vremena. Imade lijep glasovni materijal, koji bi bilo vrijedno još dalje usavršivati. Osobito se istakla u živahnoj Pasciellovoj »Zingarelli«, u pjesmama polagana tempa naginje više jednoličnoj osjećajnosti. Od domaćih autora izveden je po jedan duet Vrhovskoga (Zašto smo se sreli) i Matza (Djevojački jadi).

Basso profondo Ljubo Šegvić, koji je prvi put koncertirao u Zagrebu, ima snažan glas, no dosta neizbrušen, te ga čeka još mnogo daljnjeg rada. Uz pratnju I. Tijardovića pjevao je arije Verdija, Gomesa, Mozarta, Rossinija, Donizettija, te pjesme Musorgskoga, Kolarića i Tijardovića.

Deveti simfonijski koncerat Zagrebačke filharmonije bio je posvećen proslavi 25. godišnjice umjetničkog djelovanja Krešimira Baranovića. Tokom svoga 25. godišnjeg rada, koji je — izuzev dvije sezone — sav proveo baš u Zagrebu, Baranović je dirigirao čitav niz filharmonijskih koncerata (samo ove sezone do tog jubilarnog koncerta od 9 koncerata dirigirao ih je šest), na kojima je izveo bezbroj djela iz svjetske simfoničke literature, a svojim je istančanim osjećajem, znanjem i temperamentom pridonio uspjehu djela domaćih skladatelja (među njima i mnogim prvijencima i praizvedbama). Na rasporedu su bila djela Beethovena (Coriolan-ouvertura i Osma simfonija), kojega Baranović u posljednje vrijeme često interpretira, Wagnerova Siegfried-Idylla (osebujna Baranovićeva interpretacija Wagnera poznata je iz kazališta), te Baranovićevo najnovije djelo »Simfonijeta Es dur«. Simfonijeta je sastavljena iz tri stavka, u kojima je Baranovićev smisao za ritam, poznavanje orkestralnih mogućnosti i osjećaj za kolorizam došao do punog izražaja.

Torinska filharmonija i Torinski vokalni zbor (Eiar) izveli su pod ravnanjem Armanda la Rosa-Parodi veličanstvenu Verdijevu »Messa da requiem«, skladbu u kojoj se naslućuje blizina

Aide (Requiem je napisan između Aide i Otela, a izveden je prigodom godišnjice smrti pjesnika A. Manzonija 22. V. 1937. u crkvi Sv. Marka u Milanu. Odlomak »Libera me« napisan je prigodom smrti Rossinija 1868. Tada je Verdi predložio, da svi istaknuti talijanski skladatelji napišu po jedan odlomak Requiema, koji bi se nakon izvedbe zapečatio, te prigodom stote obljetnice opet izveo. Trinaest se skladatelja odazvalo, Verdi je napisao odlomak »Libera me«. Ali zbog ravnodušnosti vlasti, plan nije bio ostvaren.

U izvedbi uglednih gostiju najviše se istaknuo orkestar, kompaktnim, punim zvukom, izvrsno uvježban. (To se očitovalo i u dodatku »Perpetuum mobile« Paganini-Molinarija, koji je zvučio kao da igra samo jedan. Naprotiv Händelov »Aleluja« nije s obzirom na stil mogao toliko zadovoljiti). Zbor zaostaje za orkestrom (i za našim zborovima); iako je brojan, ne ističe se osobitom zvučnošću, te ga je orkestar i pokrivao, ali je solidno naučen. Od solista istaknula se osobito altistica Georgia Tumiati; sopranistica Rita Fornasi ima u visini prodoran i pun glas, ali je vrlo nezgodno, što na mjestima bez orkestralne pratnje osjetljivo distonira. Tenor Salvatore Romano iskusan je pjevač, njegov glas nema više mnogo sjaja, ali je pokazao mnogo smisla za oratorijski stil. Basist Gian Felice Demanuelli mlad je pjevač svježeg materijala. Dirigent Armando la Rosa-Parodi izveo je to zamašno djelo predano i korektno.

Izvedba je bila za nas i poučna, da uočimo razinu naših izvedaba. Mora se priznati, da svi talijanski pjevači znadu pjevati, glasovi su posve izjednačeni, tehnički svladavaju sve zahtjeve, što se za naše — često i ljepše materijale — na žalost ne može uvijek ustvrditi.

Osim spomenutih koncertirali su u ožujku od glasovirača stalni naš gost Nikolaj Orlov (dva koncerta, na drugom je izveo samo Chopinove skladbe), Melita Lorković, Ladislav Pallfy, čelist Antonio Janigro (pratio ga Alfredo Rossi), Zagrebački komorni trio (dr. Majer—Ganozzi—Crlenjak), od zborova Zagrebački komorni zbor, Grafičko pjevačko društvo »Sloga«, Hrvatsko pjevačko društvo »Zvonimir«, Novosadsko žensko vokalno društvo, zatim Vokalni kvartet Kedrov, pa komemorativno veče pjevačke župe Lisinski Nikoli Falleru, koncerat malih umjetnika, dobrotvorni sinagogalni koncerat u priredbi društva Omanut, te dobrotvorni duhovni koncerat u crkvi Sv. Marka.

U travnju je prvo koncertiralo Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«, koje je pod ravnanjem Borisa Papandopula pokazalo visoku reproduktivnu i produktivnu razinu naše suvremene vokalne glazbe. Izvedena su djela dra Širole, Odaka, Dobronića, Brkanovića, Kolarića, Papandopula, Vrhovskoga, Krnica i Špoljara.

Vrlo zanimljiv koncerat priredila je Margita Matz na clavicembalu, te nam je prikazala djela starih majstora (17. i 18. stoljeća) na instrumentu, za koji su pisana i koji je u ono doba bio vrlo raširen.

Gđa Matz, koja se s osobitom ljubavlju posvetila tomu instrumentu, izvela je djela Purcella, Couperina, Scarlattija i J. S. Bacha, a uz sudjelovanje guslača Pinkave Händela, zatim uz sudjelovanje guslača Pinkave i Matheisa te čeliste R. Matza sonate A. Corellija i J. S. Bacha. Svakako bi bio zanimljiv i pjevački koncerat uz pratnju clavicembala.

Na devetom redovitom koncertu Zagrebačkih madrigalista nastupila je — uz pratnju Č. Dugana — Majda Dugan-Lovše, te potvrdila sud, stečen prigodom njenih prijašnjih nastupa. Od prirode koloraturan sopran (koji zahtijeva talijansku školu), tehnički sigurno svladava zahtjeve izrazito koloraturno sastavljenog rasporeda.

U izvedbi Adam Mozartovih Bravourvariationen sudjelovao je flautist F. Hušman.

Deseti simfonijski koncerat Zagrebačke filharmonije dirigirao je K. Baranović, a kao solist sudjelovao je Ivo Maček, te izveo Beethovenov koncerat br. 4 (G dur) i Simfonijske varijacije C. Francka. Od svog prošlogodišnjeg samostalnog koncerta pokazao je g. Maček vrlo velik napredak. Njegov udar je mekan, a muzicira muzikalno i s mnogo smisla za stil djela, koje interpretira.

Koncerat je započeo Mozartovom Don Juan ouverturom. Na istom koncertu izvedena je prvi put »Simfonijeta za gudački orkestar« dra Božidara Širole. I obzirom na opseg i obradbu može se mirne duše nazvati Simfonijom. Djelo ima četiri dosta opsežna stavka. Cijelo djelo odlikuje se zvučnim slogom poletom i svježinom, te znalačkom obradbom. Osobito se ističu prva dva stavka. Prvi stavak (sonatna forma) počinje ritmički odriješitom, živom temom, kojoj kontrastira melodička tema. Drugi stavak (trodjelna forma) djeluje poput kakvog nedjeljnog crkvenog raspoloženja, cantabile, druga tema ističe se svojim sočnim zvukom (penje se iz dubine prema visini), treći dio odgovara prvome. Formalno pregledan je i Scherzo, a zadnji je stavak u živom narodnom plesnom ritmu. Svakako je dr. Širola dao vrijedno i znatno simfoničko djelo. Dirigent g. Baranović bio je pouzdan pratilac kod koncerta i varijacija, a pregledno je i temperamentno izradio i založio se za uspjeh Široline Simfonijete.

U okviru VII. društvenog koncerta Hrvatskoga glazbenog zavoda priredili su zanimljiv i zaokružen raspored Beethovenovih sonata po jednu za čelo i glasovir, za glasovir i za violinu i glasovir Maša Majer, Antun Ganozzi i Stanko Žepić. Solidno se i predano muziciralo, u službi izvedenih djela.

Osim toga koncertirao je glasovirač Aleksandar Uninski (dva koncerta, drugi posvećen samo Chopinovim djelima), guslač Rihard Odnoposov (pratio ga Aleksej Butakov); Zagrebački madrigalisti priredili su Veče komorne glazbe, a Židovsko pjevačko društvo »Ahdut« folklorni zborni koncerat.

Dr. Hubert Pettan

IZ SVJETSKE KNJIŽEVNOSTI

Uz pjesmu O. V. de L. Milosza

Trećeg ožujka, u petak, ove godine umro je pjesnik Milosz. Njegova smrt došla je iznenada, kao munja, izazvana upalom pluća.

Francis de Miomandre kaže, da će Francuzi »postepeno uviđati, što više budu odmicale godine, kako je Milosz bio jedan od njihovih najvećih pjesnika svih vremena.« I najdublji, po njegovu uvjerenju. Svi ostali, kad ih poređujemo, čini se da podliježu više ili manje ornamentu. A u njega nema slike, nema riječi, koja nije iščupana iz srca.

U mladosti objavio je »Sedam Samoća«. Zatim slijede dva »misterija« »Manera« i »Méphiboseth«.

U ratu naglo osiromaši i oboli. Ali to su bile njegove najplodnije godine. U progonstvu, u propasti, u patnjama — stvara on svoje čudesne »Simfonije« i kasnije »Lemuelovu ispovijest«, kojom dosegnu najveći vrhunac svoga genija.

Zatim, pod konac rata, sudjeluje u politici, nastojeći da njegova domovina, plemenita i lijepa Litva, dođe do imena među narodima nove Europe. On ju neko vrijeme predstavlja kao ministar u Parizu, a zatim se vraća s velikom ljubavi studijama, koje su u isto vrijeme i lingvističke i ezoteričke. One su izazvale buku svojim uzbudljivim pitanjima: »Ibersko podrijetlo židovskog naroda«, »Ars Magna« i »Odgonetana Apokalipsa«. To su vrijedni radovi ne samo radi građe, koju tretiraju, već u prvom redu radi veličanstvene forme.

Pod konac svoga života živio je posve povučeno, jer su ga njegove biblijske studije sasvim apsorbirale, i jer je znao predobro ljude i njihovu taštinu u saobraćaju. On ih je odviše volio:

»ljubavi starom, iscrpenom od milosrđa, gnjeva i osame...«

Ljudima je dao najboljega sebe u svojim izvrsnim stihovima, kojih oni bolnu ljepotu nisu mogli shvatiti. To je sada svršeno. On nije htio da ima drugih drugova do ptica. Kad je boravio u Fontenaibleau-u, dnevno je dolazio sa smotcima žita u park, i tamo ih je prosipao pticama. On ih je sve znao, on je razgovarao s njima. Pisao je o njima krasne stranice, prožete franjevačkim osjećajem. Htio je da nađe ključ njihovu jeziku. »Jednog dana čitavih pet minuta govorio mi jezikom kosa«, završava Francis de Miomandre.

»Cahiers blancs« u Bruxellesu posvetile su čitav jedan broj smrti Milosza. Pjesnikovi prijatelji: Jean de Bosschère, Rolland de Renéville, Francis de Miomandre, Gabriel Bounoure, André Salmon, Armand Guibert, André Lebois, Roger Lannes, Pierre Fouqet, Jean Cassou, Charles Baudouin, Joe Bousquet, Norge, Franz Briel, Renée de Brimont, Yanette Delétang-Tardif, Hubert Dubois, Raymond Schwab i Jaques Maritain dive se tom velikom liriku u naglasku nježnom i mračnom, u tonu bolnom i suzdržljivom.

O zadaći pisaca Trećega Reicha

Doktor filozofije i prava Adolf von Grolman jest jedan od najuvaženijih kritika nacističke književnosti. Pišući o romanu grofice Juliane von Stockhausen »Zlatni lanac«, koji ubraja među najbolja djela posljednjih decenija umjetničkog stvaranja u Njemačkoj, — Grolman u uvodu ocrtava ulogu, dužnosti i značenje pisaca u Hitlerovoj Njemačkoj, kao i službeno gledište nove Njemačke na umjetnika i umjetnost:

»Onaj, tko voli knjige i poeziju, znade da one nastaju u najvećoj osami. Samo literatura drugoga reda rađa se u buci. Pjesnik, mislilac stvara u samoći ... ali (a to je najvažnije!), on stvara za javnost, i to ne samo za određeni broj javnosti. Ideal općenitosti jedna je od najglavnijih baza, na kojima počiva Treći Reich. Stoga pjesnik, koji stvara u osamljenosti i piše ezoterična djela, može da nastavi pisati za sama sebe; ali totalitarna Država ne će za nj pokazivati nikakva interesa. Sve dotle — dok on ne dira u državne osnove — moći će živjeti mirno sa svojim tajnama; ali ako uznemiri Državu — bit će brzo utišan. U tom se dakle sastoji prva točka: umjetničko djelo ne smije biti »poezija radi poezije«.

Ali ovdje treba da napravimo jednu distinkciju. Za Treći Reich ne postoji »popularizirana« poezija. Djelo, koje se obraća širokim slojevima, bit će njima i dano. Djelo, koje pretpostavlja uski krug čitalaca, — bit će njemu i predano. Ali obraćalo se djelo širokim slojevima ili odabranom krugu — ono mora da respektira njemačku misao i potrebe Države. Njemačka suvremena poezija ne smije da bilježi bilo kakve utiske, koji su nam posve strani i koji su sasvim lični autorovi.

Je li to okrutno? Je li to pravedno? Slobodouman čovjek kazat će: »Ptica pjeva, jer imade kljun; što se to nje tiče?« Jedan dakle »pjesnik« može da radi što ga je volja. Ali svijesni građanin totalitarne Države postavit će pitanje drugačije: »Što mogu da znače moji radovi i moja nastojanja za čitav moj narod? Kako ću biti koristan i drugima, a ne samo sebi?«

Putovi bez cilja

Autor knjige pod gornjim natpisom zove se Harry Martinson, i jedan je od najboljih predstavnika mlade švedske književne generacije. Njegovo ime prešlo je granice Skandinavije — i on je slavan u Engleskoj. On gleda svijet izravno. On je autodidakt. Život, koji opisuje — najgrublji je: to je život palubskog radnika na trgovačkim brodovima, život skitnice u prerijama Južne Amerike, život težaka, lučkog radnika... život, koji on dobro pozna.

»Lirizam, piše Paul Morand, humor (ta originalna crta modernog romantizma), ogled najudaljenijih svjetova, witmansko bratstvo, koje čini od skitnica čitave kugle zemaljske tajno društvo, nomadstvo, koje se ne da uništiti — sve to potvrđuje, da on pripada jednom nordijskom narodu, koji je isto toliko avanturističan — koliko je tradicionalan.«

Trotte-Menu kod lovaca na slike

Književnost za mladež mora biti takova, da je i odrasli mogu s užitkom čitati, ukratko, mora biti — umjetnost. Kako kod nas u posljednje vrijeme izlazi mnogo knjiga za omladinu, često bez ikakva reda i kriticizma, nije nekorisno upozoriti na moderna i vrijedna djela u zapadnoj Europi, koja bi trebalo prevesti na naš jezik prije nego kakve slabe i napete »dječje« ili »omladinske« romane.

Takva jedna vrijedna knjiga jest »Trotte-Menu kod lovaca na slike« od René Lelua.

Doživljaji maloga junaka Trotte-Menua opisani su tako precizno i živo, da se pitamo — što je osobina svih valjanih knjiga — nije li ih sâm autor doživio. To je ona vjerodostojnost, koju je Paul Bourget tražio u svakom romanu.

Na jednoj jahti, koja prevozi neku filmsku trupu: zvijezde, režisere, operatere, itd. — plovimo južnim morima; iskrcavamo se u Papuaziji, zatim na Tahitima, čarobnom otoku. Odavle odlazi Trotte-Menu u Hollywood, pa u Krševite planine, gdje je auto pun djece zaustavljen lavinom. Pripovijest napeta i osobita. Napokon junaka te noći prima Predsjednik Republike u Bijeloj kući, i budući da mu amerikanska vlada nudi jedan dar, — on ga bira za svoje siromašne roditelje u rodnoj Beauce.

Dijete stoljeća

Nedavno je u Francuskoj Amand Pierhal preveo djelo mladog njemačkog pisca Ödöna von Horvatha »Mladost bez Boga«. Toga talentiranog umjetnika ubila je lani u Parizu jedna grana dok je prolazio alejom izišavši iz kina Champs Elisées, gdje je gledao film »Snjeguljicu«. Bio je zacijelo jako obuzet neobičnim vizuelnim invencijama Walta Disneya, jer ga je grana čudnim slučajem dohvatila i probila mu zatiljak. Neobičnost ove smrti još je veća, kad naglasimo, da jedna od njegovih osoba u posljednjem spomenutom romanu umire na isti način...

Armand Pierhal, koji je napisao knjizi i zanimljiv predgovor, navodi, da je Horvath rođen u Rijeci, a odgojen u Munichu, dakle je adoptirani Mađar. Rodio se 9. prosinca 1901. g.

Horvath bijaše tipičan čovjek kazališta. Prije »Mladosti bez Boga« napisao je osamnaest kazališnih komada, koji su većinom prikazivani. Godine 1931. dobio je za kazališni komad »Priče bečke šume« Kleistovu nagradu, najveće priznanje za kazališnu umjetnost u predhitlerovskoj Njemačkoj. Kazalište u Hamburgu prikazalo je njegov komad »Die Bergbahn«. A 1930. g. igran je komad »Talijanska noć«, kojom je navukao na sebe mržnju novoga režima.

»Mladost bez Boga« imade u sebi sve osobine kazališnog djela, pa se očito vidi, da je napisana u formi romana zato, jer je pisac znao, da će dramu teže plasirati u tuđoj zemlji. Djelo se uglavnom bavi omladinom totalitarnih zemalja. Nema sumnje da je Ödön von Horvath vjerovao u Boga, jer taj utisak ostavlja njegovo djelo na svakoga čitaoca.

Kritičari nazivaju Horvatha »veličanstvenim artistom« i »djetetom stoljeća«.

Kiše su došle

Posljednji roman Louisa Bromfielda, suvremenog amerikanskog pisca, autora »Prerane jeseni«, »Jednog modernog heroja«, »Farme«, »Tajne Miss Ann Spraggs«, »Dvadeset četiri sata« — doživio je u Europi veliki uspjeh, kao i u domovini.

Roman nosi u originalu natpis »The rains came«, i sadržava historiju jedne male indijske kneževine, Ranšipura, u času monsunove djelatnosti. Maharadža, engleski funkcionari, amerikanski misionari, jedan liječnik indijske bolnice, jedan britanski magnat, koji putuje sa svojom elegantnom i izopačenom ženom, neki dokoni Amerikanac, — sav taj mali svijet očekuje zabrinuto na početku knjige dolazak kišâ. Kiše su neobično važne. Ako ne padnu — bit će suša, a ona nosi glad...

Jedne večeri porosiše prve kapi zemlju. Činilo se, da će se suho tlo preporoditi. Ali na nesreću nadođe veća katastrofa od suše. Prošlo je dvadesetak godina, što je neki međunarodni pustolov, bez morala i savjesti, konstruirao branu na rijeci. Djelo bijaše rđavo. Rijeka naraste od kiša i provali branu. Nastane poplava. Dio Ranšipura bude preplavljen; najljepše palače stanu se rušiti. A da nesreća bude još užasnija — zavladaše epidemije: kuga, kolera i tifus.

Louis Bromfield opisuje reakcije svih osoba, koje nam je predstavio u prvom dijelu romana. Autor nam prikazuje tridesetak lica i ona nam ne izmiču do konca knjige. Svakim prizorom postizava izvanredan uspon. (Vanredan je opis smrti bogata Engleza u palači, koja se ruši. Ostavljen sâm na krevetu u ruševinama sobe umire od kuge.)

Malo koja knjiga — pišu kritici — ostavlja toliki utisak veličine kao Bromfieldova.

Francuski prijevod nosi naslov »Monsun«. U povodu njegova izlaska piše Jerôme Doucet:

»Već dugo godina nismo imali romana takve klase, jedne od rijetkih knjiga, koja može podnijeti usporedbu s tako gigantskim djelom kaošto je »Rat i mir« Lava Tolstoja.

Gérard de Nerval kao prozaik

Povodom novoga izdanja Nervalovih »Les Chimères« — napisao je Edouard Marye, da je u očima potomstva Gérard de Nerval s pravom premašio kao pripovjedač — Nervala pjesnika. »Poésies politiques«, »Elégies nationales«, »Satires politiques«, »Vers d' opéra«, »Poésies diverses«, i uprkos izvanrednoj transkripciji »Lenore«, slavne balade Burgera (Gérard je znao dobro njemački, i njegov prijevod »Fausta« zadivio je Goethea), pa i »Odelettes rythmiques et lyriques« ne dodaju ništa slavi izvrsna prozaika. Njegovo djelo u stihovima, kad ga gledamo na kupu, zastarjelo je. Ali »Chimères« u tradiciji francuske čiste poezije nastavljaju Mauricea Scèvea i najavljuju Mallarméa.

Putovanja i pustolovine Abbé Prévosta

Jedna od najmanje poznatih, ali najprivlačnijih figura osamnaestog vijeka je Abbé Prévost, kojega znamo u prvom redu po VII. svesku »Homme de qualité« — »Manon Lescaut«. Mlle C.-E. Engel otkriva nam u svom djelu »Figures et aventures du XVIII. siècle; Voyages et decouverts de l'Abbé Prévost« neke od tih »tajna«.

Literatura o avanturama, putovanjima i činima Abbé Prévosta ogromna je. Zaključiti, da po tim djelima — kojih imade oko stotinu — poznajemo dobro pustolovnog benediktinca — značilo bi izvrći se zabludi. U stvari postoji veoma malo svjedočanstva njegovih suvremenika, a njegova korespondencija više ne postoji; historija engleske umjetničke djelatnosti njegova vremena nije nam posve poznata; dokumenti su rastrkani i rijetki. Teško je slijediti njegove tragove.

Sve što znamo o Abbé Prévostu, sve što je on napisao (preko stotinjak svezaka!), sve što možemo da znamo o razdoblju, u kojem je živio — sve je to odgonetala Mlle C.-E. Engel. Dignut je jedan kut zavjese. Ali čitava nije. Još ne znamo, zašto se Prévost nazivao Exiles, Marc-Antoine; ne znamo mnogo o njegovim odnosima prema odbjeglim hugenotima; teško si dočaravamo život, koji je doista provodio u Engleskoj, i drugdje. Istraživačica iznosi svoja otkrića s velikom čednosti, što je osobina svih pravih učenjaka. Ona često kaže: »Ovdje postavljam hipotezu...« Stil joj je živ, tečan — i francuski. »Mlle Engel — veli Julien Blanc — pripada velikim historicima male historije«. (Izd. Je Sers).

O Elemiru Bourgesu

Prigodom ponovnog izdanja »Sumraka bogova« od Elemira Bourgesa u ediciji »Stock« — akademik Edmond Jaloux napisao je članak, koji znači neke vrste reviziju vrijednosti ovoga pisca: »kroz šezdeset godina ovo djelo nije dobilo nijedne bore, nije ostarjelo nijednog dana. Tu neobičnu mladost imade »Sumrak bogova« da zahvali u prvom redu svome stilu. — U Bourgesovoj estetici biva kult Flauberta, kao i u njegovom privatnom životu; i nikad nije Flaubert imao učenika, koji ga je toliko poštivao. Ipak u »Sumraku bogova« nema nijednog direktnog utjecaja Flauberta. U lijepoj studiji o Bourgesu, koju je napisao Raymond Schwab, protumačena nam je tajna smisla Elemira Bourgesa za dvorove i za kneževski život. Njegova majka bijaše učiteljica familije Battwany, i nakon stradanja te obitelji, što se desilo za mađarske revolucije, ona im postaje i intimnom prijateljicom. Jedna od grofica bijaše kuma budućeg pisca romana; odatle i njegovo krsno ime Elemir. Njegovo djetinjstvo i njegova mladost bijahu ljuljane tim velikim pričama jednog izobilnog i aristokratskog života, pa je volio njegov sjaj i njegovu različitost (ali samo u imaginaciji, jer nije bilo jednostavnijeg čovjeka od njega). On je pokazivao izvjesnu prirodnu odvratnost prema svakidašnjici, u jednu riječ — prema građanskom životu; on je strasti pretpostavljao interesima, kao i rasipnike — tvrdicama. Kad bi prestao da se bavi kneževima i kraljevima, — bježao je k bogovima.

Književni historici treba da zabilježe i to, kako je ljubavni osjećaj u »Sumraku bogova« sasvim različit od onoga iz romantične epohe, kao i od ljubavnog osjećaja za drugog carstva — osim Baudelaireova. On je mnogo mračniji, silan, veoma srodan samrtnoj muci i obuzima — tamo gdje nastoji da obuzme — čitavo biće. On je blizak »Cvijeću zla« i Wagnerovu djelu. Malo imade stranica o ljubavi, koje su uvjerljivije, istinitije i bolnije od onih što se tu nalaze (221.—224., 237.—252., str., itd.).

Bilježimo, da je ta strast imala analognu ekspresiju nešto prije u Engleskoj u Charlesa Algernona Swinburnea i Dante-Gabriela Rossettia, te u nekih Bourgesovih suvremenika, kao: u Maupassanta, Paul Bourgeta (s manje beznađa), Octavea Mirbeaua, Anatola Francea (mnogo mekša), Julesa Casea, a osobito Pierre Lotia.

Ali nije samo u tom snaga i klasična postojanost »Sumraka bogova«, koje joj daju danas osobinu svježine; već je tu i koncepcija ovog Bourgesovog romana. Ona se sastoji od niza naglih akcija, koje čitalac gleda. Ako je svrha romana pružiti iluziju života, onda je treba pružiti svim sredstvima, to će reći, treba čitača uvjeriti u njegovo magično sudjelovanje — nijemo sudjelovanje, — da on doista učestvuje u onome što se zbiva. Ali ako hoće da učestvuje, treba da i sâm proživljava, i to bez odmora. Kad je Balzac radio dugu biografiju svojih osoba, odjednom se zaustavio, da pođe natrag; kad je prestao prikazivati, čitalac, pa i najoduševljeniji, ohladio je, iluzija je iščezla. U »Sumraku bogova« doznajemo usput, i pomoću odrezanih komentara, sve što trebamo znati.

Kad pomislimo, da takvo djelo, napisano od mlada čovjeka (Bourges ga je pisao između svoje dvadesetpete i tridesete godine), razvija toliku tehniku i saznanja — ne ćemo se više čuditi, te ga možemo i danas da čitamo s nepomućenim udivljenjem, koje izazivaju sva djela, što su pobijedila vrijeme.«

Julien Green i Keats

»Revue de Paris« od 15. travnja objavila je zanimljive »Stranice iz dnevnika« Juliena Greena. Pisac romana »Mont-Cinère« i »Léviathana« pripovijeda tu o svojim susretima s André Gidom, o sociologiji, o politici, umjetnosti i religiji. »Osjećam, da mi je mnogo bliži Krist od Boga«, izjavio mu Gide). Bilježi svoje dojmove s putovanja po Holandiji i Engleskoj, gdje se sastaje s H. G. Wellsom; po Sjedinjenim Američkim Državama; u staroj biblioteci sveučilišta Charlottesvillea volio je razmišljati o tom, »da je ovamo dolazio Edgar Poe katkada čitati i sanjati«. On meditira o budističkim tekstovima i o Bibliji; uči hebrejski, »najljepši od svih jezika«. Govori: »Ja sam na tom svijetu kao onaj, koji

je hipnotiziran, pa se kuša vratiti u budno stanje i k punoj svijesti«... »Nijedno veselje nije pravo ni potpuno, koje nije vrhunaravno«... »Ah, kad bi čovjek mogao imati više života, da može biti čitav...« I drago nam je, kad priča poluglasno, kao očaran, o muzici i poeziji:

»Čitajući Keatsa — imao sam utisak kao da sam medvjed u bujici meda, — jer su tu tolike slasti. Mislim: više nego itko drugi — imao je Keats toliko rijedak dar da evocira u jednoj preciznoj formi ono, što se dade jedva opisati. Sav čuvstveni svemir, čini se, biva u njegovim stihovima, ali kada ih sagledamo odviše izbliza, u nadi da ćemo analizirati tu magičnost, — što nalazimo? Ovdje jedno golo rame, ondje uvojak zlatne kose, tamo jedan narcis...«

Misterij baskijskog jezika

U »Revue de France« iznosi Jean Pinatel baskijski problem, i napominje, da »i baskijski jezik, kao i rasa, imade svoj misterij. U njemu, smatra se, imade nekih veza s etruščanskim, kao i s kavkaskim jezicima. Doista, većina baskijskih riječi razlikuje se od riječi indoeuropskih jezika. Tu se ne radi o nekim aproksimativnim skladovima, o slučajnim podudarnostima, o nekim etimološkim dvoumicama, koje bi ga mogle sroditi s bilo kojim poznatim jezikom. Po prilici pred šezdeset godina postavio je Elisée Reclus hipotezu, da je baskijski jezik majka jezikâ. I J. J. Ampère iznio je, da bijaše baskijski jezik predašnji idiom Lacije, od kojega su derivirani grčki i latinski. (Priredio: —*igk*)

KULTURNA KRONIKA

VIJESTI O GRADIŠĆANSKIM HRVATIMA

Štampa gradišćanskih Hrvata. Četrdeset tisuća Hrvata, koji se nalaze u bivšem Burgenlandu u Njemačkoj, danas su i te kako nacionalno svijesni. Glavni list, koji izdaju gradišćanski Hrvati, jesu »Hrvatske novine«, tjednik, izlazi u Beču, a izdaje ga Hrvatsko kulturno društvo, u kojemu su okupljeni svi gradišćanski Hrvati. Hrvatske novine« izlaze već od 1922. s geslom: Sloga je moć. Uređuje ih Mate Ferkin. Od prvih vremena svoga izlaženja, kada je gradišćanski pjesnik Mate Miloradić pozvao Hrvate na rad:

Hrvati s Gradišća, skučite kot Job
Na noge, na noge poslidnja je dob

pa sve do danas »Hrvatske novine« izvršuju vrlo važnu ulogu u izgrađivanju nacionalne svijesti gradišćanskih Hrvata. To su najčitanije novine kod njih. Naklada je preko 3000 primjeraka. Svakako vrlo dobar broj u odnosu prema 40.000 Hrvata.

Osim »Hrvatskih novina« izdaju gradišćanski Hrvati i »Male crikvene i školske novine«, polumjesečnik za djecu i omladinu. List izlazi u Pajngertu u nakladi Hrvatskog kulturnog društva pod uredništvom Martina Meršića ml., župnika. Nedavno je opet počeo izlaziti glasnik »Katoličanski ljudski savez« pod uredništvom Štefana Dobrovića u Kalistrogu. Štampa se, kao i ostali hrvatski listovi u Beču. Dok su »Hrvatske novine« političko-ekonomskog sadržaja, druga dva lista su čisto nabožni.

Kalendar Hrvatskog kult. društva. U nakladi od preko 5500 primjeraka izdalo je Hrvatsko kulturno društvo svoj kalendar i ljetopis »Naša domovina«. Kalendar je upravo razgrabljen, tako da su ga još stotine tražile i naručivale. Uredio ga je poznati hrvatski pisac i radnik u Gradišću Ignac Horvat, župnik u Frakanavi. Osim značajnog uvodnog članka »Hrvati u Velikoj Nimškoj« od Ignaca Horvata ističe se nekoliko priloga od P. Jandričevića (koji je umro prošle godine), i Št. Dobrovića. Nalaze se tu također i tri prevedene pjesme Alekse Kokića iz zbirke »Klasovi pjevaju«: Ljudi nizine, Molitva za vesele žeteoce i Obasjane brazde. Sve tri pjesme, kao i druge prevedene stvari iz književnosti iz domovine, dobile su poseban čar na gradišćanskom dijalektu. Uz oveći prijevod ulomaka iz Tommermansovih »Junaka Alkazara« (Izd. Zbor Duhovne Mladeži iz Đakova) prevedena je pripovijetka M. Ujevića: Mikulina Sabina, Fr. Leonarda Čuturića oveća pripovijetka: Marijan i Emina (Izd. Sv. Jeronim) i dra Franje Lasmana: Lugarica. Zabilježeno je i nekoliko starih ljubavnih pjesama iz Kurelčeve knjige.

Iz života Hrvatskog kulturnog društva. Kako se vidi prema novom popisivanju, uspjeh je H. K. D. još veći nego prije i veći je broj članova. U nekim selima je u H. K. D. sto posto odraslog stanovništva.

Na glavnoj skupštini H. K. D. u Beču, u prisustvu predsjednika središnjeg H. K. D. Alojza Bilišića i mnogo bečkih Hrvata, izabran je novi odbor H. K. D. Za predsjednika je izabran Karlo Kruesz. *J. P.*

STRANI GLASOVI O NAMA

TALIJANSKI GLAS O DVANAESTORICI HRVATSKIH PJESNIKA. Poznati rimski mjesečnik »L'Europa orientale« donosi u svom najnovijem dvobroju (Anno XIX. fasc. III.-IV. marzo-aprile 1939.) prikaz E. Damianija o dvanaest zbirka lirike u izdanju Pododbora Matice Hrvatske. Prikaz glasi:

S prvim dvjema knjigama ove dražesne kolekcije (»Pepeo srca« D. Tadijanovića i »Rastužena Euterpa« O. Delorka), koje su izdane 1936. godine, imao sam se prilike pozabaviti prikazavši ih u ovom istom časopisu u vrijeme njihova objavljivanja. Godine 1937. nije ništa objavljeno, no 1938. godine knjižnica Pododbora Matice Hrvatske obogatila se je u jedan mah s deset knjiga različnih pjesama od različnih suvreme-

nih pjesnika, predstavnika hrvatskog Parnasa: Mate Balota (»Dragi kamen«), Slavko Batušić (»23 pjesme«), Antun Bonifačić (»Pjesme«), Dobriša Cesarić (»Spasena svjetla«), Vladimir Kovačić (»Otrovano proljeće«), Ivo Kozarčanin (»Mrtve oči«), Vjekoslav Majer (»Svirač i svijet«), Anton Nizeteo (»Uspavanka vremenu«), Luka Perković (»Drugovanje s tišinom«), Vlado Vlaisavljević (»Kruha i srca«).

Na taj je način ova »Knjižnica Pododbora Matice Hrvatske« već sama za sebe mala pjesnička biblioteka, ogledalo različnih forma, težnja i značajki nove hrvatske književnosti, koje sam imao prilike više puta istaknuti povodom drugih djela i drugih (a djelomično i ovih istih) pisaca.

Autori ovih dvanaest knjiga svi su doista, više ili manje, predstavnici nove generacije (podrazumijevajući pod *novom* generacijom u biti generaciju dvadesetog stoljeća i pjesnike, koji su se afirmirali poslije rata). Baloti, Majeru i Perkoviću treba tražiti godine rođenja još u prošlom stoljeću, zapravo u posljednjim trenucima prošlog stoljeća, jer je prvi rođen 1893., a drugi i treći 1900. Ostali se nalaze između tridesete i trideset pete, dok su nekoji i ispod tridesete (primjerice Delorko, Kozarčanin, Nizeteo). Ali ni jedan od njih nije nepoznat, jer su se svi, više ili manje, barem posljednjih godina afirmirali različnim radovima poezije ili pripovjedačke proze.

Teško je — osobito za stranca — izreći danas, pošto je tek pročitao zbirke, pouzdan sud o književnoj i umjetničkoj vrijednosti svakog pojedinog od ovih dvanaest autora. Ali nije presmiono ustvrditi — i ne obzirući se za neke od njih na potvrdu ranijih djela i domaće kritike — da se općenito radi o dobrim stvarima, proosjećanoj poeziji, čistoj umjetnosti, novim pojmovima, novim formama, bilo da su to bljeskovi duha i srca, koji vibriraju u melodijskim notama, kao glazbeni akordi (kao što su na pr. pjesme Tadijanovićeve), ili uzleti osobito senzibilne mašte na glas prirode, života, ljubavi, bola, afektivnih nota (kao pjesme Delorka, Balote, Vlaisavljevića), ili evokacija viđenih i proživljenih stvari (Batušić, Kozarčanin), ili živo slikanje u dubinama ličnih evokacija (Bonifačić, Nizeteo, Vlaisavljević), ili odjeci socijalnih, moralnih i ljudskih pojmova (Balota, Kovačić, Kozarčanin, Majer, Perković), ili lirika kao sublimacija onog, što pruža život, priroda i srce (Kovačić, Kozarčanin, Majer, Nizeteo, a najviše Cesarić).

U cijelosti dakle dobro uređena pjesnička antologija, zanimljivo i ugodno štivo, dokumenat pjesničkog talenta i sposobnosti sadašnje pjesničke generacije i u isto vrijeme simpatična inicijativa, koja služi na čast vrsnoćom vanjske opreme hrvatskom izdavačkom umijeću. *m. o.*

DR. MILAN REŠETAR POČASNI DOKTOR SVEUČILIŠTA U FIRENZI. Filozofski fakultet u Firenzi (La Facolta di Lettere e di Filosofia della Regia Università di Firenze) podijelio je bivšem profesoru zagrebačkog sveučilišta dru. Milanu Rešetaru naslov doktora honoris causa. U obrazloženju toga odlikovanja ističe se pedesetgodišnji znanstveni rad dra. Milana Rešetara na proučavanju slavenske filologije. Osobite su zasluge odlikovanog na polju dijalektoloških istraživanja i u komparaciji i odnosima slavenskih književnosti prema zapadnim kulturama. Naročito se ističe njegovo proučavanje talijanskih izvora i književnih djela, koji su utjecali na hrvatsku književnost. Dr. Rešetar je uredio tri knjige »Starih pisaca hrvatskih«, koje izdaje naša akademija, i to sabrana djela Šiška Menčetića i Đore Držića (Ranjinin zbornik), Marina Držića i Ivana Franjina Gundulića. Dr. Milan Rešetar rođen je g. 1860. u Dubrovniku, a od g. 1928. živi u Firenzi. *hm.*

POLITIČKI ČLANCI ERNESTA BAUERA U NJEMAČKIM ČASOPISIMA. U velikoj njemačkoj političkoj reviji »Monatshefte für auswärtige Politik«, koja izlazi u Berlinu pod uredništvom prof. Berbera, a inače važi kao poluslužbeno glasilo njemačkog ministarstva vanjskih poslova, izašao je u svesku 1. za 1939. god. veliki članak Ernesta Bauera »Die Entstehung Jugoslawiens auf der Versailler Friedenskonferenz«. U toj studiji iznesene su pred njemačku javnost različne pravne teorije o karakteru Jugoslavije kako je bio određen versailleskom konferencijom, a ujedno je prikazan cijeli historijat tog pitanja prema članku Juniusa u br. 1.—4. god. 1938. »Hrvatske Revije«. U istom broju te njemačke revije izašao je i članak »Versailles« njemačkog ministra vanjskih poslova von Ribbentropa.

U stručnom časopisu Instituta za jugoistočnu Evropu sveučilišta u Leipzigu »Vierteljahrsschrift für Südosteuropa« izašao je Bauerov nekrolog velikom hrvatskom političaru dru Trumbiću, a u istom broju (god. 2. sv. 1.) nalazi se od istog autora također recenzija knjige »Slovenija« od Antona Melika.

TALIJANSKI GLASOVI O DELORKO-NIZETEOVOJ ANTOLOGIJI. Delorko-Nizeteova antologija »Talijanska lirika« naišla je na priznanja talijanskih slavista i poznavača hrvatske književnosti. Tako g. Umberto Urbani Urbanac osvrnuo se podužim člankom u tršćanskim novinama na ovo izdanje, o kome talijanski slavist ima najpovoljnije mišljenje. — U rimskom dnevniku »Tribuni« od 17. ožujka ugledni talijanski slavist g. Enrico Damiani posvetio je »Talijanskoj lirici« dug i zanosan članak pod naslovom »Cultura nostra in Croazia«. »Tribuna« u istom broju donosi i vijest o pojavi Delorko-Nizeteove antologije od svog stalnog dopisnika. — U jednom od posljednjih brojeva rimskog književnog tjednika »Meridiano di Roma« g. Damiani opet opširno piše o »Talijanskoj lirici« prikazujući izbor prijevoda i prevodilaca kao i talijanskih pjesnika, koji su u ovoj antologiji zastupani, te ističe veliku književnu vrijednost antologije i zasluge njezinih urednika gg. Delorka i Nizetea.

»SCHÖNERE ZUKUNFT« O HRVATIMA. U poznatom bečkom katoličkom listu »Schönere Zukunft« (broj od 3. IV.) dr. Ernst Mittler piše zanimljiv članak »Die Kroaten«. Hrvatsku narodnu samobitnost njemački pisac utvrđuje u prvom redu na osnovu vjere i kulture. Hrvati se osje-

ćaju kao poseban narod. Rano su ušli u krug zapadno-evropskih naroda od kojega ih više nije moguće odvojiti. Dr. Mittler govori o razlikama karaktera i duha Hrvata i Srba, pa zatim iznosi svoje mišljenje o sadašnjem stanju hrvatskoga pitanja i situaciji ove države. *(m)*

IVO VOJNOVIĆ I POLJACI. Dr. Josip Gołąbek (Golombek), docent slavenskih književnosti na sveučilištu u Varšavi i auktor velike monografije o hrvatskom pjesniku Ivu Vojnoviću (Varszava 1932. Str. 488), piše u novom broju »Franjevačkog Vijesnika« (God. XLVI.) Broj 4.—5. travanj—svibanj 1939.) zanimljivu i dokumentiranu raspravu pod naslovom »Ivo Vojnović i Poljaci«. Sada je objavio poglavlje »Ivo Vojnović o Poljskoj i o Poljacima« i »Poljaci o Vojnoviću« a u narednom broju časopisa izlazi III. poglavlje »Vojnovićeve drame u poljskim kazalištima«. Sam pisac u uvodnim riječima ističe, da je njegov rad više zbirka građe, nego li studija. Golombekovu raspravu je s rukopisa preveo dr. Fran Ilešić, koji je pod tekstom nadodao i više bilježaka. *(m)*

SLOVENSKI GLAS O VINKU NIKOLIĆU. U »Kulturnom obzorniku« ljubljanskog »Slovenca« napisao je Jože Gregorič, svećenik i cand. slav. na zagrebačkom sveučilištu, prikaz pjesama Vinka Nikolića, odnosno njegove najnovije zbirke »Svijetli putovi«. Prikaz je izišao 10. ožujka, pa između ostaloga donosi i ovo:

»Svijetli putovi su druga samostalna knjiga lirike mladoga hrvatskog pjesnika Vinka Nikolića, koji je prije četiri godine (1935.) s lijepim uspjehom izdao — također u vlastitoj nakladi — »Proljetna svitanja«. Nikolić je već prilikom svoje prve knjige (vidi prikaz u »Slovencu« od 31. kolovoza 1935.) pokazao za opremu knjige mnogo smisla, koji je sada došao još jače do izražaja. Još ljepši je napredak, što ga vidimo u Nikolićevim pjesmama u ovoj zbirci, koja obuhvaća oko pedeset do sada većinom neobjelodanjenih pjesama, koje je pjesnik razdijelio na četiri skupine. U prvim dvjema skupinama su pjesme u književnom jeziku, a u drugim dvjema u čakavštini pjesnikova rodnog kraja (Šibenik)«.

Prikazivač govori dalje o svakome dijelu pojedinačno, ustanovljujući, da su pjesme u obliku pisma jedan od najuspjelijih načina Nikolićeva izražavanja, pa prikaz završava ovim odlomkom:

»Nikolićeva lirika postaje sve gipkija i zvonkija. Nikolić se doduše polagano ali organski razvija i dolazi sve više do vlastitog izraza i stiha. Pjesnik nije ostao kod »Proljetnih svitanja«, nego obuhvaća sve šire vidike i ustrajno napreduje. Posve naravno, da sve pjesme ne mogu biti jednako uspjele, ali i one manje uspjele nisu bez značenja za upoznavanje pjesnika i njegova razvoja, jer svaka sadrži nekoliko karakterističnih elemenata i na svoj način upotpunjuje njegovu sliku. Nikolić ima povrh svega jedno simpatično i vrlo pozitivno svojstvo: ustrajnost, koja će njegovu pjesničkom talentu pripomoći do one visine, koja mu pripada.«

TIN UJEVIĆ NA ČEŠKOM. Vilem Nezbeda sprema prijevod izbora pjesama Tina Ujevića, koji će nositi naslov »Sedam basni Tina Ujevića«. Zbirka bi doskora imala izići, a prevodilac će joj napisati i predgovor. Nezbeda je do sada preveo neke pjesme Krleže, Nazora i Krkleca.

VLADISLAV KUŠAN U »MISLI IN DELU«. »Misel in delo« (Kulturna in socialna revija), koje izlazi u Ljubljani, donosi u svom 3.—4. broju na osam i po strana članak hrvatskog književnika Vladislava Kušana pod naslovom »Pedeset godina hrvatske umjetnosti«, koji je napisan na poziv uredništva.

JEDAN GLAS O KRITICI IVE KOZARČANINA. »Srpski književni glasnik« u broju od 1. ožujka o. g. donosi u rubrici »Prikazi i beleške« pod naslovom »Jedna zagrebačka kritika o Desanki Maksimović« odlomke iz »Hrvatske Revije«, koje popraćuje ovim uvodom: »Hrvatska revija od februara donosi opširniji prikaz g. Ive Kozarčanina — pisca poznatog čitaocima našega lista — o posljednjoj svesci gde Desanke Maksimović »Raspevane priče«. Donosimo glavne redove tog prikaza, kojim je g. Kozarčanin proniknuo u pesništvo naše saradnice sa punim razumevanjem. G. Kozarčanin je uostalom jedan od retkih zagrebačkih literata koji prati našu književnu proizvodnju i o njoj obaveštava publiku ovog našeg kulturnog središta. Prikaz »Dječje priče Desanke Maksimović« je jedan lep dokaz interesovanja, koje nema razloga da ne bude još mnogo šire i češće«.

NIŽETEOVA NOVELA NA ČEŠKOM. Olomoucke agrarne novine »Selské listy« objavile su novelu Antona Nižetea »Bez Božića«, koja je u izvorniku prvi put objavljena u prosinačkom broju »Hrvatske Revije«. Novelu je na češki preveo dr. Bohuš Vybiral, ravnatelj drž. muzeja u Olomoucu. Sadržaj novele uzet je iz života splitskih težaka. *m. o.*

NOVA IZDANJA

MONUMENTALNO DJELO O CÉZANNE-U. Povodom 100-godišnjice rođenja Cézanne-a izdala je pariška naklada Albin Michel monumentalno djelo Johna Rewalda »Cézanne —Sa vie, son oeuvre, son amitié pour Zola« (str. 460). Djelo je ilustrirano sa 90 dokumenata, koji su posebno izvan teksta štampani. *(m)*

NOVI BROJ GLASNIKA ZEMALJSKOG MUZEJA. Izašao je novi broj sarajevskog Glasnika Zemaljskog Muzeja, koji sada izlazi pod imenom »G. Z. M. Kraljevine Jugoslavije« (God. L. 1938. Sv. II. za prirodne nauke, historiju i etnografiju). Uredio ga je dr. Mihovil Mandić, a donosi više vrijednih priloga. Dr. Gregor Čremošnik piše kratku raspravu »O dubrovačkom notaru Paskvalu«, nastavljajući tako svoje studije o srednjevjekovnoj povijesti našega Dubrovnika. Riza Muderizović objavljuje tri zanimljiva turska dokumenta iz državnog arkiva Dubrovačke Republike. Dr. Radovan Tunguz-Perović priopćuje šest dokumenata iz cetinjskog arkiva u vezi s ustankom god. 1882. Daljnji su prilozi: Tomo Marković D. I. »Rimska grobnica pod Dželilovcem kod Travnika«, D. Sergejevski »Kasno-antički spomenici iz okolice Jajca«, Dr.

Ahmed Polić »Nalazište magnezita u Dubnici kod Višegrada«, Karlo Malý »Die Ravna Planina bei Pale« (Eine floristische Skizze), ing. J. Popović »Bolesti i štetočine na gajenom bilju u g. 1938. na terenu Bosne i Hercegovine« i Milan Karanović »Istorijsko-etnografske crtice o županu Rami i Skoplju«. *(m)*

OPĆA POVIJEST UMJETNOSTI. U Torinu u Italiji izašlo je nedavno veliko i vrijedno djelo »Povijest umjetnosti«. Autor Anna Maria Brizio prikazuje u toj omašnoj knjizi povijest umjetnosti 18. i 19. stoljeća, no raspravljajući mnoga pitanja analizira i najnovija djela. Uz potanki prikaz svjetske a napose talijanske umjetnosti raspravljaju se sve pojave od neoklasicizma pa do danas. Ovo veliko djelo izdalo je nakladno poduzeće u Torinu Union Tipografico-Editrice, štampano u velikoj osmini, donosi 400 priloga u boji na VIII—576 strana. Cijena je tog djela 165 talijanskih lira. *hw.*

»POVIJEST CRKVE« OD POČETKA DO NAŠIH DANA. Mons. Agostino Saba, počasni doktor Ambrosianskog sveučilišta, izdao je u Italiji prvi od predviđena tri sveska svojega golemog djela »Povijest crkve od početka do naših dana«. Mons. Saba prikazao je značenje crkve u svijetu, a osobito je opširno prikazao udio crkve u odgoju i razvitku naroda. Prvi svezak već je izašao, a ostala dva izaći će — kako je objavljeno — prije kraja ove godine, Prvi svezak prikazuje razdoblje od početka pa do 8. stoljeća. Knjiga, štampana u 4^0, vrlo je luksuzno opremljena, ilustrirana je sa 12 slika. Sadrži XX+544 strana. Sva tri sveska zajedno imat će preko 2000 strana, a cijena će im biti 270 lira. *hw.*

IZDANJA TALIJANSKOG INSTITUTA ZA PROUČAVANJE MEĐUNARODNE POLITIKE. »Instituto per gli studi di politica internationale« (I. S. P. I.) u Milanu danas je najvažnija i najuglednija talijanska izdavačka politička ustanova. I. S. P. I. izdaje više periodika, od kojih je najpoznatiji tjednik »Relazioni internazionali«, koji izlazi svake subote i stoji pod neposrednom kontrolom i vodstvom ministarstva vanjskih posala. »Relazioni internazionali« donose autoritativna tumačenja događaja i pitanja međunarodne politike. Naročito je važna rubrika »Documentazione«, u kojoj izlaze autentični tekstovi diplomatskih akata, izjava i važnijih govora. I. S. P. I. izdaje onda mjesečno časopis »Rassegna di politika internazionale«, a tromjesečno »Documenti di politica internazionale«, u kojima je sistematski i kronologijski pregled događaja i dokumenata. Uz originalne tekstove nalazimo i točne talijanske prijevode. Posebno je pak izdanje I. S. P. I. »Annuario di politica internazionale« (izlazi od god. 1935.) Ovaj omašni Godišnjak (za 1935. g. 733 stranice, za 1936. g. 1222, a za 1937. g. 900) donosi godišnji sistematski pregled s općim političkim, ekonomskim i vojničkim podacima o pojedinim državama i kolonijama, bibliografijom, tablicama, indeksima i t. d. — U biblioteci priručnika međunarodne politike (Manuali di politica internazionale) izašlo je više važnih knjiga. Spominjemo: C. Pestalozza »Estremo Oriente, ieri—oggi—domani«, G. Fioravanzo »Basi navali di mondo«, Luigi Salvatorelli »La politica della Santa Sede doppo la guerra«, Carlo Rossetti »Il Danubio, fiume internazionale«, G. Pacchioni »L'Impero britanico e l'Europa continentale«, Carlo Antonio Ferrario »Vicende e problemi della penisola balcanica (1815—1937)«, A. Monti »Storia del Canale di Suez«, te Italo Zingarelli »I paesi danubiani e balcanici«. — I. S. P. I. izdaje još posebne zbirke »La conquista del l'Impero«, »Opere di documentazione«, »Opere di politica, storia, diplomazia e colonizzione«, »Problemi di giorno«, »Stati e colonie« i »Storia e politica«. *(m)*

O MLADOSTI DIDEROTA i njegovoj intelektualnoj i duhovnoj formaciji u mlađim godinama slabo je poznato i obrađeno. Zato je od naročitoga značaja i važnosti djelo talijanskog filozofa Franca Venturi-a, koje je sada pod naslovom »Jeunesse de Diderot« izašlo i u francuskom prijevodu Juliette Bertrand. *(m)*

SVAKIDAŠNJI ŽIVOT ZA VRIJEME LJUDEVITA XIV. prikazuje originalno djelo Emila Magne-a »Images de Paris sous Louis XIV«, koje je nedavno izašlo u nakladi Cohnann-Lévy. Pisac s detaljnom točnošću prikazuje život i običaje Francuske XVII. stoljeća i način života, pariške ulice, izgled i uređaj kuća i stanova, modu i nošnju, zabave i »les plainirs de la table«, t. j. umijeće kuhinje i blagovanja. *(m)*

DRUGA POSMRTNA KNJIGA JACQUESA BEINVILLE-A izašla je u poznatoj pariškoj nakladi Librairie Fayard. To su Bainville-ovi članci, koje je on od god. 1924. do 1936. objavljivao u »Candide«-u. Sada su izašli u posebnoj knjizi pod naslovom »Doit-on le dire?« Predgovor je napisao André Chaumeix. *(m)*

ENGLESKI PRIJEVODI »MEIN KAMPF«-A. U Londonu je izašao engleski prijevod programatskog djela Adolfa Hitlera »Mein Kampf«. Istodobno su u Sjedinjenim Američkim Državama izašla još dva engleska prijevoda, koja su izazvala zanimljivi spor oko pitanja autorskog prava. *(m)*

STORIA DELLE RELIGIONI. Poznato talijansko nakladno poduzeće »Unione Tipografico-Editrice Torinese« izdalo je, pod redakcijom o. Pietro Tacchi Venturi-a, veliko djelo u dvije knjige, pod natpisom »Storia delle religioni«. Cjelokupna kritika, na čelu s mjerodavnim mišljenjem vatikanskih krugova, ističe, da to djelo jednako zadovoljava i skrupuloznošću obradbe i ispravnošću kriterija. Djelo je štampano u 4^0 u dvije knjige, koja sadržavaju 44 strane uvoda plus 1.552 strane teksta. *hw.*

NOVO DJELO O KLASIČNOJ UMJETNOSTI. Profesor sveučilišta u Bologni Pericle Ducati napisao je veliko djelo pod natpisom »L'arte classica«. Stručni prikazi pridaju ovom djelu osobito veliko značenje i jednodušno konstatiraju, da je to najbolje naučno djelo, koje je o umjetnosti klasike objavljeno u Italiji. »L'arte classica« štampana je u malom formatu, a sadrži XXIV+860 strana. Djelo imade 12 velikih slika, a u tekstu 949 ilustracija. Nakladnik je »Unione

Tipografico-Editrice Torinese«, a cijena je djelu 140 talijanskih lira. *hw*

GOLEMO DJELO O MAKSIMU GORKOM. Nedavno je u Lenjingradu izišao prvi svezak opširnog znanstvenog djela Ilije Gruzdeva pod naslovom »Gorki i njegovo doba«. U djelu se prikazuje život, mišljenje, razvoj i stvaranje velikog ruskog pisca u savezu s okolinom i vremenom. Djelo je po svoj prilici veoma proširena monografija Gruzdeva o Gorkom, koja je prevedena na mnoge jezike pod naslovom »Život Gorkoga«, a koje je pred nekoliko godina izišla i u hrvatskom prijevodu. Djelo obasiže 508 strana.

NOVA KNJIGA MAURICE MAETERLINCKA. Poznati belgijski pjesnik i filozof Maurice Maeterlinck izdao je nedavno novu knjigu pod naslovom »La grande porte«, koja sadrži filozofska razmišljanja. U knjizi se raspravlja o pitanjima zagrobnog života, o starosti, seobi duša, podsvijesnome i t. d.

POSLJEDNJI ROMAN KARLA ČAPEKA. U Pragu je izišao posljednji roman jednoga od najvećih čeških književnika Karla Čapeka, koji je umro lani na Badnjak. Roman nosi naslov »Život a dilo skladatele Foltyna« i bio je napisan do dvije trećine. Čapekova žena, koja je bila točno informirana o njegovim namjerama za roman, dodala je na koncu djela opaske, kako je pokojni književnik bio namislio završiti svoje djelo. Iako roman nije završen, smatra se jednim od najboljih Čapekovih djela. *m. o.*

PRIČE I PJESME U PROZI ĐENE VOJNOVIĆ-LOISEAU. G. Crépin-Leblond izdao je preko »Librairie d'Action Française« zbirku »Rêves et contes du vieux Moulins« od Christiane Solvejgs. Pod ovim se pseudonimom krila sestra pok. pjesnika Iva Vojnovića, gđa Đene Vojnović-Loiseau, supruga francuskog publiciste Charlesa Loiseau-a. Predgovor knjizi napisao je Charles Maurras, član Francuske Akademije. *(m)*

TREĆI BROJ »SANCTUS BLASIUSA«. Izašao je treći broj »Sanctus Blasiusa«, kulturno-književnog časopisa, koji izlazi u Dubrovniku na talijanskom jeziku pod uredništvom dra Giambattista Marotti-ja. Treći broj »S. B.« donosi četiri priloga i dubrovačku kulturnu kroniku za prva tri mjeseca ove godine. Agostino Gurrieri započinje članak o gradu Ragusa na Siciliji (»Ragusa di Sicilia — cenni storici, nomini illustri, patrimonio artistico«). Urednik Marotti piše, odnosno objavljuje »Una richiesta per concessione di privilegio avanzata da Bernardo Buontalenti, insigne architetto fiorentino, al Senato di Ragusa«. Od Marottija je i zanimljivi članak »Due differenti componimenti poetici di Ragusa«. To je sonet, koji je u pohvalu Dubrovnika spjevao poznati Stjepan Zanović, te jedna satira Marina Kabožića protiv dubrovačke vlastele. U ovom broju »S. B.« završeno je objavljivanje autobiografije Jerolima Golubića. *(m)*

BIBLIOGRAFIJA O TALIJANSKOM UČEŠĆU U SVJETSKOM RATU. »Weltkriegsbücherei« u Stuttgartu izdaje naročitu biblioteku, u kojoj kritički i sustavno iznosi značajniju literaturu o svjetskom ratu, njegovim uzrocima i posljedicama. Dosad je izašlo dvanaest knjiga. Prvi svezak je posvećen Poljskoj, sv. 2—5 Austriji, sv. 6—10 Engleskoj, sv. 11—16 Francuskoj. Sada su pak izašli sv. 17—19 pod naslovom »Bibliographie zur Geschichte Italiens in der Nachkriegszeit«. Spomenuto je oko dvije hiljade knjiga, studija, rasprava i članaka o nutarnjoj, vanjskoj i kolonijalnoj politici Italije. U narednim sveskama (19—21) bit će obrađene Sjedinjene Američke Države. *(m)*

PISMO VICTORA HUGA HERZENU. U »Bulletin of the Intenational Institute for social History«, koji izlazi u Amsterdamu, objavljena su tri veoma zanimljiva pisma Victora Huga Aleksandru Herzenu. Pisma su iz god. 1855., 1858. i 1860. *(m)*

JUBILEJI I SMRTI

SMRT POZNATOGA FRANCUSKOG PRAVNIKA. U 76. godini života umro je poznati francuski pravnik Henri Chardon, član Académie des sciences morales et politiques. Od god. 1925. bio je i član Instituta, gdje je zauzeo mjesto grofa d'Haussonville-a, Chardon je poznat kao stručnjak i erudit na području upravnog prava i političke filozofije. Glavna su mu djela »L'Administration de la France« i »Le Pouvoir administratif«, u kojem je iznio svoju posebnu teoriju o državi. Chardon je poznat i kao beletristički pisac. Pod pseudonimom Henri Mauprat i drugima napisao je više romana, novela i kazališnih komada. Također se mnogo aktivno bavio i slikarstvom. *(m)*

UMRO JE ZADNJI POTOMAK CORNEILLE-A. U Saint-Saënsu (Seine Inférieure) umrla je sredinom travnja gospođa Antoine Havé, rođena Corneille. Ona je zadnji direktni potomak slavnoga pjesnika, koja je sve do kraja ovoga četvrtog decenija XX. stoljeća pronijela i uzdržala njegovo ime nakon šest generacija. Corneille-ovih potomaka po ženskom rodu inače danas ima veliki broj. *(m)*

JUBILEJ DE COULANGESA. Ove će godine biti svečano proslavljena 50-godišnjica smrti glasovitoga francuskog historičara Fustel de Coulanges-a. *(m)*

STOTA GODIŠNJICA ROĐENJA VILIMA KORAJCA. 27. svibnja ove god. navršilo se stotinu godina od rođenja prvog slavonskog humoriste Vilima Korajca. Rođen je u Kaptolu kraj Požege god. 1839., a zanimanjem bio je svećenik. Petnaest godina bio je profesorom u đakovačkom sjemeništu i zatim ravnateljem preparandije, a po tom jedanaest godina župnikom u Zemunu, gdje je i umro 19. rujna 1899.

Korajac je jedini hrvatski književnik prošloga stoljeća, koji je samo i jedino pisao humorističke radove. Svi ostali upotrebljavali su svoj humoristički talenat od vremena do vremena, Korajac je naprotiv humorističko stvaranje smatrao svojom domenom, koju je on proučavao, nastojao je usavršiti i u njoj se potpuno iživljavao. Korajčeve su pripovijetke kratke, redovito završuju zgodnom i oštro istaknutom pointom, koja čitatelja podražuje na smijeh. Prvi mu je

štampani rad humoreska »Dvije čudne promenade ili Triput teže od najtežega!« Drugo mu je djelce »Lov na sjedečke«, koje sam nazivlje »satiričkom recenzijom suvremenog nazovipjesničtva«. Najbolja Korajčeva djela su šaljiva pripovijetka »Šijaci« (koju je Friedrich Krauss preveo i na njemački) i pripovijetka »Auvergnanski senatori« s podnatpisom »Topo-, etno- i fotografska slika iz domaće povijesti«. Kroz godine 1865. i 1866. objavljivao je u »Pozoru« pod pseudonimom »-iljuška« političko-satiričke feuilletone pod natpisom »Razgovori među četiri zida«. Objavio je još par članaka pedagogičko-didaktičkog sadržaja i prvi svezak, od napisana tri djela pod natpisom »Filozofija hrvatsko-srbskih narodnih poslovica«. U rukopisu su ostali Korajčevi humoristički zapisci o putu u Italiju i o putu u Karlove Vary te prijevod Molièreova »L'avare«.

H. W.

STOPEDESETA OBLJETNICA FRANCUSKE REVOLUCIJE. U Francuskoj se spremaju naročito svečano komemorirati stopedesetu obljetnicu francuske revolucije. Revolucija je stvarno započela 5. svibnja 1789. otvorenjem zasjedanja državnih staleža (Etats Généreaux), a zaključuje se 18. Brumaireom godine VIII. revolucionarne ere, t. j. Bonaparteovim državnim udarom. Ovim su datumima obuhvaćeni bitni revolucionarni događaji.

Francuska revolucija i čitava ona revolucionarna perioda bila je predmetom bezbrojnih znastvenih istraživanja. Prvi, koji su se opširno bavili poviješću revolucionarne historiografije, bili su Michelet, Miguet, Thiers, Louis Blanc, zatim slijedi »generacija objektivnih povjesnika«: Alfonz Aulard, Sagnac, Mathiez, Georges Lefebvre i drugi. Danas na pariskoj Sorboni predaje povijest revolucije spomenuti Lefebvre, koji upravlja i povijesnim zavodom za francusku revoluciju (Institut historique de la Révolution Française). Danas postoje u Francuskoj i dva društva, od kojih svako izdaje i svoj znanstveni časopis, a bave se isključivo proučavanjem kompleksa francuske revolucije, kulturnih, gospodarskih i političkih utjecaja. Prvo je »Društvo za proučavanje Robespierrea i njegova doba« (Société des Etudes robespierristes) i izdaje časopis »Anali revolucionarne povijesti« (Annales d'Histoire revolutionaire); drugo je »Društvo za povijest francuske revolucije« (Société d'Histoire de la Révolution Française), koje izdaje svoju povijesnu smotru i ima posebnu ministarsku komisiju za pronalaženje i objavljivanje gospodarskih dokumenata. Svim ovim nastojanjima je svrha metodički i sistematski objasniti i upoznati francusku revoluciju.

Ovogodišnja pak proslava 150. obljetnice francuske revolucije predviđa pet velikih državnih manifestacija: dne 5. svibnja u Versaillesu, dne 23. lipnja u Parizu, dne 14. srpnja također u Parizu, dne 20. rujna na bojištu kod Valmya i konačno dne 21. rujna u Parizu. Osim velikih svečanosti ovogodišnja komemoracija ostavit će i trajnih tragova, budući da će biti izdane različite publikacije. Prva od tih publikacija je strogo znanstveno djelo namijenjeno obrazovanom općinstvu, a naslov mu je »Osamdesetdeveta« (Quatre vingt-neuf). Ovo je djelo napisao već spomenuti sveuč. prof. Lefebvre. Osim toga se sprema zbornik tekstova, koji se odnose na zasjedanje državnih staleža i djelatnost ustavotvorne skupštine. Ti su tekstovi bili do sada većim dijelom rastrkani i teško pristupačni, pa je dobro da budu skupljeni u jedan komemorativni zbornik. Posebni svezak bit će posvećen brojnim stranim ustavima, koji su — prije 1800. potekli iz francuskih ustava revolucionarne periode. Povijesni institut za proučavanje revolucije, koji pripada pariskom sveučilištu, nastavit će pak i završiti one znanstvene publikacije u vezi s proslavom revolucije, koji zahtijevaju više vremena i minuciozniju pripravu. Za sve ove priredbe i izdavanje publikacija francusko je ministarstvo prosvjete zatražilo od parlamenta kredit od 15 milijuna franaka.

hro.

35-GODIŠNJICA KNJIŽEVNOG RADA SIME PANDUROVIĆA. U Beogradu je koncem veljače proslavljena 35-godišnjica književnog rada srpskog pjesnika Sime Pandurovića. Pandurović se rodio 15. travnja 1883. u Beogradu. Bio je srednjoškolski suplent, zatim je obnosio nekoliko služba u ministarstvu prosvjete, a umirovljen je kao pomoćnik bibliotekara Narodne biblioteke u Beogradu. Izdavao je nekoliko časopisa. Djela: Posmrtne počasti; Dani i noći; Stihovi; Ogledi iz estetike; Razgovori o književnosti; Unio mystica i t. d. Zanimljivo je, da je jedna Pandurovićeva zbirka pjesama izdana i u Zagrebu, pod naslovom »Okovani slogovi« (u izdanju »Društva hrvatskih književnika«).

75-GODIŠNJICA ROĐENJA IVANA NEPOMUKA JEMERŠIĆA. 7. prosinca prošle godine umro je u svojoj župi Grubišno Polje ugledni hrvatski svećenik i književni radnik Ivan Nep. Jemeršić. Rodio se 17. travnja 1874. u selu Jezeru, nedaleko od Krapinskih Toplica. Gimnaziju i bogoslovne nauke svršio je u Zagrebu. Počeo je kao kapelan službovati u Grubišnom Polju, gdje je ostao do svoje smrti. Bio je plodan pisac i informator češke javnosti o hrvatskim kulturnim prilikama. Djela: Temeljne istine Objave Božje i razum; Majka u radu za Boga i Hrvatsku(prevedena na češki i slovenski); Bog i Hrvatska; Povijest kraljevine Češke (prijevod Tomekova djela); Hrvatski narod; Iz života za život; Kopnom i morem na Plitvička jezera; Bez slobode; Hrvati u Lurdu; Hrvati u Rimu. Izdao je i tri političke knjige, u kojima je obrazložio svoje polit. stanovište.

SMRT FRANCISA JAMMESA. 1. studenoga umro je u Bayonneu poznati francuski lirski pjesnik i romanopisac Francis Jammes, kojega su ubrajali među prve suvremene francuske katoličke pjesnike. Rodio se u Tournayu 2. prosinca 1868. Objavio je nekoliko knjiga romana i pjesama. Bio je delikatan, jedinstven pjesnik, iz čijih je djela upravo strujalo religiozno osjećanje. Vršio je jak utjecaj ne samo na suvremenu francusku, nego i na inozemnu liriku. Glavna su mu djela: De l'Angelus de l'aube à l'Angelus du

soir; Le triumphe de la vie; Clairies dans le ciel; Clara d'Ellebeuse; Almaide d'Etremont i Le roman du lièvre. Roman »Clara d'Ellebeuse« preveden je i na hrvatski (u Zabavnoj biblioteci).
m. o.

SPOMENIK UGU FOSCOLU. U crkvi Santa Croce u Firenzi podignut je spomenik nad grobom pjesnika Uga Foscola, koji je umro god. 1871. Spomenik je otkrio ministar prosvjete Bottai. *(m)*

80-GODIŠNJICA HISTORIČARA MILJUKOVA. Ruski historičar Pavao Nikolajević Miljukov, jedan od najpoznatijih naučnih radnika na polju historiografije, navršio je 80. godišnjicu života. Auktor je poznatih djela: »Povijest ruske kulture«, »Državno gospodarstvo prve četvrtine XVII. st.« i »Glavni smjerovi ruske historičke misli«. Pisao je političke studije »Federalizam«, »Seljak«, »Rusija na raskršću« i dr. Miljukov je prije rata bio i istaknuta ličnost nutarnje politike, a u vladi kneza Lavrova zauzimao je položaj ministra vanjskih poslova. *(m)*

IZLOŽBA ŠPANJOLSKIH UMJETNINA U ŽENEVI. Dozvolom španjolske vlade organizira se u Ženevi izložba poznatih umjetničkih djela, koja su za vrijeme građanskoga rata bila sklonjena u palači Društva Naroda. Tako će na ženevskoj izložbi biti izloženo 30 djela Velasqueza, 30 Goye, 12 del Greca, 12 Zubardana, kao i platna Ticijana, Tintoretta, Veronese-a, Mantegne, Poussina i Watteau. Izložba će trajati četiri mjeseca, od lipnja do rujna ove godine. Nakon zatvorenja izložbe umjetnička će djela biti povraćena natrag u Španjolsku. U Ženevi je inače pohranjeno još više umjetničkih djela, ali na ovoj izložbi ne će biti izložena djela, koja su u privatnom vlasništvu. *(m)*

ISPRAVAK K NOVELI GĐE. MIRJANE MATIĆ HALLE

U prošlom broju »Hrvatske Revije« priopćili smo novelu gđe. Mirjane Matić Halle »Ibrahim-efendija«, u kojoj se je dogodila pogreška da je slog premetnut, te je smisao i utisak novele pokvaren. Molimo stoga gospodu pretplatnike, da izvole obaviti ove ispravke:

Na str. 233., 234. i 235. treba da redci teku ovim redom: Na str. 233. prva četiri retka ostaju na svom mjestu. Iza njih dolazi sa str. 234. redak 12. i dalje do kraja strane, pa sa str. 235. prvih 16 redaka. Iza toga dolazi slog sa strane 233. od retka 5. i dalje do kraja strane, pa sa str. 234. prvih 11 redaka.

Tekst novele na pomenute tri strane ide dakle ovako: najprije str. 233. redak 1.—4.; zatim str. 234. red. 12.—42.; zatim str. 235. red. 1.—16.; zatim str. 233. red. 5.—43.; zatim str. 234. red. 1. do 11.; zatim str. 235. red. 17.—41.

»Hrvatska Revija« izlazi pomoću Matice Hrvatske. — Vlasnik izdavač i odgovorni urednik: Dr. Mile Starčević, Zagreb, Đorđićeva 8a. — Umjetnički uređuje: Vladimir Kirin. — Tisak Zaklade tiskare »Narodnih novina«, Zagreb, Frankopanska ul. 26. Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Deželićeva ul. 2. — Cijene za pretplatu: na godinu 200 d za članove Matice Hrvatske i đake 180 d. — Uprava: Zagreb, Matičina ul. 2. telef. 3382. — Uredništvo ne vraća rukopise i ne odgovara na pisma.

HRVATSKA REVIJA

GODIŠTE DVANAESTO

1939

UREDNIK: DR. BLAŽ JURIŠIĆ
UMJETNIČKI UREDIO: VLADIMIR KIRIN

ZAGREB MCMXXXIX

TISAK ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

S A D R Ž A J

PRVOGA POLUGODIŠTA »HRVATSKE REVIJE« 1939.

E S E J I I R A Z L I Č N I Č L A N C I

NOVELE, DRAME, PUTOPISI I PJESNIČKA PROZA

P J E S M E

F E U I L L E T O N

S L I K E